

MOSONMEGYEI ÉS KÖRNYÉKBELI NÉPREGÉK. MESEK ÉS MONDÁK

KÖZREADJA ÉS JEGYZETEKKEL ELLÁTTA:

RUFF ANDOR.

Meghalt 1950 10/6. évi.

MAGYARÓVÁR, 1928.

A „MOSONVÁRMEGYE” KÖNYVNYOMDÁJA.

ELŐSZÓKÉNT.

Vidékeink néprege-, mese- és mondaköltészetének anyagából kevés maradt meg számunkra. A verses magyar és német népköltészeti kincsekből valamivel több. Mert ez utóbbiakra akadtak lelkes gyűjtők, de a prózai népköltészet anyagát elhanyagolták. A futó idő azután sokat elnyelt és megsemmisített. Alig lappang belőlük itt-ott valami s a fellelhetők is sokat veszítettek eredetiségükből. A ma feladatára maradt tehát, hogy megmenthessük azt, ami még megmenthető.

Pedig népünk mesélő és nótázó hajlamából és vidékeink regényes multjából következtetve, itt is kellett lennie gazdag népköltészetnek. Nyelvszigeteink szerint magyarnak, németnek és horvátnak egyformán. Ezt bizonyítják az alább felsorolt gyűjtési eredmények s ezt igazolja közleménysorozatunk is, amivel hozzá kívánunk járulni a régi mulasztás némi jóvátételéhez.

Németajkú vidékeink (Mosonbánfalva, Szentjános, Szentpéter, Mosonszolnok és Illmic) lakodalmas mondókáit és dalait *Szatichovics Remig* győri bencés tanár gyűjtötte össze kötetbe. (Braut-Sprüche und Braut-Lieder auf dem Heideboden in Ungarn — Wien, 1867. Braumüller.) Már ő érintette előszavában, hogy a szellemi termékek veszendőbe mennek s kilátásba helyezte, hogy a karácsonyi játékokat és dalokat, több vallásos tárgyú éneket, balladát és a passió-játékokat is megment az elmulástól. Gyűjteményének beigért anyaga azonban feltehetőleg kéziratban maradt.

Dunker Raimondnak Lipcsében 1916-ban megjelent munkája (Schwänke, Sagen und Märchen in heinziseher Mundort) több regét tartalmaz, melyek népünk ajkán is fellelhetők. Ugyan-
csak ő gyűjtötte össze a német közmondásokat, melyek (Heinzische Sprichwörter-Ethomol. Mitteilungen aus Ungarn. III. Bd.) és a német gyermekverseket is (Zeitschrift für österreichische Volkskunde 1900.), melyek népünk között is élnek még helyenként.

Schröder K. S. a magyarországi karácsonyi játékot adta ki 1862-ben (Wien—Braumüller), míg *Thirring Irma* a sopronvidéki németiség népdalait gyűjtötte kötetbe (*Volkslieder der Heanzen Wien*, 1916.).

Magyar népdalokat és balladákat *Kenesei Ilona* (Radó Gyuláné) magyaróvári állami tanítónő gyűjtött 1908—10 körül nagy szorgalommal és eredménnyel. A gyűjtést dallamgyűjtéssel kapcsolta össze, sőt a főszílyt is a dallamgyűjtésre helyezte. Munkájának eredményét, a sok száz szöveget és dallamot Budapesten őrzik a Néprajzi Múzeumban. Összegyűjtött anyaga azonban inkább zenei értékkel bír s általános, mert gyűjtésének tere messze, országosan szétágazó volt.

Népregék és mondák gyűjtését kezdte meg a 90-es években Horvátjárfalu, Köpesény, Rajka, Pándorfalu és Mosonujfalu környékén, tehát horvát és német nyelvterületeken *Ébner Gusztáv*, németjárfalui evangélikus alesperes, mint saját magától értesültem, ki később Pozsonyba vonult nyugalomba. A lelkes magyar érzésű, de túlnyomóan németnyelven írogató költőpap munkájából azonban — sajnos — helyi vonatkozású rege nem jelent meg. Munkája eredményéről tehát nem számolhatunk be s valószínű, hogy feljegyzései számunkra elvesztek.

Jelen regegyűjtésünk ideje alatt 1926-ban jelent meg *Pap Bácsi* (Mohl Adolf győri kanonok) „*Nyugatmagyarországi Mondák és Mondafélék*” című értékes munkája Győrött, mely főként történelmi adataival és megvilágításaival tesz a kijelölt téren értékes szolgálatokat s 34 regyszerű történelmi epizódot és fejezetet tartalmaz, melyek közül egyet jelen gyűjteménybe is felvettem és melyekre jegyzeteimben gyakrabban hivatkozom.

Nem érdektelen talán Szigetköz regevilágáról külön megemlékezni. Szigetköznek tekintélyesebb része hosszú ideig, még a magyar történelmi korszakban is Csallóközhöz tartozott, mert a Nagyduna főfolyása alig egy-két évszázada vájta mostani, északibb medrét és így a terület egy volt a regékben gazdag, mesebeli Aranykerttel. A néprajzi és földrajzi egység jellemzően jut kifejezésre a mondákban és regékben. E sok rokonvonású és jellemző mesét sem gyűjtötték össze tudomásom szerint egységesen, bár több író figyelme reáterelődött s így a mulasztást szintén jelen munka kívánja némileg pótolni.

Általában vidékeink népmeséinek, mondáinak és regéinek

helyi tárgyú, vonatkozású vagy keletkezésű darabjait csak szórványosan jegyezték fel s szórványosan adták közre gyűjteményekben, útleírásokban, lapokban vagy naptárakban.

Annál hálásabb feladatra vállalkozott a közelmúltban, 1925-ben *Konrád György* magyaróvári kegyesrendi reálgimnáziumi tanár, ki az intézet tanulóit szólította munkába. Magyar dolgozatban adta feladatul a VI. o. tanulóknak, hogy gyűjtsenek népregéket. E gyűjtés számbavehető darabjait *Murányi Kálmán* reálgimnáziumi tanár közreadta a „Mosonvármegye“ hírlapban, felhívást intézett az olvasókhoz a további gyűjtésre s felkeltette szélesebb körben az érdeklődést. Nekik köszönhető tehát a kezdeményezés és e megmozdulásnak eredményeként adjuk át e könyvet az olvasóközönségnek mintegy adalékot Magyarország általános népköltési gyűjtéséhez. A gyűjtést magam folytattam lehető széles körben.

A „Mosonvármegye“ hírlap közléseit e különlenyomatban jegyzetekkel egészítettem ki, hogy ezzel részint a közreműködők fáradozását megköszönjem, részint, hogy az érdeklődőknek a forrásokról, vonatkozásokról és érdemes tudnivalókról tájékoztatást nyújtsak.

Magyaróvár, 1928 október hó.

R. A.

Az Aranyosi-lapos.

Népmonda Halászi községből.¹⁾

Réges-régen a Duna partján egy hatalmas és gyönyörű vár állott. Talán a gótok idejéből való volt, akik magukkal hozták keletről a várépítés tudományát és megtanították rá az európai népeket. A vár alatt elvonuló utasok bámulva tekintettek fel a tornyokkal ékes, hatalmas falakra, az oroszlánszájjal, bronzsal, rézzel kivert érekapura. Aki pedig a várfalakon belül jutott, elámulat a gyönyörű várkastély láttára. Hatalmas márványlépcsőzet vezetett a várúr büszke kastélyába, mely csak úgy csillogott, ragyogott az aranyos veretekről.

A várúrnak e nagy gazdagsága az aranymosó telepből származott. Száz ember mosta a Dunának aranszemeséktől csillogó fővenyét és szállította fel naponta a várúr kastélyába az így nyert aranyat, amelyből aztán a várúr arany edényeket, ékszereket készíttetett ötvösmesterekkel, avagy rudakba öntetvén azokat, kincstárába rejtette el, melynek rejtékét kivüle senki sem ismerte.

A gőgös várúr azonban igen keményen és fukarul bánt aranymosó szolgálival. Bár gazdagsága az aranymosók kemény és keserves munkájából származott, azoknak a szűkös élelmezésen kívül csak a felügyelők durva szitka, ostoresapása, a nyári forróságtól és szeltől kieserepedett bőr, a hideg víztől nyert kősvény jutott. Egy alkalommal összesugott egy csoport aranymosó és szökésre készült. Előbb azonban részt akartak az általuk szerzett és gyűjtött kincsből.

Egy sötét és viharos éjszaka meglepték a bóbiskoló őrköt, megkötözték azokat s fellopóztak a várba, mely egész sötétségbe borult már. Csak egy ablakon szűrődött ki fény. Oda lopakodtak és betekintve, látták, amint a várúr éppen egy hatalmas arany-

¹⁾ Gyűjtötte Szántó Tivadar reál-gimnáziumi tanuló. E monda is az „Aranykert” regekörébe tartozik, bár Halászt Csallóköztől mindig elválasztotta a Nagyduna.

veretű képet illeszt egy nyílás elé. Felesillant a szemük, megtalálták a kincstár bejáratát. — Megvárták, míg a várúr is nyugvóra tért, minden elesendesült, aztán belopóztak a várúr szobájába, leakasztották a képet s beléptek a folyosóba, mely a kincstárhoz vezetett. A meggyújtott szurokfáklyák fénye mellett haladtak a zeg-zúgos, mellék- és keresztfolyosóktól átszelt folyosó tömkelegbe, míg végre eljutottak a kincstárba. A szurokfáklyák komoran sötét fénye mellett szemkápráztató látvány tárult eléjük. Aranykupák, kelyhek, edények, gyönyörű csipkés ékszerek, nagy aranyrudak haluaza hevert előttük. Mikor csodálkozó ámulatukból magukhoz tértek, mohón estek neki a kincseknek és egymással marakodva, tömködték a kincseket bőrsákjaikba. Aztán a nehéz, mégis édes teher alatt nyögve, megindultak visszafelé. Amde a magukkal hozott szurokfáklyák elégtelennek bizonyultak, a kincskereséssel, kapzsiskodással sok időt elvesztegettek s így fáklyaik elégték, mielőtt kijuthattak volna a folyosók tömkelegéből. Megrémülve, egymás kezét fogva, tapogatózva a falakon, eltévesztették a helyes irányt, eltévedtek a sok folyosó közt és céltalanul, mindig jobban és jobban megzavarodván a sietős félelemben, ide-oda bolyongtak. Végre egy terembe jutottak, melynek tetején világosságot láttak. Feltekintve, a várúr gúnyos és kárörvendő arcát pillantották meg, aki kacagva kiáltott le hozzájuk: „No kutyák! Most jólakhattok a lopott kincsekkel!” Aztán beesapódott a terem tetején a esapóajtó, megingott alattuk a padlózatot alkotó hatalmas kőkoeca, majd megfordult s ők lezuhan tak egy sötét, földalatti tömlőbe.

Hej! Atkozták most kapzsiságukat és jobban szerették volna, ha az ékszerek, edények kenyérré váltak volna, az aranyrudak pedig vasrudakká, hogy azokkal próbálják meg a kőfalak áttörését. Tapogatóztak, mindenütt sima gránitfalak. Próbálták körmükkel vájni a falak alján a földet, véres és fájó ujjakkal kellett abba hagyniok a hiábavaló munkát. Elesüggedve tanakodtak, majd a fáradságtól, éhségtől, izgalmaktól kimerülve mély álom borult reájuk. Mikor felébredtek, csak épen olyan sötét éjszaka volt tömlőcükbe. Az éhség, halálfélelem és durva bánásmódtól anélkül is elvadult emberekben csúnya, gyilkos gondolatokat ébresztett. Ketten-hárman összebújtak s már majdnem egymásnak mentek, hogy mint a vadak, egymást falják fel, mikor az egyikök magasan fent egy kis fénysávot pillantott meg. Új remény

és öröm. Egymás hegyén-hátán egyikük felkapaszkodott az alig emberfej-nagyságú nyílásig s kitekintve épen a vár alatti aranymosó telepre látott. Egymást váltogatva állott így az eleven emberlétrán hol egyik, hol másik, míg végre sikerült pisszegéssel, integetéssel figyelmezzé tenniök egyik aranymosó társukat, aki mérhetetlen csodálkozással tekintett elveszettnek hitt társára, majd titkon, — hogy a felügyelők észre ne vegyék — intett neki, hogy később. Déli szünet alatt aztán odalopózkodt a nyíláshoz, ott heveredett le, mintha pihenne s akkor elmondták neki a börtönbe rekedt társak, hogy s mint jártak s kérték, szerezzenek nekik élelmet és csákányokat, hogy megkísérelhessék a szabadulást. Éjjel aztán lopva beadogattak nekik szűkös elmezésükből megtakarított élelmiszereket és rudakat, csákányokat.

A szabadulni vágyók először a falak áttörésével igyekeztek utat nyitni. Amde a hatalmasan vastag és kemény sziklafalakkal nem boldogultak. A szerszámok elgörbültek vagy összetöredeztek. Akkor aztán három csoportra oszolva, három irányban igyekeztek a falak alatt alagutat ásni. — Már több napon át folyt a verejtékes munka, a hare az életükért s már a kívájt földtömegtől mozdulni sem tudtak, midőn az egyik alagút beomlott, hatalmas vízszugár tört be. Az egyik alagutat ugyanis igen mélyre és menetelesebben ásták, mint akarták s így a Duna partja helyeit, annak medre alá jutottak. Az alagútban dolgozók ott pusztultak, társaik pedig hiába igyekeztek eldugaszolni a nyílást, a beözönló vízzel nem boldogultak. Ott veszték mindnyájan. Ez lett a végük a kapzsi kincskeresőknek.

Amde a gőgös és kegyetlen várúr sem kerülte el a sorsát. A beömlő víz aláásta a falakat s betöltötte a vár egész alját elfoglaló tömlő- és kazamata-üregeket, meglazította a falakat s egy viharos éjszaka óriási robajjal összedőlt az egész vár, lesüppedt a földalatti, vízvájta üregekbe s egy lapos mélyedés maradt csak utána. Mikor aztán a Duna medre lejjebb húzódott, az így támadt lapos részt, a kiszáradt iszapot benőtte lassan a fű. Idejárt legelni Halászi község kondája. Egy alkalommal a malaeturasok között a kondás egy kiálló, csillogó tárgyat vett észre. Próbálta kiemelni, nem ment. Ásni kezdett, majd embereket hívott s így lassanként kiemelték egy szép, csengőhangú bronzharangot. Ez volt a vár, az elpusztult büszke vár harangja. — A harangot aztán a templom tornyába húzták fel s az egykor büszke, gőgös

várúr harangja a krisztusi szeretet esengő hangjával hívta imára a jámbor hívőket s intette őket megelégedésre, felebaráti szeretetre, giling-galang hangjával mesélve el a kapzsi kieneslők és a gőgös, kegyetlen várúr bűnhődését, míg végre a háborúba a többi között elvitték ágyúnak s így az egykor hatalmas várnak ez utolsó emléke is elpusztult s csak a nép eleven képzelő ereje tartja még fent az emléket, — meg az „Aranyosi-lapos“ dülönév,

Boldogasszony.

A Fertő születése.¹⁾

A honfoglalás idejében, de azután is sok-sok századig a mostani Fertő helyén termékeny völgy terült el, mit Leányvölgynek neveztek. Elnevezését onnét kapta, hogy hét falujában olyan szépséges leányok termettek, hogy hetednap-járó földön sem lehetett különbekezt találni. Gazdag erdőrengetegek, virágos rétek borították a gyönyörű völgyet. A hét falu lakói boldogan éltek, mert nem háborgatták őket idegenek. A járatlan ember könnyen eltévedt a végtelennek látszó erdőségek között. Csak Gilétus Miklós herceg,²⁾ a fraknóvári nagyúr látogatott el vadászgatni az erdőségekbe. Mert a hatalmas hercegé volt az egész Leányvölgy és még azon túl is a messze vidék fel a magas hegyekig, egészen az ország határáig.

Egyszer Miklós herceg vadászgatása közben olyan erdei tisztásra vetődött, ahol még eddig sohasem járt. A tisztáson őzikék társaságában egy fiatal leányt pillantott meg. A leány kergetőzött, játszadozott az őzikkkel és nevetett, kacagott hozzá ártatlanul, mintha ezüst esengetyűk csilingeltek volna. A hercegnek földbe gyökerezett a lába. Azt gondolta, hogy földreszállott tündért lát maga előtt. Intett öreg vadásznak, ki a paripákat vezette hátamögött, hogy ne mozduljon. Tekintetével majd elnyelte a gyönyörű leányt, kihez hasonlót még nem látott világéletében.

Sokáig nézte az ártatlan játékot, azután hirtelen elhatározással kilépett a lombok közül. Az őzikék az idegen láttára

¹⁾ E regét, mely különféle változatokban az egész Fertő környékén magyar és német nyelvtérületen ismeretes, többben feldolgozták és feljegyezték.

²⁾ A *Gilétus*-családnak Pozsonymegyében voltak birtokai és *Fraknó* vára több történelmi kutató szerint soha nem volt a család birtokában. Semmi elfogadható magyarázatát nem lehet találni annak, hogy a néprege miként hozta össze a Gilétus-családot a Fertő regéjével.

szétrebbentek, a leányka pedig meglepetéssel, de bátran a szemébe nézett.

— Ki vagy te erdők tündére, szép leányzó, — kérdezte a herceg.

— Nem vagyok én tündér — felelt a lány, — csak olyan halandó vagyok, mint magad. Mária a nevem, öreg édesanyámmal lakunk amott a faházban. Hát te uram ki vagy, hogy ide tévedtél?

Miklós hercegnek az a gondolata támadt, hogy nem árulja el magát. A nagyuraktól tartózkodóbbak az emberek.

— Gilétus herceg vadásza vagyok. Miklós vadász a nevem. Megpihenek nálatok szép Mária egy kis időre, ha megengeded.

Hogyne engedte volna meg Mária a hatalmas herceg szép szavú vadászának, hogy megpihenjen. Még jó barna kenyérrel, friss tejjel is kedveskedett.

És a vadász beszélt neki, meg öreg édesanyjának sok mindent, a szép fraknói várról, a nagy városokról, vitézi tettekről, véres csatákról és mikor alkonyat felé elbúcsúzott, megígérte, hogy nemsokára újból ellátogat.

Ígéretét be is váltotta a herceg. Gyakran kereste fel öreg vadásza társaságában az erdei házat és a szép Máriát ajándékokkal halmozta el. Mária is szívesen várta a daliás vadászt. Megszerették egymást olthatatlan szerelemmel.

Az öreg vadásznak megparancsolta a herceg, hogy el ne merje árulni kilétét. De a fraknói várban sem volt szabad tudni senkinek, különösen nem a heregasszonynak¹⁾ arról, hogy milyen kalandos szerelem szövődött a herceg és a kis jobbágyleány között.

Miklós vadász most már bírni akarta Máriát teljesen, de a lány édesanyja minden lépésükre vigyázott.

— Esküdjete meg az oltár előtt, tedd a feleségeddé Isten papja előtt, akkor a tiéd lehet.

Mária is sürgette az esküvőt. Miklós vadász mit tehetett egyebet, utokban, egy magános kápolnában összeadta magát Máriával. Nem volt jelen más az esküvőn, csak a szertartást

¹⁾ *Mohl Adolf* (Nyugatmagyarországi mondák és mondafélék) feldolgozásában Gilétus herceg legényember volt és nem a felesége, hanem özvegy sógorasszonya, — ki magát el akarta vétetni vele, — követte el a gyilkosságra való felbujtást.

végző idegen barát, a két szerelmes, Mária anyja, a titoktartó öreg szolgál és egy szegény favágó, kit Miklós dúsan megjutalmazott.

A kis erdei ház helyett nemsokára kényelmes, tágas lakóhelyet építettek az erdőtisztáson. Boldogan éltek ott hónapokon át. Ha Miklós úr időnként eltávozott, hogy hosszú távolléte Fraknón feltűnő ne legyen, sietett vissza csakhamar boldogsága helyére.

A heregasszony azonban gyanakodni kezdett a herceg sok távolléte, sok sűrű vadászata miatt. Hiába faggatta azonban az öreg szolgát, az nem merte urát elárulni, hiába állított kémeket nyomába, azoknak útját veszítette az óvatosság.

Történt azonban, hogy Gilétus Miklós hereget háboruba szólította a kötelesség. A pogány kunok fellázadtak, a király fegyverbe szólította a keresztényeket.¹⁾ Miklós heregnek az első között kellett lennie, hisz ő volt a kunok kapitánya. A hűségeseikkel a lázadók ellen kellett hadakoznia.

A háboruskodás nem sokáig tartott, de elég idő volt arra, hogy Gilétus heregnő az öreg szolgát ajándékokkal, fenyegetésekkel lábáról levegye. A vén vadász elárulta urának rejtegetett titkát.

A heregnő haragjában és elkeseredésében rettenetes bosszút forralt. Fegyveres népet gyűjtött és elvezettette magát az öreg szolgálval a leányvölgyi házba, Miklós vadász tiltott boldogságának csendes fészkebe. Mikor megérkeztek, a heregnő kegyetlen haraggal paranesolta meg, hogy Máriát és anyját megkötozzék.

— Boszorkányok ezek az átkozott némberek, megrontották az én hercegi uramat, elvették az eszét, megbabonázták a lelkét, meg kell égetni őket — kiáltozta szenvedélyesen.

Hiába volt a kétségbeesett asszonyok szívszaggató rimázkodása, hiába erősködtek ártatlanságukon, hiába könyörögtek kegyelemért, a esatlósok máglyát hevenyésztek a tisztáson és ráfektették az áldozatokat.²⁾

A tűz már pattogott, a füst már kavargott, a házat is felgyújtották a heregasszony paranesára, az is ropogva égett, mikor a meggyötört öregasszony átokra nyitotta ajakát:

¹⁾ Más változat szerint a szentföldre ment kereszties háborúba.

²⁾ Másutt úgy mesélik, hogy a heregasszony népitéletet tartott, a hét falu papjának és bírójának kellett kimondani paranesára az ítéletet és ezért bűnhődött mind a hét falu pusztulással.

— Átkozott legyen, ki ezt a rettentő végzetet ránk zúdította, átkozott a föld, mely megtűri az ártatlanok kínszenvedéseit. Gilétusné hercegasszony, soha ne legyen magzatod és vezekelj és szenvedj a mi kínjainknál is nagyobb kínokat. És nyíljék meg a föld és temesse el lángtenger és víztenger ezt a völgyet.

— Ne átkozódj anyám, hanem imádkozz, — szólott a szenvedő Mária. Imádkozz bűnbocsánataért azok számára, kik ártatlanok véréért követelik. Imádkozz bűnbocsánatot annak, kit szerelme bűnbe kergetett.

A vad esatlósoknak könnye facsarodott ki, csak a hercegnő maradt hideg és kegyetlen. A máglya pattogott és a lángok ropogásában elhalt a szenvedőknek halálra némuló szava.

De az átok megfogant. A máglyának és a háznak tüze elharapódzott, belekapott az erdő avarjába, a fák, a bokrok ágaiba és égni kezdett az erdő. A fegyveres csapat menekülni volt kénytelen, de menekülésüket elzárta a víz. A völgy aljából zúgva, sustorogva ömlött elő valami láthatatlan, megnyílt zuhatag és duzzadt, emelkedett a forrásvíz áradata pillanatok alatt. Elöntötte az utat és elöntötte a térségeket. A menekülők nem törődtek többé az égő máglyával, csak a saját életüket mentették. Nagy ügyyel-bajjal szaladtak csak vágatató, prűszkölő lovaikon a víz-áradat és az erdőégés kettős veszedelme elől a magasabb hegyekre. Fáradtan kimerülve, reszketve értek Fraknó várába, hol a hercegasszonyt mint élőhalottat szedték le lováról. Ágyba kellett fektetni, hol hetekig vergődött forró-hideg lázban öntudatlanul.

Leányvölgyben pedig az áradó víz eloltotta a máglyát, fel-emelte és vitte a két ártatlan halottal együtt.¹⁾ Úgy ringatta őket habjain, mint a pelyhet. Sodorta a part felé és a tengerré lett völgyből elmenekült lakosság másnap a parton egy kőkereszt tövében talált rá a máglya fahasábjain nyugvó holttestekre. Ugyanazon a helyen el is földelték őket örök nyugalomra.

Miklós herceg a csatatéren értesült a történetekről és ló-halálában sietett haza. Három nap, három éjjel vágatott, tizenkét

¹⁾ Másutt az ártatlanul kivégzett asszonyok holttestét szép fehér, illetve fekete koporsóban találták meg. Mária menyasszonyi ruhában feküdt a koporsóban. A koporsókat usztatta ki a partra a vízáradás. Megint más változat szerint az áldozatokat a vízbe vetették, köveket kötve rájuk s azokat mégis épen usztatta ki a víz hatodnapra a partra.

ló kidőlt alóla és a tizenharmadik a fraknói várkapu előtt esett össze. Mindent úgy talált, ahogy a hír mondta. A szép Leányvölgy fölött széles tó hullámozott, melynek vizéből csak itt-ott ágaskodott ki egy-egy sudár fa, egy-egy épületfal és a hét falu dűledező csonka tornya.¹⁾ Felesége élet-halál között lebegett, jobbágysai elszéledtek, elmenekültek és a két ártatlan halott ott pihent a nagy tó partján a kőkereszt alatt.

Mikor nagysokára a hercegasszony meggyógyult, a herceggel együtt meztláb, szőresuhában zarándokoltak el Rómába, hogy a pápától kérjenek bűnbocsánatot. A bűnbocsánatot megkapták, de lelkük nyugalma nem találták meg soha többé.

A herceg, mikor visszatért boldogságának egykori fészkebe, a tóparti kis kőkereszt helyén, hol a szép Mária és édesanyja aludták örök álmukat, a boldogságos Szűz tiszteletére nagy, gazdag templomot építtetett és elnevezte azt Boldogasszonynak. A templom körül virágzó község keletkezett, mely ma is hirdeti a szerencsétlen herceg szerencsétlen szerelmének történetét.

És a tájon keletkezett nagy-nagy tavat Fertőnek nevezte el a nép, melynek hullámaiból évszázadok múlva előkerült az egyik elmosott, eltemetett község templomának harangja is. A harangot egy másik községben, a fertőszéplaki templom tornyában helyezték el és a nép azt tartja, hogy mikor esténként a fertőszéplaki harang megkondul, a vízi nádakon síró sóhajtas fut végig, keresztül-kasul az egész Fertő taván és a boldogasszonyi templomban, meg a fraknói vár alatt a sirboltban elhaló, esendes zokogást lehet hallani.

¹⁾ A hajdani hét falut, miket a néphagyomány szerint a Fertő aradása elpusztított, *Sárcölgy*-nek, *Jakabfaleá*-nak, *Leánytó*-nak, *Kendercölgy*-nek, *Jókút*-nak, *Feketetó*-nak és *Fertő*-nek nevezték.

Amit az Ikva mesél.

Asszonyhűség.¹⁾

Csodálatos víz az Ikva a rejtelmes, regényes nagy Hansaság közepén. Néha egészen kiszárad a medre, hogy könnyen meglábolhatja az ember, máskor meg hirtelen megtelik, megdagad, mintha láthatatlan óriáskezek öntötték volna bele a temérdek vizet. Ugy megdagad néha, hogy a víz magasabban állónak látszik, mint a partok, s nem egyszer megtörténik, hogy megváltoztatja folyása irányát és felfelé folydogál. Partján a náderdők, a fehérhajjú nyárfák és vöröshúsú egérfák és tükrén a hófehér tündérrózsák mesét susognak arról, hogy miért folyik időnkint az Ikva vize fölfelé.

Réges-régen, még szent László király idejében történt, hogy Mosonszenjános²⁾ község helyén, ott, ahol most a községháza áll, volt egy szép, erős lovagvár. A vár ura, egy szép fiatal vitéz lovag boldogan élt a várban messzeföldön híres szép feleségével.

A fiatal vitézt azonban háboruba szólította a lovagi kötelesség. A messze-messze szentföldet kellett a pogányoktól visszahódítani. A várúr is felkészült a keresztes háborúra csatlósaiival, harcosaival és csak gyönyörű fiatal felesége miatt sajgott a szíve, hogy azt magára kellett hagyni.

Mikor búcsuzásra került a sor, a vár asszonya is elkísérte lóháton a háboruba induló kis csapatot egészen az Ikva partjáig.

— Vigyázzon az életére az én jó uram, — sirdogálta az asszony az Ikva partján szomorú búcsusókok között.

— Az én jó kis feleségem meg a szívére vigyázzon, míg távol leszek, hajtogatta a lovag, ne forduljon el tőlem, ne hűljön ki a szeretete, amíg vissza nem térek.

¹⁾ Gyűjtötte *Schmuck Antal* Pusztasomorján. A rege Rábaköz-ben is ismeretes a magyarokú nép között, de a mosonmegyei német és magyar községekben is mesélik szórványosan.

²⁾ Rábaköz változatok szerint Csornán, illetve Kapuváron volt a lovagvár.

— Az én szívem csak akkor változik meg, — esküdött az asszony, — mikor ez a víz megfordul és visszafelé folyik!

A nehéz búcsuzás után a vitéz elment kis csapatával előre a harcok mezejére, a szépasszony pedig vissza magányos, szomorú kastélyába.

Multak a hetek, multak a hónapok, már évek is eltelték és a keresztes vitézekről csak ritkán érkezett hír a szentföldről, a fiatal várúrról meg éppen semmi híradást nem hozott a szellő.

Egyszer csak idegen lovag érkezett a szomorú szentjánosi kastélyba. Szíves magyar vendéglátással fogadták az utazót, ki örömmel pihent meg a szép asszony körében. Nem is folytatta útját napok elteltével sem és a cselédség azt vette észre, hogy a ház asszonya feledni kezdi szomorúságát. Felvidult ismét a néma kastély. Akik látták a nevető várasszonyt, azt hitték, hogy az idegen lovag jó híreket hozott a messze harcoló gazdáról, pedig de nagyon csalódtak.

Az idegen lovag nem volt más, mint a szép asszonynak régi, leánykori tisztelője. Ujra összelelegedtek s a kóbor lovag azt gondolta, hogy milyen jó lenne a szép asszony kezével együtt megkapni a gyönyörű kastélyt és a messze kiterjedő gazdag birtokokat.

A kastély ura azonban már utban volt hazafelé. Alkonyatra járt az idő, mikor csapatával az Ikva vizéhez ért. Ott akart megpihenni éjszakára, hogy másnap hazatérjen. A folyó vize azonban felfelé folydogált. A vitéz riadtan gondolt felesége esküjére, lóra parancsolta csapatát és tépelődő aggodalmak között vágatott rég elhagyott kastélyába.

Családi tűzhelyét, boldogságát valóban feldúlva találta. A hűtlen asszonyt és az álnok lovagot kegyetlenül felkoncoltatta, de még a kastélyt is felgyújtotta és széthányatta, hogy kő kövön nem maradt. Cselédeit, katonáit szélnek eresztette, maga pedig nekivágott a Hanság rengetegeinek és eltűnt az emberek elől.

Az Ikva partján sokáig élt még egy öreg remete, ki ott imádkozott a nádas, tündérrózsás, fehérnyárfás partokon reggeltől estig és révedező szemmel nézte a habok futását.

És azóta is különösen tavasszal, a szerelem idején gyakran megtörténik, hogy az Ikva meg-megfordul és visszafelé folydogál, mikor a környéken egy-egy asszony megfeledkezik hűségének esküjéről.

Lucsony keletkezése.¹⁾

Valamikor régen, mikor még a magyaróvári gazdasági akadémia-épület helyén lovagvár állott, a vitéz várúrnak volt egy régi, hű szolgája, aki még a várúr apját is szolgálta, magát a várurat gyermekkorában dajkálta, később pedig elkísérte a harcokba és sok derék szolgálattal, pénzzel, marhával meg nem fizethető tettekkel, tanácsokkal segítette urát.

Elvénhedvén pediglen a hű szolga, nyugalomba készült, vissza akart vonulni a szolgálattól, hogy hátralevő napjait gondtalan pihenésben tölthesse el. A várúr váltig törte a fejét, tépelődött, mivel jutalmazza meg a hű szolgát érdemeihez méltóan. De sehogyan sem tudott találni megfelelő módot.

Mikor aztán az öreg felment a várúrhoz, hogy bejelentse nyugalombavonulását, a várurat éppen ebéd után, de még az asztalnál találta. A várúr megköszönte a hű öregnek derék szolgálatait és megkérdezte, mit szeretne, mivel jutalmazza meg?

Az öreg egy kis házat kért, kerttel, földceskével, hol hátralevő napjait eltölthesse. A várúr megkérdezte, hol építtesse meg számára a házat? Az öreg azt felelte, neki mindegy, akárhol, csak a várnak és szeretett urának közelében maradjon.

Erre a várúr előhozatta kezíjját s nyíl helyett az ebédmaradványok csonthalmazából egy lúdcsontot röpitett ki belőle, mondván, hogy ahol az leesik, ott lesz a háza, kertje, földceskéje az öregnek.

A lúdcsonat a vár alatt elterülő földön, az úgynevezett Karlau-ban, a Károlyligetben esett le s itt épült az öreg szolga háza, melyhez később egyéb várbeli népek házai, lakásai sorakozván, keletkezett a lúdcsontról Lucsonynak nevezett falú,²⁾ melyet később Magyaróvárral egyesítettek.

¹⁾ E népmondát *Kardics Ferenc*, reálgimnáziumi tanuló gyűjtötte. De *Kádócsa Gyula* entomológus és író szintén feldolgozta azt. A rege kétségtelenül a szigetközi magyar nép ajakán keletkezett, mit a magyar szójátékon alapuló név is bizonyít.

²⁾ *Lucsony* neve nyelvészek állítása szerint besenyő eredetű.

Ásvány.

Az igazságos Duna.¹⁾

Ásvány község valamikor régen egészen a Duna partján feküdt. A falu most is megvan a régi helyén, de a Duna folyása messze, egy órajárásnyra elkerüli. Meséje van annak, hogy miért hagyta ott a nagy víz folyása a barátságos falut.

Ásvány község lakói a messze-messze mult időben nagyon gazdagok voltak. — De híres gazdagságukat nem a földművelésből, nem is a barmok tenyésztéséből szerezték, hanem a Duna vizének köszönhették. Mert a Duna homokjából annyi aranyat mostak, amennyi csak kellett. Bőven adta az aranyport a csilámló aranyfövény. Büszkéek is voltak kincseikre az ásványiak. Büszkéek, elbizakodottak és kevélyek. Elbizakodottságukkal és kevélységükkel fősvénység és szívtelenség is támadt bennük.

— „Az erkölcsnek pénz az ellensége“, mondogatták a szegény környékbeliék.

Telhetetlenségükben azonban nem elégedtek meg a jól fizető aranyásással, mások vagyonára is szemet vetettek.

Volt a falu temploma mellett egy tágas öböl is, mely szélben-viharban biztos kikötő, csendes menedék volt a dunai hajósoknak. Hanem, ha egy hajó az öbölbe menekült a vihar elől, annak rakományát kegyetlenül megdézsmálták. Ha vihar volt, csak a hajó rakományának feléért segítettek a veszedelembé jutottakon. Míg más jó emberek szép időért könyörögtek, az ásványiak mindig zivatarért, égháboruért, pusztító viharokért imádkoztak.

Megtörtént az is, — mert kiváló úszók és bűvárok voltak

¹⁾ E népregét *Haller Margit* reálgimnáziumi tanuló gyűjtötte. Ásvány győrmegyei község, de a szigetközi falukban, sőt a csallóköziekben is ismerik e regét, mit *Tompá Mihály* szintén feldolgozott majdnem teljesen változatlanul verses regéi között. A néprege ismét az „*Aranykert*“ regecsportjának, az „aranyászok“ korának egyik emléke.

hogy a kikötőjükben veszteglő hajókat éjjel megfúrták, a rakományt elrabolták és a hajókat elsüllyesztették.

Ennyi gonoszság, szívtelenség és telhetetlenség nem maradhatott megtorlatlanul. Az Isten megsokalta a bűnöket és tűzzel pusztította el az egész falut. Lángok martaléka lett minden. A Duna vizét sem tudták használni oltásra, mert tél volt, jégpáncél borította a vizet. Örült is a jószívű Duna, hogy a rossz emberek most az egyszer nem vehették hasznát.

A szörnyű nap még sokáig élt a nép emlékezetében, de az Isten büntetése nem javította meg az ásványiakat. Mert kincseiket megmentették és még szebben, még gazdagabban felépítették a falut.

A jó Duna szomorúan nézte egy darabig, hogy az ásványiak megint a régiek lettek. Sőt még nagyobb mohósággal gyűjtötték a pénzt, még több bűnt követtek el és még szívtelebbről viselkedtek. Egyszer csak megharagudott, feldagasztotta hullámain, túlesapott a parton és elárasztotta a községet. A házak mind összeomlottak, kő kövön nem maradt. A lakosság elmenekült a pusztulás helyéről, hanem mikor a Duna vize visszahúzódott, a nép is visszatért, újra összeszedte kincseit és újra felépítette a falut még szebben, még fényesebben, még pazarabban, mint valaha. A régi gonoszság azonban újra megmaradt. Az aranyásástól irigyen elkergettek mindenkit, aki szerenesét akart próbálni, a hajókat fosztogatták, bűneiket szaporították.

A vén Duna ekkor végső büntetésre határozta el magát. Szörnyű zuhogással végigszaladt a síkon, új medret ásott és ágya fenekére eltemette, elrejtette minden aranyporát. — Messze elkerülte a falut, beiszapolta régi folyását, a templom melletti öblöt is feltöltötte és örökre elfordult az ásványiaktól.

A nép lassanként elszegényedett, kénytelen volt munkába állani és verejtékével megkeresni mindennapi kenyerét. De a szegénységgel és a becsületes munkával visszatért a jó útra. — A gazdagság elment, de az erkölcs visszatért. És azóta Ásvány község jóra való, istenfélő, becsületes népe szorgalmas munkája árán gyarapszik, megbecsüli a magát, tiszteli a másét és a szegény embert sem üldözi el, ha alamizsnáért könyörög.

Pusztá-Somorja.

Feketevásár pusztulása.¹⁾

Valamikor réges-régen, még a törökvilág előtt a mosonszentjános—féltoronyi országút mentén, a mostani Jesse-major és Kázmér-pusztá között virágzó, gazdag város állott. A helyén most egy vörös kökereszt emelkedik. A kereszt környékén, a hepe-hupás talajon ki lehet venni a régi házsorok helyét és az eke gyakran fordít fel ócska holmikat, rozsdás szerszámokat. A várost kalmárkodó magyar nép lakta, vásárai messze földön híresek voltak s ezért Feketevásárnak nevezték. A környékbeli öregek regét tudnak a város pusztulásáról és a szomszédos község keletkezéséről.

Volt Feketevásár híres, vitéz városbirájának két csodaszép leánya: Böske és Tercsi. Olyan egyformák voltak, mint két feshő piros rózsabimbó és olyan szépek voltak, mint a legszebb királykisasszonyok. Bomlott is utánuk a nemes város minden legénye, az egész környék minden daliás vitéze. De a két szép leány nem is vette őket figyelembe, mert titokban mindegyiknek megvolt már a maga kiválasztott vőlegénye.

A várostól délre beláthatatlan messzeségig ingoványok, lápok terültek el tele vízi erdőkkel és sűrű nádasokkal. Ha a szél megszimogatta a susogó nádasokat, kacagott minden az egész lápon, ha pedig vihar nyargalt keresztül az ingoványon, úgy sírt az egész rejtelmes nádas, hogy idegen ember tájára sem mert tekinteni. Volt azonban ebben az átjárhatatlan nád-erdőben a lápok belsejében két kis kiemelkedés, két kis sziget egymás szomszédságában. Itt éldegélt két feketevásári fiatal legény. Árvák voltak, szegények voltak, de bátrak, erősek és

¹⁾ Gyűjtötte *Schmuck Antal* Pusztá-Somorján. A regét németajkú népünk is meséli és német mondákban „Finstermarkt” város szerepel, miből a magyarban Feketevásár, Feketeváros, Sötétváros lett.

szemrevalók. Az egyiket, az idősebb húsz éveset Somorja Imrének hívták, a néhány esztendővel fiatalabb Pusztá Imre névre hallgatott. Az egyik kis szigeten kunyhót építettek és itt éltek csendesen halászatból, vadászatból. Csak néha mentek el a városba, hol egyik, hol a másik, hogy a zsákmányui ejtett vadat-halat értékesítsék és beszerezzék a szükségeseket.

Került-fordult az idő és a nagy remeteségben élő legények egy idő óta mind sűrűbben kezdtek bejárogatni Fekete-vásárra. Nem ritkán napokig ott is rakedtek. Az egyik megvárta türelmesen a másik hazatérését. De sohasem beszéltek egymásnak arról, hogy hol töltötték az időt.

Egyszer a fiatal Pusztát mégis vallatóra fogta a barátja. Pironkodva mondta el, hogy szerelmes a bíró leányába. A leány is szíves hajlandósággal van vele szemben és alig várják, hogy néhanapján titokban találkozzanak. Somorja Imre a vallomásra ravaszul elmosolyodott és útjára engedte szó nélkül a fiatalabbat.

Pusztá Imre egész uton barátja rejtélyes mosolygásán gondolkodott. Másnap, mikor visszatért, barátját már nem találta odahaza. Fogta fegyverét, csónakba ült és nekivágott a nádasnak, hogy dolga után lásson. Amint egy tisztább helyre ért, a nád között egy fehér kendőt talált. Szakasztott olyan, mint az, amit ő kapott a bíró leányától. De az övé megvan, ott viseli a szíve fölött. Összehasonlította a két kendőt, egészen egyformák voltak. Mind a kettőnek sarkában ott a név: Imre. Ezt a másik kendőt Somorja Imre vesztette el. Tehát megcsalja őt a bíró lánya legkedvesebb barátjával. Neki is adott jegykendőt. Eszébe jutott a Somorja Imre gúnyos nevetése. Forgott körülötte a világ, szeme szikrázott és keze ökölbe szorult.

Megfordította a csónakot, sietett a városba és mikor esteledett, lesbe állott a bíró háza előtt. Alig sötétedett be, máris jött Somorja Imre. Egyenesen odatartott a kerti bokrok közé és akkor vette észre a lehelkedő, hogy a leány már várja szerelmesét.

Multak az órák, nehezen multak egyik a másik után. A bakter már az egyet is elkiáltotta, mikor kimozdultak a sűrű bokrok közül, a kis padról, amit olyan jól ismert. Egy hosszú búcsucsó után a leány a házba osont. Somorja Imre

pedig nekivágott az utcának, hogy hazatérjen. Ekkor valaki elébe toppant és egyetlen szó nélkül kést szúrt a mellébe. A halálra sebzett legényt csak reggel találták meg, a támadó pedig elmenekült.

Somorja Imre csak hónapok múlva gyógyult fel, Pusztá Imre pedig eltűnt a vidékről.

*

A gyászos emlékezetű mohácsi vész után a török rabolta, fosztogatta, pusztította, gyújtotta az egész országot. Akadtak azonban bátor vitézek, kik a kisebb portyázó török csapatokat nem egyszer jól elpáholták. Ilyen volt a híres kőszegi várkapitánynak: Jurisics Miklósnak egy fiatal vitéze is, az Imre hadnagy, kinek már nevétől is rettegett a rabló török.

Annak hírére, hogy a törökök császára egész rengeteg hadával megindult Bécs és Kőszeg ellen, fegyverbe szólították a magyar vitézeket. Feketevásár derék birája is maga köré gyűjtötte a fegyverforgató vitézeket, köztük vejét: Somorja Imrét is és megindult velük a magyar tábor felé. A nagy ingovány elkerülésével Sopron felé tartottak. Gyanutlanul mentek, eszükbe sem jutott, hogy már itt kalandozhatnak a törökök, mikor egy kis erdőből rajtuk ütött egy török martalóc csapat. A maroknyi magyar had hiába verekedett vitézül, a deli vitézek egymásután hullottak le lovaikról. Feketevásár birája is holtan bukott le lováról. Csupán néhány fiatalabb vitéz tartotta még magát, köztük Somorja Imre, mikor, mintha az égből pottyantak volna le, vagy a föld vetette volna ki magából, hirtelen előtermett egy segítő magyar csapat. Egy-kettőre szétverték a török martalócokat, még hírmondó sem maradt belőlük. A megtámadott magyarok azonban mind elestek. Somorja Imre is sebektől borítva feküdt a csatatéren. A győztes magyar csapat fiatal hadnagya leugrott lováról, odatérdelt a sebesült mellé, hogy segítsen rajta, de visszahökölt, arca elhalványodott, mert megismerte egykori barátját. A fiatal törökverő hadnagy ugyanis nem volt más, mint Pusztá Imre. A sebesült is megismerte, szemét jószágon ráemelte s intett neki, hogy hajoljon hozzá. Suttogva arra kérte, hogy vigye el utolsó köszöntését haza Feketevásárra az ő hűséges feleségének, Böskének.

A vitéz kétségbeesetten kapott a fejéhez.

— Hát te a Böskéhez jártál, nem a Teresihez? Én szerencsétlen, hogy erre nem gondoltam! Ráborult barátjára és sírva gyónta meg szörnyű tévedését, hogy ő akarta szíven szúrni azon a szomorú éjszakán. A sebesült pedig elmondotta, hogy Teresi még mindig leány, még mindig bánkodik eltűnt szerelmese után.

— Nem szabad neked meghalni pajtás! — ocsudott fel Pusztá Imre. Feltette lovára a hevenyében bekötözött sebesültet és elnyargalt vele Feketevásár felé. Utközben azon imádkozott, hogy jóvátehesse nagy bűnét. Eszébe jutott, hogy hátul jön a török. Elpusztít és rombadönt mindent, ami útjába akad.

A sebesültet a beláthatatlan nádas közé rejtette régi tanyájuknak kicsi kunyhójába. Ide nem teszi be a török a lábát. A legszükségesebbet nagyhirtelen elrendezte a beteg körül, azután ment, futott, repült Feketevásárra.

— Meneküljön, ki merre tud, mert jön a török! — kiáltotta az utcán végig, maga pedig a bíró házába sietett. A gyászba belevegyült a viszontlátás öröme. Barátja feleségét és mátkáját még azon a napon szintén elvitte az ingovány közé a rejtett szigetekre.

Meg is érkezett a török sereg nemsokára. El is pusztította a föld színéről Feketevásárt.¹⁾ De a nagy mocsár ingoványai között a két vitéz és a bíró két lánya megmenekültek. A beteg felépült, a vitéz hadnagy elvette feleségül a szép Teresit. Boldogan éltek napjaikat az ingovány közepén, az egyik szigeten Somorja Imre építette fel a maga kis házát, a másikon Pusztá Imre. Feketevásár romjai közül elhozták a kis harangot is, amely még most is hirdeti csendes estéken a törökveszedelem szomorú regéjét.

Igy pusztult el Feketevásár és így épült fel Pusztá-Somorja a rengeteg ingoványban, mely lassankint kiszáradt körülötte. A törökulás után németekkel népesítették be az egész kipusztult vidéket, de a kis Pusztá-Somorja megmaradt magyar szigetnek, hogy az egykori vitéz magyar Feketevásár maradékait őrizze apró fehér házainak nádfedele alatt.

¹⁾ Sok virágzó magyar községet valóban a török égetett fel és pusztított el e vidéken. Többek között „*Vizenálló Geszternice*” is ekkor pusztult el és ennek helyén épült nagysomorji magyar telepesekből Pusztá-Somorja magyar község.

Az „Utolsó Garas“.¹⁾

Van Magyaróvár városnak a Pozsonyi-út külső részén a piaristák kertjével s a főhercegi sörpincével szemben a főhercegi uradalomhoz tartozó úgynevezett Sóházban egy koresmája és vendéglője, melyet közönségesen „Utolsó Garas“-nak hívnak. Ezen elnevezés eredete pedig a következő népmondában leli magyarázatát:

Valamikor a mai Sóház ma is hatalmas, régi épület-tömbje a magyar eredetű, derék Pálos-rendi barátok kolostora volt.²⁾ A derék szerzetesek többek között a vidék, főleg a Szigetköz lakosságának lelki szükségleteit is ellátták. Egy alkalommal egy szigetközi öreg magyar közeledni érezvén halálát, bejött a barátok klostromába s meggyónt. Gyónás után abbéli örömeiben, hogy bűneinek súlyától megszabadult, így kiáltott fel:

— „Ha már itt hagytam bűneimet, itt hagyom utolsó garasomat is!“ — s ezzel tényleg utolsó garását bedobta a kolostor kápolnájának perselyébe.

Innét származott az épületnek, illetve az épületben ma levő koresmának elnevezése.³⁾

¹⁾ Gyűjtötte *Kardics Ferenc*, reálgymnáziumi tanuló.

²⁾ Nem a Pálosoknak, hanem a kapucinusoknak volt a kolostora ez az épület.

³⁾ A rendkívüli naiv kis adomával szemben a valóság az, hogy az épületben létesített koresmanyítás alkalmával kapta a vendéglő még 1790 körül a humoros, de találó „Letzte Groschen“ elnevezést.

Vajka.

Vajk herceg temploma.¹⁾

A honfoglalás után, Géza fejedelem idejében buzgón folyott országszerte a térítés munkája. A pogány magyarok meghallgatták a keresztény papok tanítását és mind többen és többen keresztelkedtek meg, hogy lelküket az üdvözülésre előkészítsék.

A fejedelem meg volt elégedve, de legjobban örült a kereszténység terjedésének Vajk herceg, a fejedelem fia, ki már fiatalon, serdülő ifjú létére érezte apostoli hivatását és legnagyobb igyekezettel segített a hittérítőknek az új krisztusi vallás megerősítésében.

Egyszer aztán az országban szerteszét kóborló barátok azzal a hírrel látogattak el a fejedelmi udvarba, hogy mindenfelé elhíntették az új vallás magvait, csak egy nagy darab földön, a Duna folyásának ágai között, a nagy szigetségekben, azon az őserdőkkel borított gazdag szép vidéken, melyet Csallóköznek, meg Szigetköznek neveznek, nem akarják megtérni őket a pogány magyarok. A roppant vizek között, a vadban-halban dús területen még nincsen egyetlen keresztény ember sem, mert azok, kik ott élnek bezárkózva a járhatatlan földön, a csodálatos erdőségekben, buja legelőiken, aranyattermő homokpartjaik között el vannak bízakodva és csak táltosaik szavára hallgatnak. Azt tanácsolták a fejedelemnek, hogy fegyveres népet küldjön közéjük, hogy azoknak védelme alatt kezdhessék meg a papok tanításaikat.

Vajk herceg ellenezte a barátok tanácsát és arra kérte a fejedelmet, hogy engedje őt elmenni a pogány magyarok közé. A fejedelem nagy könyörgésre beleegyezett fia akaratába, fegyvert, paripát, kíséretet adott melléje és útjára bocsátotta.

¹⁾ E népregét még 1911-ben egy sérényőszigeti halász elbeszélése alapján jegyeztem fel. Vajkán is érdeklődtem utána, hol némi változattal hasonlóan megerősítették. Ugyanakkor id. *Timaffy Endre* cikolaszigeti államigazgató-tanító, ki felhívta rá a figyelmemet, több regét és mesét említett és vázolt Csallóköz és Szigetköz regevilágából.

Mikor a herceg csapata megérkezett a Csallóköz vidékére, Vajk visszaküldötte az egész kíséretet, fegyvert sem vitt magával, még a fényes ruháit is levetette és daróc zarándokruhában egy szál göresös bottal indult meg az ismeretlen szigetekre. Átvezett a Duna vizén, a ladikot a parton hagyta, aztán megindult Isten hírével. Össze-vissza járta a gyönyörű tájakat, megismerkedett az emberekkel, de seholsem árulta el kiletét. Mikor mindent látott, mindent tudott, letelepedett végeláthatatlan vizek és erdők közepén, kis remetekunyhót épített magának, kiirtotta körös-körül egy magasabb helyen a fákat, bokrokat, azután elkezdett templomot építeni.

Az építésnek csodájára jártak, mert kő nem volt az egész vidéken és a fiatal remete mégis olyan gyönyörű kőtemplomot épített egymaga, hogy száz pallér sem eszálhatott különbet. Az építés gyorsan haladt. Mikor a látogatók kérdezték, hogy honnét veszi a követ, honnét telik a sok munka, a fiatal remete csak azzal válaszolt:

— Az én Istenem és annak angyalai segítenek nekem.

Mikor a csodálatos szép templom elkészült, akkora híre volt már, hogy százával látogatták azt a pogány magyarok. Akkor a remete megkezdte prédikációját. Úgy folyott ajkáról a szó, mint a tiszta patak vize és olyan édes volt a beszéde, mint a csorgatott méz. A pogány magyarok mind többen és többen keresték fel és akik meghallgatták tanítását, azok mind egy szálig megkeresztelkedtek.

Két évig lakott a kiválasztott helyen, körülötte letelepedtek a keresztény magyarok és falut építettek.

Mikor aztán megtérítette az egész vidéket, összegyűjtötte híveit és kinyilatkoztatta nekik, hogy ő a fejedelem fia, hogy ő a Vajk herceg, akit az Isten küldött közéjük. Mikor elbueszott híveitől, megígérte nekik, hogy maga helyett jámbor papokat küld s hogy még sokszor ellátogat derék népe közé, melyet nagyon megszeretett.

Meg is tette amit ígért. Mint István király is gyakran felkereste az áldott Csallóközt. A nép pedig a községnek, mit a herceg alapított, Vajka nevet adott és templomát századokon át buzgón látogatta.

Idők multával azonban a csallóközi magyarok gazdagságukban, jólétükben, szerencséjükben nagyon elbizakodtak. Elfordul-

tak az Istentől és a gyönyörű templom még vasárnapokon is üres maradt.

Egy zivataros, égzengéses éjszaka után felvirradó reggelen azonban arra ébredtek a vajkaiak, hogy a szép kőtemplom nyomtalanul eltűnt a föld színéről. Mintha a föld nyelte volna el, vagy a zivatar söpörte volna semmivé.¹⁾

Csodával lett, csodával pusztult.

Hanem a nép megértette Isten intelmét, visszatért a jó útra, nagy fáradsággal új templomot is épített s azóta a Duna ezerféle ágai között sohasem feledkeznek meg a jó Isten dicséretéről.

¹⁾ Egy másik változat szerint Vajk herceg a templomot fából építette s azt távozása után villám égette porrá büntetésül. — Ismét más változat szerint színaranyból épült a templom s mikor megszűntek azt látogatni, egy zivataros éjszakán angyalok romboltak le s összezuzott arany porát szétaszórták az egész vidéken. Ime, ismét egy vonatkozás az „Aranykert” regeköreiből.

Az Isten uja.

A Fertő regéje.¹⁾

Ahol most a szőke Fertő ezüstös habjai csókolóznak egymással és kacagó nádasok erdeje hajtogatja bóbitás fejét, ott sok-sok századdal ezelőtt csak egy kisebb mocsár és járhatatlan ingovány terült el. Az ingovány kellős közepén volt egy szép, erős vár. Nem volt ellenség, mely megközelíthette volna, mert emberestől, lovastól együtt elpusztult a mocsárban. Osupán egyetlen út vezetett a várhoz, de veszély esetén azt is úgy eláraszthatták vízzel, hogy nyoma sem látszott.

Élt ebben a vízi várban egy hatalmas nagyúr és amerre a szem ellátott, a mezők, az erdők, a puszták, a falvak, az emberek mind az övé voltak. De ez a nagyúr arról volt híres, hogy kegyetlenségében és szívtelenségében nem ismert határt. Jószívű felesége sokszor könyörgött, hogy ne üsse, verje, kinozza a jobbágyokat. De ilyenkor őneki is kijutott a durvaságból és az ütlegből. Sokat sírt a jó nagyasszony, kinek egyetlen vigasztalása és öröme a kis fia volt, ki szakasztott olyan jó, olyan nemeslelkű volt, mint ő maga.

A jó nagyasszony nemsokára meghalt bánatában, a kis fiú azonban szép, erős daliává serdült és ahol tehette, segített az embereken. Szerette is mindenki a jószívű, vitéz, szép daliát, nem úgy, mint az apját.

Egyszer a nagyúr egyik kedvesebb apródját, mikor hazatérőben volt, széttépték a farkasok. Az erdészt, aki a rossz hírt meghozta, a haragra gerjedt úr egyszerűen agyonverette. A felesége után sem sokat bántódott, hozott másik asszonyt, egy fiatal, szép, feszlő tulipánt. De a szép, fiatal asszony is gonosz volt és csak azért ment férjhez az öreg nagyúrhoz, mert szemet vetett

¹⁾ Gyűjtötte *Schmuck Antal*. E rege testvére Boldogasszony és a Fertő regéjének. A fertő környéki magyar és német közösségekben sokféle változatban fellelhető.

a fiára, a szép fiatal daliára. Ki is vetette rá a hálóját, hogy elcsábítsa, de a vitéz kisebbik várúr elutasította és megdorgálta. Az asszony erre bosszút forralt ellene. Fontos beszéd ürügye alatt szobájába csalta s az összeesődített eselések előtt úgy tett, mintha mostohafia megtámadta volna, hogy csókjait és öleléseit kierőszakolja. Elősiető urának sírva panaszkodott a gonosz asszony és az éktelen haragra lobbant apa egyetlen fiát meghallgatás nélkül rettenetes, mély, elhagyott tömlőc fenekére dobatta.

— Ne félj, — mondotta a feleségének, aki abba a tömlőcbe kerül, az neu kerül onnét ki soha. Elpusztul éhen, szomjan, a férgek és kigyók között. Az ajtó sem nyílik fel addig, míg új áldozat nem következik.

A jószívű fiatal leventét mindenki sajnálta, mindenki megsiratta. A várnagy fia azonban elhatározta, hogy megmenti kisebbik gazdáját. Nagy titokban megkerítette apjától a tömlőc kulcsát és éjnek idején megszöktette.

A várban mindenki azt gondolta, hogy a börtönben elpusztult a fiatal vitéz. Az pedig egy rengeteg erdőbe bujdosott. Nem mert mutatkozni, mert attól rettegett, hogy az apja megtudja menekülését. Egyszer azonban meglátott egy gyönyörű szép leányt. Nem tudott ellenállani vágyódásának, megszólította és mikor a szép leány elmondotta, hogy ő annak az erdősznek leánya, akit a várúr agyonveretett haragjában, akkor az ifjú is felfedezte magát. A vitéz ott maradt a leánnyal és annak édesanyjával a biztos rejtékhelyet nyújtó vadászkunyhóban, a fiatalok megszerették egymást és férj és feleség lettek. Boldogan éltek, aranyos kis fiacskájuk is született, de a vitéz daliát a hír és dicsőség utáni vágyódás, a nemes vére nem engedte pihenni. Elment egyenesen a király táborába. hol felajánlotta szolgálatát.

Nagy szükség volt abban az időben a jó vitézekre. Béla király szívesen fogadta a fiatal leventét, meg is szerette vitézsége és bátorsága miatt.¹⁾ A vitéz mindig a király oldala mellett

¹⁾ Béla király és a tatárjárás kora épúgy emlékeztében van a vidék népének, mint a török pusztítás ideje. Talán azért, mert a tatárok is nagy veszedelmet zúdítottak e tájakra, talán azért, mert Béla király emlékeztét a jótéteményeivel élő és általa letelepített *szentkereszti* (cisztercita) szerzetesek ébren tartották a nép lelkében. Béla király letelepített szerzetesei voltak évszázadokon át e vidéken a nép oktatói, a mocsaras területek művelésének megkezdői és így a nép valóságos jótétemei.

harcolt, de soha nem panaszkodott az apjára. Mikor a tatárok megverték Béla király seregét, a fiatal vitéz a király életét is megmentette, mert egy tatárt akkor sújtott agyon, mikor az a királyra emelte a fegyverét. Mikor a királynak menekülnie kellett a pusztító tatárok elől, menekülésében is elkísérte a vitéz a királyt.

A gonosz nagyurnak mocsarak között levő várát nem tudták a tatárok megközelíteni, de a fülébe jutott a vitéz dalia hírneve és azt is meghallotta, hogy a legvitézebb levente senki más, mint az ő tulajdon fia, kit tömlőcbe dobattott. Kezdett kutatni, hogy miképpen szabadulhatott ki a fiú a börtönből. A eselődés nem merte elárulni az asszonyt, de azt beszéltek maguk között, hogy csoda történt, az ártatlan vitézt csoda szabadította meg a tömlőc fenekéről. A nagyúr félt, hogyha a király visszatér, kérdőre vonja gonoszságai miatt, feleségére is gyanakodni kezdett, de az elvetemült asszony akkor is csak mostohafiát vádolta:

— Pusztítsa el a jó Isten velem együtt az egész vidéket, az egész várat, mint ahogy Noé idejében elpusztította a gonosz világot, ha bűnös vagyok!

És alig mondotta ki a szörnyű átkot, fekete felhők gyülekeztek az égen, megeredtek az egek csatornái és napokon át öntötte az ég a vizet. De a föld is megnyílt a vár alatt, éppen a tömlőc közelében és hányta ki magából a vizet, ver-nyezve a szakadó esővel. Nem volt menekülés. A gonosz várúr ott pusztult el még gonoszabb feleségével együtt összeomlott várának romjai alatt. És elpusztult az egész környék a gonosz nagyúrnak hét falujával együtt. Az elpusztult falukat Kendervölgynek, Sár-völgynek, Jakabfalvának, Jókútnak, Leánytónak, Feketetónak és Fertőnek nevezték. A mocsaras vidékből nagy kiterjedésű tó lett, mely hullámaival betakarta a sok-sok kegyetlenség helyét.

Az általános pusztulásból csak Fertőfalvának ősi temploma maradt meg. Ebben a templomban egy csodatevő Mária-kép volt, mely határt szabott a pusztító hullámok erejének. Ide menekült a környék népe a pusztulás elől és a kép megmentette a jó emberek életét.

Mikor Béla király hazatért bujdosásából a tatárok visszavonulása után, az egész környéket legkedvesebb vitézének ajándékozta, ki családjával a nagy tó mellett telepedett le és sok várat, várost és falut építtetett.

A törökök pusztítása sok századév után a fertőfalvi őstemplomot is összerombolta, de a Mária-kép a tűztengerben is csodálatosképen épségben maradt és most is hirdeti Boldogasszony¹⁾ kéttornyú templomában a multak emlékeit.

¹⁾ Ismét a kapcsolat a boldogasszonyi templommal, hol a szentkereszti (ausztriai) cisztercita-szerzeteseknek központja volt és van jelenleg is. E regét a gyűjtő fiatal korában több ízben hallotta egy *Pál testvér* nevű boldogasszonyi Ferenc-rendi baráttól, ki napokon át tudott mesélni a vidék gazdag regvilágáról.

A sérthetetlen hős.

Akít a golyó nem fogott.¹⁾

Van Mosondarnó és Arak között nem messze az úttól egy kis jeltelen halom. A néphagyomány szerint magyar és francia hősök esontjai porladnak alatta.

Mikor Napoleon császár felszólította a magyarokat, hogy szakadjanak el a királyi családtól és válasszanak új uralkodót s mikor ezt a felszólítást a magyar rendek felháborodással utasították vissza, a világhódító császár megindult seregével Magyarország ellen is. Ekkor szállottak háboruba utoljára a nemesi bandériumok. Kúpesénytől Komáromig esataterre változott az ország.

A nógrádi lovasezred egy része akkor érkezett meg Csallóközön át Szigetközbe, mikor a franciáknak egyik serege Kiliti felől szintén átkelt a Dunán. A magyar vitézek sokkal kevesebben voltak, mint a sok csatát látott franciák, így vissza akartak huzódni, hogy a főszerephez mielőbb csatlakozhassanak, de Darnó és Arak között bekerítették őket a francia ördögök. Kemény csata fejlődött ki, a magyarok hősiessen harcoltak és bátorságot öntött beléjük vezérüknek, a nógrádi alispán fiának haláltmegvető viaskodása, ki nagy széles pallosával úgy aprította a franciákat, mint az éles kés a sárga tököt. Már egy halom francia sebesült és halott borította körülötte a földet és az ellenségén babonás félelem vetett erőt, mert azt látták, hogy kard nem fogja, golyó nem éri a vezért. Hiába lövöldöztek rá puskából, pisztolyból, lepattogott róla az ólom.

Ekkor a francia katonák hirtelen levagdalták ruhájukról a

¹⁾ E regét *Hamar Imre* halászi-i körjegyzőtől hallottam. Felhívtam rá *R. Kiss István* dr. figyelmét, ki „*Az utolsó nemesi felkelés*” című művében a rege történelmi háttérét is kimutatta. A hős, aki a monda szerint 150 társával, a történelmi megállapítás szerint tizenhatodmagával az araki határban elesett, *Stipsics András* volt, a nógrádi lovasezred bácsi-i osztályának alezredese.

rézgombokat, azzal töltötték meg fegyvereiket és úgy lövöldöztek a sérthetetlen hős vezérre.

A gombok és pitykék megsebesítették, leterítették, kihullott kezéből a kard és ott halt meg százötvened magával együtt.

Ott temették el a hőseket a másvilágra küldött franciákkal együtt és halmot emeltek holttestük fölé, hogy a későbbi kor is megtalálhassa sirjukat és megemlegethesse hőstettüket.

A sirhalmot azonban szétterítette az ekevas és a borona, de a környéken még sokszor találunk gombokat és rézpitykéket, miket a franciák a sérthetetlen hősről kilövöldöztek.

Igy mesélik ezt néha öreg szigetközi emberek a mezőn, munka utáni pihenés idején.

A hédervári Kont-fa.

Hatszázéves eleven tanu.¹⁾

A hédervári hires várkastély hajdanában három vármegye határát²⁾ egyesítette kövei alatt, mert urai három vármegyére kiterjedő hatalommal uralkodtak messze vidékekre elnyúló birtokaik és jobbágyaik fölött.

A hatalmas, vitéz nemzetség sok jó embert, sok böles embert, sok nagyhirű katonát adott az országnak, de valamennyi között a legjobb ember, a legokosabb és legvitézebb Kont István volt, aki a népet úgy szerette és az igazságot úgy kereste, hogy még a királlyal is szembeszállt miatta. Vesztére tette, mert a fejét vették merészsége miatt, de a becsülete megmaradt.

A németországi Zsigmond király uralkodott abban az időben Magyarországon. Ez a Zsigmond király kegyetlen volt a néppel, nem szerette a magyarokat és mindenféle jövevény urakkal vette körül magát, a magyar urakkal meg szóba sem akart állani. Volt is nagy felháborodás országszerte.

A haragos urak tanácskoztak és azt határozták, hogy fegyverrel kezükben követelik a királytól az ország és a nemzet megbecsülését. A vitéz és igazságos Kont Istvánt választották meg vezérüknek, ki össze is gyűjtötte őket Hédervárra. Százával gyülekeztek össze, úgy, hogy nem is fértek el a kastélyban, hanem a kastélykertben táboroztak a nagy fák alatt.

¹⁾ E regét jelen alakjában Mosondarnón gyűjtöttem.

²⁾ Nem lehet megállapítani, hogy miből meríti a néphagyomány itt a hármas vármegyei határpontot. Tény az, hogy Pozsony- és Győrvármegyék határának találkozása Hédervár mellett volt, de Mosonvármegye határa a történelmi multban soha nem nyult fel Hédervárig, hisz a mosonmegyei szigetközi községek többsége is Pozsonymegyéhez tartozott 1884-ig. Arról is tud a néphagyomány, hogy a tatárjárás alatt egy ízben Mosonvármegye nemesi rendei a hédervári vár alatt tartották megyegyűlésüket s némelyek úgy mesélik, hogy a szabad ég alatt tartott gyűlést is a később híressé vált Kont-fa alatt tartották.

Mikor együtt voltak valamennyien, egy terebélyes nagy nyárfa alatt megeskette őket a vezér, hogy sohasem hagyják cserbe az igaz ügyet. De azt sem engedte meg, hogy fegyverrel támadjanak a király ellen, hanem rávette őket, hogy még egyszer kérjék meg a királyt, térjen vissza a nemzet szeretetére. Ha ez sem használ, akkor beszéljenek a kardok.

Kiválogatott harmincat a legjobb vitézek, legnagyobb urak közül és maga állott a kis csapat élére. Felmentek Budára a király elé.

De volt az urak között egy áruló is, egy sötétlelkű morva, ki már előre tudósította titokban a királyt a haragos vitézek terveiről. És mikor Kont István harminc társával megjelent Buda várában a király előtt, hogy elpanaszolják bajaikat és előadják kérelmeiket, a király gonosz tanácsadójának biztatására elfogatta valamennyit és mind a harmincegyet lefejeztette.

Azon pereben, mikor Kont István fejét lecsapta a bakó Buda várának piacán, egy borzasztó orkán letörte Héderváron annak a nagy nyárfának legszebbik ágát, amelyiknek árnyékában megesküdtek a vitézek az ország védelmére.

De az áruló morva gróf is ugyanazon fa alatt lelte halálát. Furdalta a lelkiismeret, a magyar urak haragjától is rettegett és elbujdosott. A sötét lelkifurdalás addig űzte, addig hajtotta, míg egy zivataros éjszaka után a hédervári nagy fa alatt találták meg holttestét.

A nagy nyárfa esonka koronájával azonban még most is ott áll a hédervári kastély kertjében és valahányszor a kastély urai közül meghal egy, ki a népet szerette és jó fia volt hazájának, a fáról is letörik egy-egy hatalmas ág. Így van ez már ötszáz esztendő óta.

A Hanság tündére.

Lidércclángok.¹⁾

Réges-régen, valamikor öregapánk dédöregapja idejében, mikor még a vízszagú Hanságban a mostani kaszálók helyén járhatatlan ingoványok, sűrű nádasok és lábukat mindig vízben áztató erdőségek voltak, élt a vidéken egy fiatal halász.

A halászlegény nagyon szerette a nádat, a vizet, a szép fehér habrózsákat és a magányosságot. Ismerte is a Hanság belsejét, a keskeny viziutakat, melyeken csónakkal be lehetett hatolni a csodálatos vadonba, a tágabb víztükrökre, a szépséges nyirfa- és égererdős szigetekre. Napestig elladikázott, elhalászgatott a nádasokban és sokszor még éjszakának idejére sem tért haza.

Öreg szülői sokszor biztatták, hogy meg kellene házasodnia, válogathat a szép leányok között. De a fiatal halász tudni sem akart a házasságról.

— Nincsen olyan szép leány ezen a világon, mint a víz, meg a fehér vizi rózsza, — szokta mondogatni.

Csak télen, amikor befagyott a vizek birodalma, mikor elnémult az ezerhangú nádas és fehérség borult a messze vidékre, csak télen tartózkodott odahaza a fiatal halász, de ilyenkor olyan szomorú volt, mint az élőhalott.

Történt egyszer, egy gyönyörű napsugaras májusi délelőtt, amikor a vízben minden szívárványszínt játszik, a víz fölött pedig olyan ragyogás van, mint a paradicsomban lehetett, hogy amint a fiatal halász az egyik tisztáson halászgatott, a nádas szokatlanul kezdett zúgni, morogni és a hálója megrendült, hánykolódott, majd felborította a könnyű csónakot. A halász teljes erejéből húzta a hálót, letörte az útjában hajladozó nádakat és mikor sike-

¹⁾ Gyűjtötte *Schmuck Antal*. E mese *Pusztasomorja*, *Illic, Pomogy, Tétény és Tarcsa* környékén különféle változatokban él a magyar és német lakosság között.

rült kiemelni a vízből, a hálóban egy csodaszép leány feküdt. Reszkető kézzel bogozta ki, alig bírta a szemét ráemelni, mert az aranyos haja fénylett, mint a napsugár, a fehér teste pedig úgy világított, mint a márvány. De a leány biztatón emelte fel nevető szemét:

— Ne ijedj meg tőlem, nem akarok rosszat. Én vagyok az, akibe te szerelmes lettél: a Hanság tündére. Megfogtál, ha akaról a tiéd vagyok. Tudom, hogy ninesen kedvesed, régen figyelek, tudom, hogy az enyém vagy testeddel lelkeddel együtt. Boldogság és jólét vár reád oldalam mellett. A tavasz, a nyár, az ősz a miénk, míg csak be nem fagynak a vizek. Csak a tél választ el egymástól bennünket. Nekem akkor vissza kell mennem a mélységbe, de tavasszal siess újra hozzám és én várni foglak. Egyre azonban figyelmeztetlek. Soha ne szegd meg még csak gondolatban sem hűségedet, amivel nekem tartozol. Ha valami földi lányra vetnéd szemedet, ha megfeledkezel rólam egy pillanatra is, az mindkettőnknek végét jelentené. Elpusztul a testünk, benyeli azt a vizek mélysége, lelkünk pedig bolygótüzzé válik és ott táncol időtlen-idők végéig sötét éjszakánként a nádasok, a mocsarak, a térségek fölött.¹⁾ Megértetted-e, érzel-e elég erőt, hogy örökre szeress és örökre boldog légy velem?

A halászegény odaborult a tündér lábához, mámoros szavakkal esküdött örök hűséget és egy hosszú, forró csókkal pecsételték meg boldogságukat.

A tündér elvezette a halászt be messze a Hanság belsejébe, hol eddig még sohasem járt. Ott egy csodálatos szép szigeten kunyhót találtak. De a kunyhó csak kívül volt kicsiny é. szegényes. A belseje olyan tágas volt mint egy palota és olyan gazdag, olyan fényes, hogy különöb a királyé sem lehetett.

Itt töltötték boldogan, édes szerelemben az egész nyarat. A halászegény néha hazalátogatott szüleihez kiesi falujába és ilyenkor annyi halat, annyi értéket, annyi drágaságot vitt haza, hogy csodájára jártak. Ha kérdezték, azt felelte, hogy ezt mind

¹⁾ A bolygótüzeknek és lidérc lángoknak, miket a németek „Lampe“ elnevezéssel szoktak megjelölni a átültetéssel a magyarok is gyakran „lámpás“-nak neveznek, sok szerepük van a vidék népének képzeletében. Egész hosszú epizódyszerű elbeszéléseket és történeteket tudnak mondani a németek és magyarok is a lidérc lángokról, gonosz emberek feljáró, elkárhozott lelkeiről, emberek kísértéseiről és kincs keresők tapasztalatairól.

a Hanság adta. Nem árulta el boldogsága titkát, nem azt, hogy jószágos tündére halmozza el hálóját szerencsével, őt magát pedig kincsekkel.

Bekövetkezett az ősz. Már csak a kikerics virított a mezőn s a nádasokra dér telepedett, mikor a tündér búcsút vett szerelmesétől. Bánatosan váltak el egymástól, csak a tavaszi viszontlátás reménye vigasztalta őket.

A halász hazament gazdagon megrakodva és a falubeliek irigykedve nézték a szegény család gyarapodását. Kezdték a jó módú legényt hívogatni mulatságokba, leányos házakhoz, szülei is biztatták a házasságra, a falubeliek ígértek neki fűt-fát, hivatalt, tisztséget, míg egyszer csak a legény, hogy elhalgattassa a sok jóakarót, színelg beleegyezett, hogy a falu legszebb, leggazdagabb leányával jegykendőt vált. Gondolta magában, ha eljön ismét a tavasz, visszatér ismét kedveséhez és bottal üthetik a nyomát.

De a színelésből egy késő téli estén, mikor a menyasszony házánál mulattak, baj keletkezett. A bor, a nóta, a kacagás elfeledtette egy pillanatra a halással esküjét és menyasszonyát magához ölelte, megcsókolva azt mondta neki:

— Nem bánom én akármilyen történi, bizony Isten elveszlek feleségül.

Közeledett a tavasz és közeledett a kitűzött esküvő ideje is. De a halászlegény mind nyugtalanabb lett. Valami titkos érzés vonzotta a Hanság felé. Az első szép tavaszi napon el is indult kis csónakján, hogy felkeresse boldogsága tanyáját. De a kis kunyhót nem találta sehol. Az egész szigetség helyét, ahol állott, iszapos, üszkös, fekete mocsár borította. Mind beljebb, beljebb evezett a vizek között, mert úgy tűnt fel előtte, hogy távoli siró hang, melyben tündérének hangjára ismert, azt suttogetta feléje:

— Várlak, várlak, szívszakadva várlak!

Már beesteledett, leszállott a fekete éjszaka és a halász még mindig ott bolyongott csónakjával a vizek útvesztőjében.

Egyszer csak a csónak megrázkódott és süllyedni kezdett alatta. Hiába vergődött, kapaszkodott, valami húzta lefelé és csakhamar összeesapott feje fölött a víz, a sár és az iszap. De abban a pillanatban nagy, kékes láng, egy imbolygó lámpás emelkedett fel a vízből és egy másik láng közvetlen mellette, a két tűzes nyelv hol összeölelkezett, hol szétvált és táncolva kergetőzött a vizek felett.

A faluban hiába várták vissza a halászlegényt. Nyoma is, színe is elveszett. De ettől az időtől kezdve a Hanságban csendes nyári estéken és éjjeleken kigyúlnak hol itt, hol ott a lámpások, a lidérelángok, hol egy, hol kettő és kísérteties táncukkal ijesztgetik a félénk, vagy rossz lelkiismeretű embereket.

Igába fogott magyar vitéz.

Szapáry Péter nemes bosszuja.¹⁾

Mikor Magyarországon a törökök uralkodtak és Buda városában török basa parancsolt az ország felének, sok jó vitéz forgatta a kardot, mert nem volt nap, hogy véres csaták és ütközetek ne történtek volna. A sok híres magyar vitéz között volt egy Szapáry Péter nevezetű,²⁾ kinek nevét rettegéssel emlegették a törökök, mert ahova kardja vagy buzogánya lecsapott, ott a halál is megsuhogtatta kaszáját. Számos törököt küldött a más-világra, még többet fogságba ejtett, hogy azokkal cserében magyarokat váltson ki a törökök fogságából.

Történt azonban, hogy egy csatározás alkalmával Eresi vidékén maga Szapáry Péter is fogságba került. Vitéz kis csapatát a túlnyomó, sáskányi sokaságú törökök elnyomták és a híres vitézt sebesülten Hamzsa bég elé hurcolták. A török vezér nehéz fogságra vetette a magyar hőst, láncokat kovácsoltatott kezére-lábára, gyötörte éhséggel és szomjazzatással s mikor kigyógyult sebeiből, azt sem átalotta, hogy igába fogassa. Eke elé kötötte párban egy ökörrel és mint a barommal, szántatott vele. Így akarta megtörni nemes büszkeségét, hitéhez és hazájához való ragaszkodását. Ha elesigázottan, roskadozva megállott az eke előtt, korbácsütésekkel kényszerítették, hogy tovább vonszolja terhét,

¹⁾ E történelmi hagyományokon alapuló néprege nem mosonmegyei eredetű, hanem Fehérmegyéből származott. Vonatközlésénél fogva mégis felvettem gyűjteményünkbe, mert a szereplő történelmi alak mosonmegyei volt. Érdekes megemlíteni, hogy a népregének még emlékeit sem sikerült felfedeznem sem magyar, sem horvát, sem németajkú népünk között, holott ez a régi iskolás olvasókönyveknek is közzismert olvasmánya volt és a Szapáry-családról még itt-ott tudnak egyet-mást az öregek, a török hódoltság vonatkozásait pedig éppen kegyelettel és sűrűn szokták emlegetni. Nyilvánvaló, hogy azért nem ment át a rege környékbeli népünk ajkára, mert a mosonmegyei vonatkozásokat benne teljesen mellőzte a népköltészet és feljegyzés.

²⁾ Szapáry Péter mosonmegyei birtokos volt, Dunacsúny községben volt a család kuriája, később Mosonvármegye első alispánja lett és bárói, majd grófi rangra emeltetett. Holtteste is a dunacsúnyi templom sírboltjában nyugszik a család több tagjával együtt.

a kegyetlen török bég pedig mulatsággal nézte szenvedéseit és esúfolódva nevetgélt erőlködésein.¹⁾

De fordult az idő kereke és Budavár visszavétele után Szapáry Péter is megszabadult a török fogságból sok jó vitéz társával együtt. Még ki sem pihente azonban szenvedéseit, mikor a kegyetlen Hamzsa béget is elfogták és a győzelmes Károly herceg²⁾ a török vezért Szapáry Péternek ajándékozta.

Reszketett félelmében az embertelen török fogoly, mikor megkötözve a megkínzott Szapáry elé vezették. Nem gondolhatt egyebet, mint azt, hogy válogatott szenvedések és gyötrelmek várákoznak reá s a legiszonyúbb kinokkal végezteti ki az, kit ő annyira megkínzott és megalázott. Szapáry Péter azonban így szólott hozzá:

— Te embertelenül és rettentő kegyetlenül bántál velem, megérdemlenéd hát, hogy hasonló szívtelenséggel megkínnozzalak. De én keresztény ember vagyok és a keresztények istene azt parancsolja, hogy ellenségeinknek megboesássunk, hogy jót tegyünk azokkal, akik üldöznek. Menj hát Hamzsa bég, szabadságot adok visszaadom és nem bántalak!

— Lehetetlen az uram, — nyögött fel Hamzsa bég — hogy te nekem megkegyelmezz! Ne gyötörj a hitegetéssel, hanem töress kérekbe vagy huzass karóba, mert úgy is csak kivégzés várhat én reám.

— Lehetetlen a kegyelem a te hited szerint — válaszolt Szapáry Péter, — de nem lehetetlen az én hitem szerint, mert én keresztény és magyar vagyok!

Hamzsa béget a magyar vitéz nemeslelkűsége annyira meghatotta, hogy kezét akart csókolni neki, kérte, hogy fogadja szolgálójának és haláláig hűséges jobbágya marad. A magyar vitéz azonban barátjául fogadta és mikor megindultságában elhagyva vallását, a keresztény hitre tért, azt is kieszközölte, hogy felvették a magyar vitézek sorába³⁾ és a király birtokot ajándékozott neki.

¹⁾ A fehérmegyei Erd község határában — mit régebben Hamzsabégnek is neveztek, — a Dunától nem messze most is mutogatják azt a dombhátat, melyen a község akkori ura: Hamzsa bég aszántatott Szapáry Péterrel.

²⁾ Lotharingiai Károly herceg, a jeles hadvezér, 1664 július 22-én egy kisebb csatában Erd alatt verte meg a törököket és ekkor fogta el Hamzsa béget. Budavárát pedig csak 1686 szeptemberében szabadították fel a magyar és birodalmi seregek. Itt tehát a rege és a történelem időrendjét felcserélte a néphagyomány. Valószínű, hogy Szapáry nem Buda visszafoglalásakor nyerte vissza szabadságát hanem ugyanakkor, midőn Hamzsa bég fogságba esett és Buda visszafoglalásánál már ismét vitézkedett Szapáry Péter.

³⁾ E regeszzerű befejezését a történelmi epizódnak a történelem szintén nem ismeri, legalább semmi adat nem bizonyítja, hogy Hamzsa bég mint magyar vitéz halt volna meg.

Az aranygyűjtő remete.

A szivtelen gazdag.¹⁾

Réges-régen, mikor még a Duna vizében aranyhalak uszkaáltak és úgy nyüzsögtek, hogy több volt a hal, mint a hajladozó karesú nádszál, mikor még aranyalmák termettek a szigetség tündérkertes gyümölesöseiben, élt egy szegényes vízparti kunyhóban egy nagyon öreg ember. Ennek az öreg embernek nem kellett sem asszony, sem gyerek, de még szomszédok sem kellettek neki, mert úgy félt az emberektől, mint az ördög a tömjénfüsttől. Azért félt az emberektől, mert mindig attól retteget, hogy meglopják.

Volt is oka a rettegésre. Szegényes kunyhójának pincéje tele volt nehéz kincsel, csillogó arannyal, ládába gyűjtött aranyporral és garmadába rakott aranygöröngyökkel. Fiatalságától kezdve gyűjtögette a kincseket. Rongyoában járt, fagyókereken, vadmadarak tojásán, mindenféle szedett-vedett táplálékon tengette életét csak azért, hogy ne legyen kénytelen valamit is kincseiből elvesztegetni.

Olyan furfangos észjárással szaporította a sok aranyat, hogy senki sem tudta volna utánozni. Napestig a folyó partján állott és ásta, túrta, válogatta, mosta a homokot. Estére kelve mindig egy tarisznya aranyporral meg aranykavicsal tért haza. Ha a hálóját kivetette, az megtelt aranyhalakkal és mikor hazavitte azokat, leszedte róluk egyenként az aranypikkelyeket, hát uram fia az is mind aranypénzzé változott.

Egyszer egy fáradt vándor érkezett az öreg aranymosó kunyhójához. Bekopogtatott és szállást kért éjszakára. Az öreg gazda elutasította, nem adott neki egy sarkot, egy köteg szalmát sem, hogy magát kipihenhesse. Akkor a vándor egy falat kenyeret

¹⁾ Mesondarnói forrásból közlöm e népmesét, mely ismét egy darabja az „Aranykert” regecsportjának.

kért, hogy éhségét csillapítsa. A kunyhó gazdája ezt sem adott, csak tuszkolta kifelé a küszöbről a jövevényt.

— Legalább csak egy ital vizet adjon bátyám, mert itt a poshadt vizek között megvesz a szomjúság.

— Nincs nekem kútvizem, magam is a vadvizekből iszom. Iparkodj tovább, mert ha meglátom, hogy itt a közelben ácsorogsz, rád eresztem az ebeimet.

A vándor szomoruan elkullogott, de másnap megint csak ott termett a kunyhó előtt úgy alkonyattájban.

— Adj egy kis zugot szállásnak.

— Nem adok.

— Adj egy falat kenyeret.

— Nem adok.

— Adj egy korty ivóvizet.

— Nem adok. De már emelte is az öreg a fejszét és azzal akart nekitámadni a jövevénynek.

A vándor azonban szelid hangon kérte.

— Ne izz el magadtól, jótét helyébe jót várj. Látnod, én tudom, hogy a te pincéd tele van arannyal. Ha befogadsz, szaporítom az aranyaidat, de ha elkergetsz, elpusztulsz te is, meg a kincsed is.

Mikor kimondta a vándor az utolsó szót, az öreg ember kétségbeesésében, hogy van valaki, aki tud kincseiről, vak dühvel vágott a vándor fejére egy nehéz fejszével, de a fejsze vasa csak levegőt talált és mélyen belecsapódott a földbe. A vándor eltűnt, mint a ködpára a napon.¹⁾

Nagy erőlködéssel, verejtékezve húzta ki a fejszét a földből, de amint kihúzta, a támadt nyíláson át vastag forrás bugyborékkolt fel a talajból és egy pár szempillantás alatt olyan árvízzé dagadt, hogy a hullámok elnyelték az öreg embert és a kunyhót minden kincseivel együtt.

A víz egészen szétmosta az épületet, hogy többé még a nyomát sem lehetett megtalálni és szétmosta a kincseket is a vizek fenekére az öreg szívtelen ember csontjaival együtt.

¹⁾ Más változat szerint egy tündérleány kérte szegény árvalány képében a szállást és csakély alamizsnát és az öreg remete nádkaszával sujtott feléje, minek hasításától a levegőből tűzes zápor szakadt és az semmisítette meg kincseivel együtt.

Az altenburgi Patrona Hungariae.¹⁾

István király, mikor fején tudta a magyar koronát, még a réginél is erősebb kézzel markolta meg a kormány gyeplőit. Mégis, az ő apostoli lelkülete nem annyira a magyarság, mint inkább a kereszténység érdekeit tartotta szem előtt. Így esett meg, hogy a pogánysághoz húzó Kupákkal, Gyulákkal, Mén-Marótokkal kurtán elbánt, míg ellenben a hithű nemzetiségeknek ő miatta még csak a hajaszála sem görbült meg.

Sőt ellenkezőleg, egyre-másra csalogatta, hívogatta szép országába a mindenféle hangú-rangú idegeneket és adott a vendégnépeknek jó szállásokat, az uraknak szép birtokot, előkelő hivatalokat; még egyetlen fiának, Imrének nevelését is olasz urakra bízta.

Igaz, István király mikor látta, sőt már érezte is a német császárok hódító szándékait, az ország nyugati gyepűit és határait, kitolta a természetes határokg, az Alpokig, abécsei hegyekig, úgy mint a hajdani Pannoniában volt, de az illetéknéppen annektált németiség se akkor, se utóbb ez ellen se nem tiltakozott, se nem kardoskodott, mert tudta mindenki s azután tapasztalták is, hogy István király birodalmában a nemzetiségek édes testvérekként élnek.

Nem csoda, ha illetén körülmények között a hazai nemzeti-ségek Istvánban nem a vaskezü fejedelmet, sem a hódítót, hanem inkább a jóságos atyát, az igazságos uralkodót, az apostoli lelkü-letű szent királyt látták.

Ezeket a történeti tényeket kellett előre bocsátanunk, hogy amit most mondani akarunk, kétségtelen hitre találjon.

*

István király sokszor egyedül vagy legalább is kellő fődözet nélkül elegyedett a nép közé; nemesak vérei, a magyarok, hanem

¹⁾ Ezt a fejezetet szösz szerint közlöm *Mohl Adolf* (Pap Bácsi) értékes könyvéből, a „Nyugatmagyarországi Mondák és Mondafélék”-ből, melyre előszavamban is hivatkozom.

a nemzetiségek területén is. Egyszer 1028-ban, Pozsonyból Kahlenbergnek vette útját, hogy német alattvalói között is körülnézzen.

Öreges úr volt akkor már jó István király; nem is járt gyalog, mint annak előtte néha megtette, se háttas paripán, mint akkoriban szokásos volt, hanem csak afféle könnyű magyar kocsin. Egy-két utitársat is bizonyára vitt magával, de fegyveres kíséret, mint az alábbiakból kitetszik, nem igen lehetett vele.

Utjuk mindenütt a Duna mentén, a régi jó római országúton vezetett. Éppen Deutsch-Altenburgnál, a régi Carnuntum táján haladt a király, a mély mederben folyó Duna és a sötéten meredező, németek-lakta Altenburg között. A kocsinak a várba kellett volna fordulnia, de a tüzes, telivér paripák egyszerre, mintha a fekete falaktól megijedtek volna, visszahorkannak, a kocsit elfordítják és rohannak vele nyílegyenest a Dunának, ahol, ha a magas, meredek partot eléri, vége a lónak kocsinak, embernek, mindennek.

Tépelődni nem volt idő! A király feláll kocsijában és Istennek ajánlja lelkét... Majd hirtelenében, mint egykoron az emlékezetes somogyi csatában, égre emeli szemeit, kitárja karjait és hangosan felfohászkodik: Mária, Istennek szent anyja, nyerj kegyelmet életemnek, mert a nagy munka még nincs befejezve. Ha megsegítesz. én, a te szegény szolgád, ime fogadom, e helyen templomot építek a te dicsőségedre.

Alig hogy elhangzott e szent fogadás, a lovak a Duna meredek partján — megállanak, mint a cövek.

A király élete meg volt mentve!...

Jó néhány év teltett bele, míg a magyar király altenburgi fogadalmi temploma megépült, szilárd, komor román stílusban, miként ez akkoriban hazánkban szélében divatos vala; de elkészült s pedig még az alapítónak életében!

Ám meghalt addigra Imre, a magyar királyfi is, a jó királynak lelkében megérlelődött a nagy gondolat, hogy az ő szép országának örököse, a magyaroknak Nagyasszonya senki más nem létszen, mint Isten anyja Mária. Ezért azután, mikor az altenburgi fogadalmi templom ünnepélyes felszentelésére került a sor, István király úgy rendelkezett, hogy Isten anyja Mária, a magyaroknak Nagyasszonya legyen az altenburgi templomnak is védőszentje, Patronája.

Ezért Isten anyjának Máriának, a magyarok Nagyasszonyá-

nak képét helyezték el az új templom főoltára fölé. A kép olyan volt, mint a régi magyar pénzekben ma is látható; Isten anyja trónuson ül, balkeze az ölében álló kis Jézuskát, jobbjára pedig nagyasszonyi jelvényét, a királyi jogart tartja.

István király életszentségének hire, a templom csodálatos keletkezése és az áhitatra keltő Mária-képnek vonzó-ereje százával meg ezrével hozta a hiveket a magyarok Nagyasszonyának új templomába. Sokan kiváló kegyelmekben is részesültek, amiért is a képnek lassacskán csodás hire keletkezett, úgy hogy mire István királyt a szentek sorába iktatták, addigra Altenburg is már búcsújáróhelye lett az egész bécsi síkságnak és az is maradt több mint félezer éven keresztül.

Az altenburgi Patrona Hungariae képet háborús veszedelmek idején a lajtamenti Bruckba szokták szállítani, ahol egyszer csak József császár idejében egészen nyoma veszett.

De azért megmaradtak a csodálatos képnek másai: olajfestések, rézmetszetek; előbbieket a templomban, utóbbiakat a hivek házaiban. Az 1734-ben készült rézmetszetek alatt ezen írás olvasható: „Abbildung des uhralten und grosswunderthätigen Gnadenbildes in der landesfürstl. Patronat-Pfarkirchen zu Deutsch-Altenburg Erzbistum Wienn, wie solches von den heiligen Stephan, ersten christlichen König in dem apostolischen Königreich Ungarn vor siebenhundert Jahren sammt der Kirchen hergesteilet worden.“

A régi templom is sok változáson ment keresztül, de az ősi építkezésnek nyomai még a maig is megláthatók. Emellett a plébánia régi krónikái és az ennek nyomán készült egyéb képek és nyomtatványok, mind, mind a magyar eredet mellett tanúskodnak.

Ezért a magyarság is mindenkor kellő kegyelettel vette körül első szent királyunknak Altenburghoz fűződő emlékezetét. Bizonyossága ennek az is, hogy gróf Koháry országbíró 1726-ban az altenburgi templomban szent István király tiszteletére szép oltárt emeltetett. Az oltárkép szent István királyt ábrázolja, amint térdenállva, az altenburgi templom modelljét a bold. Szűznek, a Magyarok Nagyasszonyának fölajánlja. A térdeplő király mellett szent Imre herceg és a magyar cimer láthatók, úgymint a máriacelli templom sz. Istvánról nevezett mellékkápolnájában.

Azonkívül a szomszédos magyarországi tótok is a nagy Mária-ünnepeken üsdöktől fogva népes processiókban keresik föl

az altenburgi Patrona Hungariae csodálatos képét és az ő tiszteletében versenyeznek németekkel és magyarokkal.

Ime, hangos, 900 éves bizonyítéka annak, mily bölesen tudta szent István király soknyelvű népét a keresztény hittől és a Patrona Hungariae tiszteletével egybeforrasztani.

Azt se feledjék jó német szomszédaink, van nekik három drága lelki kincsük: a máriazelli kinestári kép, a bécsi szent István-templom pócsi szűz Máriaja, meg az altenburgi Patrona Hungariae és — mindahárom Magyarországból került oda! Azért csak legyenek továbbra is a Patrona Hungariae-nak hűséges tisztelője!

Czakóháza.

A hűség diadala.¹⁾

Valamikor régen, sok száz esztendővel ezelőtt elhagyott pusztaság és mo-saras, nádas ingovány volt az a vidék, hol most Réti, Kapi meg Czakóháza falvak állanak. Csak vadmadarak ezrei tanyáztak a süppedékes rétek, tavak és erdőségek hazájában és farkasok ordítása ijesztgette az arrafelé járókelőket. Meséje van annak, hogy és mint támadtak emberlakta községek ezeken a vízjárta földeken.

A török időben történt. A Tisza-Duna táját már egészen előzönlötte és elpusztította a pogány, a városokat és községeket felégette, a népet pedig rabságba hurcolta vagy földönfutóvá tette. Menekülőkkel és bujdosókkal telt meg az egész ország.

Ilyen bujdosó volt Czakó Mihály is. Hátán hordozta a házát, keblén a kenyerét. Apjának módos portája, termékeny kis tanyai birtoka volt az alföldi pusztán. Czakó Mihálynak talán egész életében kasza-kapa lett volna a fegyvere, ha fészkeből a török ki nem piszkálta volna. Apja, anyja, minden háznépe elpusztult, csak árva-egyedül maradt meg szívbeli nagy keserűségével. Mert nem elég, hogy szüleit, minden atyafiságát elemésztette a pogány, nem elég, hogy tanyáját fölperzselte és buzatermő földjeit elrabolta, hanem ami mindennél nagyobb, irgalmatlan nagy bánata volt, gyönyörűséges szép mátkáját, a hét vármegye határán legeslegszebb hajadont, Réti Ilonát is elrabolták. Elhurcolták Musztafa budai basa háreme számára. Majd ha teljesen felnő, ha egész szépségében kifeslik a bimbó, legeslegszebb virága az lesz a basa eleven tulipánkertjének.

Czakó Mihály rettenetes nagy bánatában maga köré gyűjtötte a földönfutókat. Közöttük volt mátkájának legénytestvére

¹⁾ E népregét *Schmuck Antal* gyűjtése alapján közöljük. Czakóháza györmegyei község, a Rába folyó közelében fekszik a hansági területen és így indokolt, hogy gyűjteményünkben a rá vonatkozó rege helyet foglaljon.

is, közöttük volt sok jó magyar falu egy-két árván maradt legutolsó lakója. Czakó Mihály kis csapata rettegett réme lett a töröknek. Hol itt, hol ott tűntek fel, mindenütt ott voltak, ahol ártani lehetett a pogánynak. Hajmeresztő kegyetlenséggel irtották a gyűlöletes ellenséget és ahol megkaphattak egy-egy portyázó csapatot, ott a kontyos török koponyákon rajta hagyták kardjaiknak és esakányaiknak írását, hogy azokat a mestervágásokat, amiktől elhullottak, Czakó Mihály és csapata osztogatta. Legtöbbször Budavárának környékén tartózkodtak, de ismerték már az egész országot, mert gyors paripáikkal, mint a szélvész, hol északon, hol keleten, hol napnyugaton nyargalásztak.

Egyszer éjszaka, amint egy erdőszélen tanyáztak, látják ám, hogy az uton, mintha maga a pokol szabadult volna fel, iszonyatos robajjal közeledik egy négylovas hintó. Sem kocsis, sem lovaslegény a fogaton, csak a négy megvadult ló viszi borzasztó vágatással a kocsit. A kocsi belsejében pedig egy halálrámült turbános török. Csak jóval hátrább vágatott az elszabadult hintó után rémülten a fegyveres kíséőrcsapat.

— Vigyen az ördög benneteket egész a pokolig! — kiáltott néhány magyar vitéz, mikor a halálbafutó kocsi elrobogott, de Czakó Mihály nem így gondolkodott.

— Lóra magyarok! harsogott bele az éjszakába. Nem lehet az, hogy a török csak úgy magától pusztuljon és pihenjenek addig a magyar fegyverek. El kell fogni, hogy mi küldhessük el a másvilágra.

És már nyomult is, mint a villám, a száguldó hintó után.

A kíséő török csapat, mikor a hirhedt magyarokat meglátta, visszafordult, sorsára hagyta a hintót és menekülni iparkodott. A magyarok üldözőbe vették őket.

Czakó Mihály pedig elérte a hintót. Megragadta az első ló zablyáját. A lovak megtorpantak, félreugrottak és a kocsi az árokba fordult. Ezalatt odaérkezett néhány lovas és a megemelt hintó alól rémülve bújt elő Musztafa török basa. Hát még hogyan megrémült, mikor megtudta, hogy az, aki az életét megmentette, nem más, mint Czakó Mihály. Jobb lett volna a lovak patái, a kocsi töredékei alatt elpusztulnia. Czakó Mihály keze közül még nem menekült török elevenen.

De Czakó Mihálynak is felesillogott a szeme.

— No Musztafa komám, ennél nagyobb szerencsét soha nem álmodtam, mondotta a magyar vitéz. Régen kívántam veled

találkozni. A te kezeid közé került Réti Ilona, az én gyönyörűséges menyasszonyom. Most minden esőkjáért, amit tőlem elraboltál és magadnak loptál, ezer halállal halsz meg.

Musztafa basa emlékezett rá. Csakugyan volt nála egy ilyen nevű gyönyörű szép fiatal magyar lány. De annak a esőkját még nem izlette meg sem ő, sem semmiféle török. Mert ha valaki közeledik hozzá, olyan lesz, mint a párdue. Vad, szilaj és vérszomjas. Tíz körmével képes volna kivájni a szemét, fehér fogával halálra marna minden férfit. Meg is parancsolta, hogy addig ne bántsák, míg meg nem szelidül, de jól bánjanak vele.

— Musztafa basa! nyomta meg a szót Czakó Mihály, ha mind igaz az, amit te mondasz, akkor megkegyelmezek életednek. Ha pedig szabadon boesátod, elhozatod a mátkámat, visszaadom én is a szabadságodat.

Megörült erre a török. Dehogyan nem adta volna szívesen az egész háremét is, hogy az életét megmenthesse. Akkorra már összegyűltek a magyar vitézek is valamennyien. Törököt is hoztak magukkal egynéhányat.

Musztafa basa kettőt azonnal nyeregbe ültetett. Megparancsolta, hogy Réti Ilonát az összes magyar lányokkal együtt, kik háremében vannak, illő kísérettel hozzák azonnal el. Írást is adott róla. Ugy vigyázzanak rájuk, mint a szemük világára.

Két nap sem telt bele, a szép menyasszony ott volt Czakó Mihály karjai között. Musztafa basa igazat mondott. Ha aranyesengetyűk, meg aranyhegedűk muzsikálnának, azok sem tudnák elmuzsikálni azt a nagy boldogságot, amit a hűséges szerelmesek éreztek. A többi rabléányok is boldogok voltak és bizalommal simultak megszabadítóikhoz. Réti Ilona testvérének is jutott egy álomszép leányzó.

Mikor Musztafa basa elbűsűzött Czakó Mihálytól, nagypecsétes levelet adott élete megmentőjének és abban a levélben meg volt írva, hogy minden igazhitű török tartsa tiszteletben a vitézeket és bárhol az országban letelepszenek, soha senki ne háborgassa őket.

És a vitézek a Rábea vidékén megtelepedtek. Ott alapították Czakóháza meg Réti községeket. És boldogan éltek sokáig szép feleségeikkel, szaporodtak és sokasodtak, vitézek is termettek közöttük, sokszor emlegették a török világot, de legtovább a derék Czakó Mihály vitézt és szépséges feleségét a jóságos Réti Ilonát, akiknek hűségét a legnagyobb boldogság jutalmazta.

Eszter tündérkirálynő.

A kiszáradt tündértenger.¹⁾

Valamikor réges-régen a bergi hegyektől a soproni és a bakonyi hegyekig rengeteg tenger volt az egész vidék. A tenger-vízből csak szigetek állottak ki itt is, ott is és a szigetek között hatalmas nádasok huzódtak nagyszerű tanyájaként a viziszárnyasok millióinak és a moosaras erdőket bujó vadállatoknak.

A hatalmas víztenger és szigetség közepén állott egy csodálatos sziget. Kelet szigete volt az Kelet városával. Itt lakott Eszter tündérkirálynő az aranyos tündérkert közepén aranyos tündérpalotában és a kertnek meg a városnak ragyogó szépségét csak a királynénak szépsége meg jósága multa felül.²⁾

Eszter királynőt az ország népe úgy szerette, hogy jártában-keltében selyempokróceokat teregettek a lába alá, az idegeneknek meg még a látásától is oltalmazták. De az idegenektől maga a természet is v. delmezte a vizek közé rejtett tündérországot. A sok kanyargós, kaeskaríngós, örvényes víziút lehetetlenné tette, hogy idegen emberfia eljuthasson Kelet szigetére. A jó szigetlakók csak a királynő engedelmeivel jártak ki nagy dereglyéken a messze vidékre halászni és vadászgatni és ők is csak tündérségüknek köszönheték, hogy hajóikkal visszataláltak Eszter szigetére.

Élt ugyanebben az időben a magas napnyugati hegyek táján egy Gottfried nevezetű herceg. Ez a Gottfried herceg amolyan bűbajos boszorkánymester volt, aki mindet kitudott, mindent megszerzett magának és hatalma alá kerfítette a messze vidékeket. Kívánságainak elérésében sötét, gonosz földalatti erők segítettek és az ördöggel való cimboraságával minden sikerült neki, amit csak gonosz lelkében kitervezett.

¹⁾ Ezt a mesét *Greschner Dezső* dunakiliti-i tanító gyűjtése és szívesége alapján közlöm. Állítólag Kiliti és Pozsony környékén is sokféle változatban él a magyarajkú nép között.

²⁾ A csallóközi tündérregovilággal ismét egy rokonságot láthatunk e regében.

A Gottfried herceg ördögös ravaszságával és nagy szépségével beférkőzött Eszter királynő szívébe is. Még a tündérkirálynőt is megbabonázta és a jószágos Eszter királynő feleségül ment a herceghez.

Ettől az időtől kezdve Eszter szigetén megváltozott minden. Eltűnt a boldogság és gondtalanság. A zsarnok király megtiltotta a halászoknak, hogy a nagy vizeken járjanak és halászgassanak, mert nem akarta, hogy kalandos utazásaiban tündéremberekkel vagy bárki mással is találkozzék. Engedelmisséget és hallgatást követelt mindenkitől. Aki parancsát vakon nem teljesítette, azt gályarabságra ítélte és odaláncoltatta hajóihoz.

A királynak egyedüli szórakozása az volt, hogy vadászat ürügye alatt gyakran napokra kihajózott a tündérszigetből és eltávozott a magas bergi hegyek irányában, a nagy vízek útvesztője között. Keserű szívű, de biztos kezű gályarabok hajtották a nehéz evezőket. És a gályaraboknak, meg a kíséretnek halálbüntetés alatt tiltotta meg Gottfried király, hogy titkos utait elárulják. Mert ilyenkor a gonosz király mindig a bergi vár alá hajózott, a várban lakó szép hercegkisasszonyhoz. Nem elégedett meg tündérszép feleségével, a jó Eszter királynővel, hanem titkos örömeiket keresett a hercegkisasszony oldalán.

A király titokzatos kirándulásait rendszeren a legnagyobb viharban tette. Dacolt a viharral, nem félt a vizek örvényeitől, mert ördögi praktikával a sötétség szellemeivel cimboráskodott.

Ilyenkor a jószívű királyné enyhítette odahaza szenvedő népe sorsát. Felkereste őket és vigasztalta, bátorította, gyámoltotta őket. Pedig a saját szíve is tele volt kétséggel, gyanakodással, aggodalommal és fájdalommal, urának titkos utai miatt.

Történt egyszer, hogy a király legbizalmasabb kormányos hajósa halálos betegségbe esett. Ambrusnak hívták a beteg kormányost, kit a királynő csodálatos szeretetével gyógyíttatott és kit furdalt, kínozott a lelkiismeret, hogy a jó királyné hűtlenségnek az áldozata és hogy ő a gonosz Gottfried király sok bűnének tudója és részese. Halálos ágyán el is árulta Ambrus hajós jószágos királynőjének, Gottfried király kalandos utazásait és titkos szerelmét.

Eszter királynő, mikor meggyőződött a király hűtlenségéről, megparancsolta a nagy tenger vizének, hogy elapadjon. Gottfried király parádés gályája éppen Köpesény tujékán uszott a bergi

vár felé, mikor a vizek eltűntek, kiszaladtak a hajó alól és a gálya zátonyra jutott. Ott pusztult el a király hajóstól, népestől együtt, a pusztasággá lett szárazföldön és a helyet, hol a gonosz király elpusztult, a nép megátkozta.

Eszter királynő is elköltözött bánatában minden tündér-népével együtt a csodálatos szép szigetről, mit felvert a gaz és a burján és Eszter szigete is eltűnt a tengerrel együtt a föld színéről.

Igy lett a nagy tengerből ingoványos, mocsaras, szigetes szárazföld, így keletkezett a „Szigetköz“ az egykori nagy tengerfenékből.

Az ördög és a somorjaiak.

Többet ésszel, mint erővel.¹⁾

Mikor még a földkerekségen az ördög uralkodott, a pusztasomorjai magyarok valahol az Isten háttamögött egy elhagyatott, hozzáférhetetlen völgyben laktak. Szerettek volna valahogy kiszabadulni a földi börtönből, de nem lehetett, mert járhatatlan sziklák, meredek hegyek zárták el útjokat. Urukhoz, az ördöghöz fordultak tehát és arra kérték, hogy vigye el őket valami jobb helyre, hol szabadabban mozoghatnak és közlekedhetnek a nagy világgal.

Az ördög megígérte, hogy teljesíti kívánságukat, de azt a kikötés tette, hogy előbb szeretné megtudni, mihez értenek. Szántának, vessenek tehát és adják neki ami a földjükben terem. A nép aggodalmaskodott, de az öregek biztatták őket, hogy majd eligazítják őket a veszedelmet. Tanácsukra az egész határt, a terjedelmes völgyet bevetették búzával. Mikor megért a szép termés, learatták és behordták magtáraikba. A földet azután feltúrták és összegyűjtötték a tarlót gyökerestől. Jött az ördög is kialakított jussáért és az öregek elvezették a gyökérasztaghoz, hogy ez termett a földben, ez illeti az ördögöt, mert a búza már a föld fölött termett, tehát az őket illeti.

Az ördög egy kiesit haragudott tehetetlen mérgében, de nem tehetett semmit, mert igazuk volt az embereknek. Még egy próbaesztendőt szabott ki a számukra. Most olyan szerződést csinált, hogy az lesz az övé, ami a föld fölött terem.

A nép buslakodott, de az öregek, a vének vigasztalták őket és tanácsukra most az egész határt burgonyával vetették el. Ősz-

¹⁾ E népmesét is *Schmuck Antal* gyűjtése alapján közlöm. Meg kell állapítani, hogy bár a pusztasomorjaiak maguk is, a körülfekvő németiség is a pusztasomorjaiak nevével vesélik, koránt sem eredeti és itt keletkezett népköltési termék, mert az ország különféle vidékein és községeiben él mindenütt úgy, mint egy-egy ottani község adomája.

szel eljött az ördög és megkapta a krumpliszárat, mert hát az termett a föld fölött és az embereknek megint megmaradt a termés java.

Az ördög most már nagyon haragudott, hogy a ravasz emberek megint túljártak az eszén, de szerződése kötelezte, teljesíteni kellett a nép kívánságát. Felkapta hát az egész községet és bosszúból lepottyantotta őket mostani határukra, a nádasok, vadvizek és a németység közé, hogy boldoguljanak, ha tudnak.

Igy került a kis magyar község a Hanságba, köröskörül a német sógorok közé, de ott is megmaradt és boldogult, uert az öregek jó tanácsaira hallgatott, kik még az ördögön is ki tudtak fogni.

Szent Anna csodája.

A gátai kápolna.¹⁾

A honfoglaló pogány magyarokat szent István király három esztendő, három hónap és három nap alatt térítette meg a keresztény hitre és háromszázharminchárom esztendeig olyan jámbor, istenfélő volt az egész ország királyostól és népestől együtt, hogy semmit nem kezdett az Istenhez való fohászkodás nélkül és semmit nem végzett, hogy a hálaadást elmulasztotta volna. Meg is látszott az országon az egek áldása, sok szent ember támadt ebben az időben és sok olyan égi csoda történt, ami a jó Isten hatalmát dicsérte és a gondviselés kegyelmét árasztotta a földi halandókra.

Ilyen csoda volt az is, amit a gátai szent Anna-kápolna adott a szorongatott királynak és a veszedelembé jutott nemzetnek.

Borzsa herceg fellázadt a király ellen.²⁾ El akarta űzni trónjáról a gonosz herceg a fiatal koronás királyt, hogy saját fejére tehesse szent István koronáját. A sötétlelkű német császárhoz futott segítségért és megesküdött neki, hogy hűséges szolgálja lesz az egész ország népével együtt, ha fegyveres erővel győzelemre segíti. Meg is indult a német császár tengernyi népséggel. Annyi volt a német katona, mint a fűszál a Lajta rétségein.

¹⁾ E legenda, mely népköltészetünk legendákban szegény anyagának egyik érdekes darabja, annál inkább tarthat számot érdeklődésre és érdemi meg a közfigyelmet, mert szintiszta magyar tárgya mellett horvátajkú népünk között született. Mosonujfaluból eredő forrás után közlöm a legendát, de néhai *Lévay Pál* lajtakátai esperestől nyert értesülés szerint az egész északferti horvát nyelvszigeten (Lajtafalu, Körtyélyes, Lajtakáta, Köpöcsény, Oroszvár, Horvát- és Németjáfalu, Dnnacsúny, Pándorfalu) meg lehet találni nyomait különféle kisebb töredékekben és változatokban.

²⁾ *Boris* hercegről van szó, kit tudvalevőleg *II. Géza* királyunk valóban a Királyhidától nyugatra eső vidéken vert meg 1146-ban, mikor *Jasomirgott Henrik* bajor herceg segítségével az országra tört. A legenda a király nevééről már nem tesz említést.

A király serege az összes lovagokkal, vitézekkel, püspökökkel és papokkal együtt, kik elkísérték a csatába, nem tette ki tizedrészét sem az ellenségnek. A Lajta partján, az ország határszélén találkoztak össze az ellenséges seregek. A magyar vezérek szomoruan tanácskoztak a királylyal együtt, hogy megütközzenek-e a tengersok ellenséggel és amint tanácskoztak, egyszer csak azon vették észre magukat, hogy hiányzik a fiatal király.

Keresték, kutatták, de nem találták sehol. Már az egész tábor a király után kiáltozott, mikor az egyik vitéz meglátta a nyitott ajtón keresztül, hogy a király a közelben levő szent Annakápolnában térdreborulva buzgón imádkozik.¹⁾ A vitézek is leszállottak lovaikról és térdre hullott az egész sereg. És amint így elesenededtek a legmélyebb imádságban, a kápolna fölött nagy fényesség támadt és a vezérek meg a főpapok látták, hogy két fehér angyal lebeg a kápolna fölött és tartják kezükben a magyar koronát, ami úgy fénylett, úgy vakított, mint maga a felkelő nap.

Mikor a fiatal király kilépett a kápolnából, azt mondta a püspököknek:

— A boldogságos Szűz Mária megvédelmezi az ő kiválasztott nemzetét. Dicsőséges anyjának, szent Annának kegyelme rajtunk van. Amíg imádkoztam, a fejemre tette két kezét és megáldott. Nem kell félnünk mert a miénk lesz a győzelem!

A magyar sereg lóra pattant és mikor megfűjták a harci kürtöket, olyan bátorsággal rohantak az ellenségnek, mintha szárnyuk lett volna. Az országra tört ellenséget úgy leaprítették, hogy Brucktól Zurányig halottak borították az egész vidéket.

Borzsa herceg megfutamodott és kevesed magával visszaszaladt német földre, hova a magyarok messzire elüldözték a futókat, de a fiatal király visszament szent Anna kápolnájába és a küszöbötől az oltárig térdre esúszott előre, úgy adott hálát a győzelemért. És amíg elmerülve imádkozott, a fényesség megint megjelent a kápolna fölött és a sebesül magyar vitézek sebei mind begyógyultak, a levegőben pedig olyan szép muzsikaszó támadt, mintha az egekből jött volna és az angyalok trombitája muzsikált volna azt a messze vidékre. Az angyalok muzsikáját még harminchárom mérföldnyire is meg lehetett hallani.

¹⁾ A lajtakáti kápolna a Lajta partján, a zurányi határ közelében ma is látható, s erény, de valóban régi épület, mely állítólag a hadbaszállott magyar tábornak középpontja volt az ütközet alkalmával s mellet a környékbeli nép régi idő óta nagy tiszteletben részesít.

Életmentő fehér paripa.

A pogány magyarok megtérítése.¹⁾

Sok-sok évszázaddal ezelőtt, mikor a vitéz pogány magyarok meghódították Magyarországot, azzal tartották r ttezésben a szomszédos népeket, hogy tűzzel-vassal végigpusztították tartományaikat és így hatalmuk messze kiterjedt. De még hatalmuknál is messzebb elszállott vitézségüknek a híre, úgy, hogy nem mertek az idegenek fegyveres kézzel közeledni az ország határai felé. Ha azután megjöttek a hős magyarok kalandozásaikból, nagy győzelmi ünnepeket ültek és hófehér méneket áldoztak erdők és berkek sűrűjében a Hadúrnak, a magyarok Istenének.

Géza fejedelem uralkodott abban az időben a magyarok fölött. De Géza fejedelem nem szerette a harci kóborlásokat és kalandozásokat, inkább vágyódott a békés, esendes nyugalom, a szelidebb szórakozások felé. Szerette az erdőket, a nádasokat és szeretett vadászgatni. Különösen gyakran időzött a Fertő környékén s nyílhegyre várta a szelid szarvasokat és a királyi kőcsagokat. De ilyenkor sem vitt magával sok szolgát, nagy kíséretet, hanem csak meghitt, megszokott hű csatlósával járta be gyalogszerrel a vadon területeket.

Legjobban agyarkodtak a magyarokra a németek, mert a magyar vitézek kalandozásaitól legtöbbet szenvedtek. Kikémlelték tehát, hogy a magyarok fejedelme gyanutlanul és kíséret nélkül vadászgatott az ország határára, a Fertő erdőségei és nádasai között s elhatárolták, hogy kilesik, meglepik, elfogják és megölik a magyar uralkodót. Felkészültek és bevették nagy titkon magukat lovaikkal együtt az erdők útvesztőjébe, amerre a fejedelemnek jönni kellett.

¹⁾ *Schmuck Antal* gyűjtése. E néprege rokonságot mutat *Mohl Adolf* gyűjtéséből közölt „*Altenburgi Patrona Hungariae*” legendájával. A mondákban és hagyományokban a nép a szereplő történelmi alakok neveit gyakran felcserélgeti. A fertőmenti magyar közösségek népe között él még ma is, úgy Mosonmegyében, mint a sopronmegyei Rábaközben e néprege.

Jött is nemsokára a fejedelem szolgájával gyanutlanul, elmerülve a buja bozótok nézegetésében és már egészen közel ért a rejtőzködő ellenséges csapathoz, mikor honnét, honnét sem, talán Hadúr paranesára egy tájtétkő szilaj, hófehér mén robogott elő és elkezdett táncolni a fejedelem előtt. A gyönyörű paripa láttára a szelid fejedelemben is megmozdult a magyar virtus, utána szökött a paripának, hogy azt elfogja. De a paripa megiramodott s a fejedelem utána. Néhány ugrással utolérte, megmarkolta sörényénél fogva és felvetette magát a hátára, mire az eszeveszett iramban kezdett száguldani vele. A fejedelem még a paripa megfékezésén fáradozott, mikor hallotta hátamögött esatlósának kétségbeesett segélykiáltásait, kit akkor kaszabolt le az elrejtőzött ellenséges csapat. A fejedelem után is egész sereg német vágatott, de a száguldó fehér mént nem tudták utolérni s már feltűntek a mosoni vár tornyai, mikor a kudarcot vallott németek elmaradtak.

Az égből cseppent fehér mén megmentette a fejedelem életét. És a fejedelem halálából pártfogása alá vette az összes fehér méneket. Megtiltotta a táltosoknak, hogy ezután a fehér lovakat feláldozzák, megtiltotta a kóborlásokat és kalandozásokat is, sőt keresztény hittérítőket hívott az országba és maga is egész háznépével együtt megkeresztelkedett.

Az életmentő fehér paripát pedig később Asztrik barátinak, a pannonhalmi kolostor apátjának ajándékozta, ki azon járta be a messze vidékeket, hogy a pogány magyarokat a keresztény hitre térítse.

A halember.

Hany Istók története.¹⁾

Mikor még a Hanság moesaras, ingoványos nádasában és erdőségeiben annyi volt a hal, a vad meg a vadmadár, mint a fűszál, mikor még farkascsordák jártak a vidéken és a halászat jobban fizetett, mint a búzavetés, élt az illmici vadvizek között egy halászember fiatal feleségével.

A halász egyszer egy borzasztó nagy haresát fogott. Boldogan cipelte haza, hogy még aznap kocsira tegye és elvigye a bécsi vásárra. A felesége, aki áldott állapotban volt, szintén nagyon megörült a nagy halnak és forgatta, nézegette, gyönyörködött benne.

— Ne bibelöldj azzal a hallal olyan sokat — korholta a fiatal asszonyt az anyósa, mert majd rácsudálkozol, aztán a magzatod is olyan halformra csunya teremtés lesz, mint az a ronda nagyfejű állat.

— Már hogy mondhat ilyet anyámasszony, — borzadt meg a menyecske, — láttam én már halat eleget.

— De nem úgy van az, mert ilyen nagyot még nem láttál, — zsörtölődött tovább az öreg, — meg ilyen boldog állapotban sem voltál, és ha rá találssz feledkezni, nagy baj lehet abból.

A fiatal asszony megijedt és otthagya a nagy halat, de nem tudott megszabadulni az aggodalomtól, amit anyósa ébresztett benne. Mindig a halra meg a születendő magzatára gondolt.

A gyerek meg is született és uram fia, csakugyan beteljesedett az öregasszony jóvendölése. Olyan szörnyeteg lett az újszülött férfigyerek, mintha nem is emberfia lett volna. A feje nagy,

¹⁾ A magyar népnyelvnek fogalomná szélesedett, közismert alakja lett az a kis elvadult víziözöny, melyet Nagy Ferenc és Molnár Mihály kapuvári halászok 1749 márciusában kifogtak a Hanság vizéből az „Éger erdő” egyik kisebb tavában. Hany Istók hiteles históriáját *Németh János* kapuvári prépost a kapuvári hercegi levéltár adatai alapján 1903-ban a kapuvári polgári iskola értesítőjében közölte. *Jókai Mór* megelőzőleg „Névtelen vár” című regényében szerepeltette a kis embercsodát, mint csodálatos, kedves, epizódalakat. Azóta is sok író foglalkozott a Hanság vidékének ezzel az érdekes jelenségével. *Mohl Antal* is felvette mondagyűjteményébe, a nép képzeletében pedig sokféle változatban úgy él annak története, mint azt fejezetünk előadja.

lapos, a szemei aprók, oldaltállók, kerekék, az arca lapos, fülei alig voltak és a bőre barna, cserzett, mintha már három nyarat egyfolytában vályogvetésben töltött volna el. Mozdulatlanul hevert a bőlesőben, csak mikor a fürdővízbe tették, akkor csapkodott, ficáinkolt elevenen.

Az anya kétségbeesetten siránkozott, az apa pedig annyira elkeseredett hogy egy napon elbujdosott, a verbunkosoknál felcsapott katonának, háborúba ment és nem is tért vissza többé sohasem.

A szomszédok csudájára jártak a furesa gyermeknek, ki gyorsan nőtt és iperedett, de lábra állani nem tudott, csak csuszott-mászott, a gyepen hempergőzött, a tőcsákat turkálta, békákat fogdosott, esigákat ropogtatott hegyes fogai között, de még három esztendősen sem tudott egy emberi hangot ki-ejteni, csak nyöszörgött és morgott, mint valami oktondi állatfióka.

A szegény szerenésetlen anyát, hogy gyermeke ilyen világcsúfja lett, az ura meg elhagyta, hamarosan megölte a búbánat. A gyerek is eltűnt. A szomszédok azzal nyugodtak meg eltűnésén, hogy bizonyosan beleveszett a vadvizekbe, vagy az erdőségben felfalták a farkasok.

Egypár esztendő eltelte után azonban kapuvári halászbemberek egy halformájú emberkét fogtak ki a vízből. Majd összetépte a hálójukat. Rugott, harapott, karmolt, köpködött, alig bírták megkötnöni. Hát ez volt az elpusztult halászeszaládnak eltűnt szörny-szülött gyermeke. Erőteltjes, izmos fickó volt már, de a szeme most még halformájúbb lett, alig pislogott, a keze meg a lába hosszú ujjai között valóságos uszohártyák voltak, a testét pedig bőrkeményedések, pikkelyek fedték, akár a halnak, vagy a kigyónak.

A halászok bevitték a talált kis szörnyet a kapuvári várba. Ott meg is keresztelték, István nevet adtak neki. Próbálták tanítani, szelidíteni, hanem a kis Istókon nem fogott sem a szép szó, sem a mogyorófpálca. Vad és rakoncátlan maradt, mindenkit megmarta, megrugdosott.

Csak az egyetlen szépséges várkisasszony tudta ideig-óráig megszelidíteni.¹⁾ Ennek a hívására előbujt rejtekhelyéből, szépen

¹⁾ A hagyomány egyik változata szerint a várnagynak szép lánya vette pártfogásába Istókot, más változat szerint meg az Eszterházy hercegisasszony. Ez utóbbi alakban közli a néprégit az „Oberwarter Zeitung“ 1929 január 6-iki számában Jandresevits Pál.

két lábra állott, engedte magát cirogatni, szívesen fogadta kezéből a rendes ételeket, mert máskülönben, ha csak szerét tehette, halat, békát meg csigákat evett. És ha a szép kisasszony meg-simogatta, ilyenkor hálából, hogy kedveskedjék, olyan bukfen-ceket, hemperőzést, ugrándozást, haneurozást csapott körülötte, hogy nem lehetett azt nézni nevetés nélkül.

Ha a hajduk rakoncátlankodásai, csíntevései miatt ráncba akarták szedni, mindig a várkisasszonyhoz menekült, aki pártját fogta. Az ő kedvéért még a cifra gunyát is megtúrta magán, amibe felöltöztették.

Egyszer aztán a várkisasszonynak egy daliás vitéz megkérte a kezét. Elkövetkezett a lakodalom ideje. A lakodalmi ebéd alatt a kis Hany Istók is besompolygott a mulatozók közé, s mert a többiektől látta, ő is ajándékkal akart kedveskedni szép úrnőjének. Egy nagy kosarat cipelt szépen letakargatva nagy lapulevelekkel. Odatette a boldog menyasszony elé a szépen felterfített asztal közepére. Hát amint odatette, megmozdult az egész nagy kosár és a belsejéből a virágok, gyomok és levelek közül csak ugráltak ki a békák és ungok, másztak ki a csigák, csapódtak ki a halak. Egy egész ármádia mindenféle undok állat tettyegett, csúszott-mászott az asztalon, a megriadt vendégsereg között.

Szegény ostoba kis Hany Istók azzal akart kedveskedni asszonyának, ami az ő legkedvesebb csemegéje volt. De nem értették meg jó akaratát, becsületes szándékát, nagy hirtelenében csak gonosz csíntevést láttak a lakodalmi ebéd megzavarásában és csak úgy hullott az ütlek mindenfelől a kis szörnyetegre. Még a szépséges menyasszony is, aki mostanáig mindig védelmezte, fehér kezével úgy pofonütötte, csak úgy csattant. A hajduk elecipelték és azok is alaposan elnászpángolták.

A kis Hany Istókot borzasztóan elkeserítette, hogy ilyen csunyán bántak el vele, mikor a legpompásabb ajándékkal akart hizelegni. Kicsiny halszive, ami mégis csak emberszív volt, sajgott, zakatolt. Legjobban fájt neki az a nyakleves, amit a szép menyasszonytól kapott. Ott gubbaszkodott a vár egyik bástyáján és nézte-nézte a messze elterülő Hanságot, a nagy erdőket és a hullámozó nádasokat.

És mikor estefelé kigördültek a vendégekkel a kocsik a várkapun és elvittek a szép menyasszonyt is messze idegenbe, a kis Hany Istók a bástyáról belevetette magát a vízzel tele mély

várárokba, átuszott azon és szaladt, kuszott, ugrált a nagy nádasok felé, ahol azután elnyelte újra és örökre a Fertő meg a Hanság vadonja.

Hiába keresték, nem találták meg többet, valahol ott pusztult el a mocsár rengetegeiben.

És a nádasok, a vadon vizek között, a nagy Hanság ingoványainak és mocsarainak táján elevenen él még ma is Hany Istók emléke, amikor pedig már a vadvizek helyét majdnem mindenütt szelid rétek és szántások-vetések foglalták el. A magyar nép pedig országszerte azt mondja a rakoncátlan sihederre, a neveletlen suhanera, hogy valóságos Hany Istók.

Mikor az ördög elaludt.

A szabadító forrás.¹⁾

Mosonszentpéteren még ma is mutogatják azt a helyet, hol hajdanában, réges-régen, mikor még az egész vidéken moesár és ingovány terült el, két ház állott egymás mellett. Az egyikben, egy rozoga viskóban egy szegény halászember lakott, a másikban, egy díszes kastélyban pedig maga az ördög. Ez a kegyetlen ördög volt az ura az egész környéknek és nyúzta, zaklatta, zsarolta szegény alattvalóit, a szegény svábokat, kik Bajor- és Poroszországból telepedtek át új hazájukba. A bevándorló németek kisebb csapatokban jöttek és a Tisza-Duna közének tartottak, de az ördög poroszlói összefogdosták őket és robotoltatták, dolgoztatták, kínozták a mindig szaporodó szegény németeket.

A nép csak akkor tudott volna sorsán könnyíteni, megszökni, vagy kijátszani kegyetlen urát, ha az ördög alszik. De az ördög sohasem aludt és éppen ebben rejlett megtörhetetlen hatalma. Mindenki tudta, hogy ha csak egyszer elalszik, soha többé nem ébred fel, csak a más-világon. Jól tudta ezt maga az ördög is, hogyne vigyázott volna hát magára, hogy ne nyomja el az álm.

Egyszer azonban mégis megjárta, még pedig a kíváncsisága következtében. Volt ugyanis a moesarak között egy gyönyörű, virágos, ligetes domboeska, hol csörgedező tiszta forrás fakadt. Történt, hogy a forráshoz odavetődött egy jámbor, magányos bajor vándorlegény és jól ivott a forrás tiszta vizéből, azután alaposan kialudta magát. Mikor felébredt, ragyogó derűs reggel volt s mielőtt útját folytatta volna, még egyet akart inni az üdítő tiszta vízből. De mennyire elámult, mikor a forrás tükrére letekintett s abban a Szűz Mária képét látta ragyogni karján a kisded Jézussal. Kortyintott egyet a vízből, hát uram fia, megint csak elaludt.

¹⁾ *Schmuck Antal* gyűjtése. E mese a mosonmegyei németajkú öregek között majdnem mindenütt feltalálható a helynevek változtatásával.

Mikor felébredt, nem állhatta meg, hogy újra meg ne nézze a forrás tükrén lebegő Máriaképet, ivott is megint egy korty üdítő vizet, de megint csak mély álomba merült.

Mikor harmadszor is felébredt, csak a gyönyörű képet csodálta meg a ragyogó tiszta forrásvízben, de nem mert többet inni, mert tudta, hogy akkor megint elalszik, hanem lélekszakadva sietett az emberek tanyájára és örömmel ujságolta a csodát. A csoda híre az öreg halászhoz is eljutott és vitte a bajor vándorlegényt nagyuri szomszédjához az ördöghöz, de meghagyta neki, hogy a forrás altató, álomba ringató erejéről ne merjen egy szót se említeni, mert az ördög sohasem iszik vizet és aki vízivásról beszél előtte, azt lenyeli elevenen.

Kívánsi lett az ördög és nosza lóhalálában vágatott a forráskúthoz, de bizony ott nem látott semmit. A furfangos szegény halász szomszéd azonban biztatta az ördögöt, hogy miután csak azok láthatják a csodaképet, kik a forrás vizéből isznak és utána a parton lepihennek, hát igyék egy kortyot.

— De ha én lepihenek, akkor el találok aludni, mondta aggódva az ördög. — Már pedig jól tudhatod, hogy nekem elaludni nem szabad.

— Tudom én azt — mondta a szegény halász — de azt is tudom, hogy csak halandó ember szeme előtt nem szabad aludnod, de egész nyugodtan elalhatol, mikor nem lát senki.

Az ördög nem mert belekóstolni a tiszta vízbe, inkább lemondott a csoda látásáról és elkullogott haza a szegény halással együtt. De az ördögöt furta a kíváncsiság, amire a szegény halász biztosan számított és lesbe állott a forrás mellett.

Leszállt az éjszaka és csakugyan eljött az ördög. Jót ivott a forrás vizéből, azután lefeküdt a gyepes partra, hol hamarosan elnyomta az álom.

Mikor már mélyen aludt az ördög, hogy valósággal hor tyogott, a szegény halász elősompolygott rejtekhelyéből, oda kuszott az alvó sátán mellé és megérintette testét, mire az oszladozni-foszladozni kezdett és hamarosan egészen eltűnt, mintha kámforrá lett volna.

A szegény halászt hálából, hogy megszabadította a földet az ördög uralmától, urának kiáltotta ki a nép, a halász pedig a forrás helyén szűz Mária tiszteletére szép kápolnát építtetett és

oltárképére megfestette ugyanazt a képet, ami a forrásban volt látható. A kápolna sokszor elpusztult azóta, de mindig újraéptették és még ma is megvan az egykori csodaforrás közelében, az ördög pedig megüzente a földi embereknek, ami azóta közmondássá is vált, hogy sona többé nem alszik, el.

A mohácsi vész és a halászi-i vitéz.

A halászi nemes Major-család eredete.¹⁾

A gyászos emlékeztű mohácsi csatában, mikor a török először aratott győzelmet a magyarokon és mikor a nemzet színevirága elpusztult Lajos királlyal együtt, a halálmegvetéssel harcoló magyar seregekben ott küzdöttek a mosonmegyei vitézek is, közvetlenül a király oldala mellett. El is pusztultak mind egy szálig, csak egy Major János nevezetű halászi fiatal harcos maradt életben, de az is súlyos sebesüléssel vonszolta magát valami bozótba és ott húzódott meg addig, míg a pusztító török hadak elvonultak.²⁾

Keresték, kutatták a fiatal hős király holttestét, de nem tudtak ráakadni. A fiatal özvegy királyné maga járta be napok multán a halál borzasztó térségét, hol Kanizsai Dorothea a sok ezer főuri halottat temetgette, de a király tetemét csak nem találták sehol.

Ekkor a sebesült halászi vitéz odavánszorgott a királynéhez és elvezette arra a helyre, hol a szerencsétlen fiatal király át akart ugratni sebesülten, véresen, fáradtan a Csele patak megáradt vizén, de lovastól együtt visszabukott a patakba. Rövid keresés után meg is találták a királyt iszaptól borítottan.

Mikor a fájdalmas királyné felocsudott egy kissé szomorúságából, azt kérdezte Major vitéztől:

— Mivel jutalmazalak meg, hogy halott királyurunk nyomára vezetted?

— Van fölséges királyasszonyom az én apámnak Mosonmegyében, Halászi községben egy fél jobbágytelke. Nemesítse meg azt fölséged.

1) E történeti tényeken alapuló szájhagyományt *Heveder Ferenc* néhai feketeterdei főtanító elbeszélése nyomán jegyeztem fel. A szigetközi falvakban mindenütt él e rege a nép ajkán.

2) Magyaróvár és vele együtt Halászi és az egész magyaróvári uradalom a királyné birtoka volt. Így a hadbavonult vitézek valóban a király közelebbi seregében harcoltak.

— Lajos, Lajos! de olesó vagy — sóhajtott fel bánatosan a királynő, — hogy csak egy fél jobbágytelek az értéked.

És a királynő megnemesítette kiegészítve egész telekre a halászi jobbágytelket, melyen a nemes Major-család évszázadokon át élt és még sok vitéz férfit adott a hazának.

A halásziak most is őriznek fegyverereklyéket a mohácsi csatából és sokszor hozzák azokat összefüggésbe a Major családdal meg a szájhagyománnyal.

Leánytó.

Ember tervez, Isten végez.¹⁾

Sok-sok idővel ezelőtt, mikor még a Fertő víztükre és moesarai helyén virágzó községek, gyönyörű szántóföldek és zúgó erdőségek voltak, a szépséges vidék legszebb helyén két falu volt egymás mellett. Az egyiket Leánytónak²⁾ nevezték a széles, nagy völgy legmélyebb pontján, a másikat, valamivel emelkedettebb helyen Feketetónak.

Leánytó arról volt nevezetes, hogy itt termettek a környék legszebb leányai. Mint valami esodatevő helyre, úgy jártak az emberek Leánytóra, hogy megcsodálják a falu szépségeit. A környékbeli legények mind Leánytóról akartak házasodni. Azt a legényt, aki nem kapott Leánytóról feleséget, azt megvetették, csak amolyan hitvány, tedd ide, tedd oda legénynek tekintették.

Az volt a szokás Leánytón, hogy búcsú napján tartották egy esztendőben egyszerre az összes esküvőket. Búcsú napján a falu minden második-harmadik hatyúf fehér házacskájánál lakodalom volt.

Most is sok gyönyörű lány készülődött búcsú napjára a mennyegzőre, de valamennyi között legszebb volt a gazdag Arvai Anna az ő vőlegényével, a falu daliás első legényével.

De Arvai Annára szemet vetett Fekete Péter is, a feketetői legénysereg leggazdagabb, legirigyeltebb legénye Hanem

¹⁾ *Smuk Antal* gyűjtése. E népmese is a Fertő keletkezését tárgyalja és a nyulasvidéki németiség között keletkezett. Belőle már hiányzik teljesen a magyar történelmi vonatkozások, csupán a magyar nevek vallanak magyar eredetre.

²⁾ Ez a hagyományos egykori Leánytó község állandóan és élénken foglalkoztatja a nép képzeletét épúgy, mint a másik eltűnt, besenyő eredetű község Legénytő (Legentő), melynek helyén Barátudvar épült s épúgy, mint a Fertőben elcsúszott többi, nagyobb részben képzeletbeli községek. Mert az elpusztult falvak nem a Fertő medrében állottak, hanem a víz partvidékein s azokat nem a Fertő vízáradatai pusztították el, hanem a tatárok s később újból a törökök.

a leány nem hajlott a feketetői légény mézédész szavára, hűséges maradt kiválasztott vőlegényéhez.

Közelgett már a leánytői búcsú napja és Fekete Péter betege lett a szerelemnek. Hervadt, sorvadt, mint a fogyó holdvilág és azt mondogatta az édesanyjának:

— Meglássá édesanyám, hogy én elpusztulok, ha nem lehet az Arvai Annus a feleségem. Nem élem túl egy szempillantással sem a leánytői búcsú napját, mert ha nem szakad meg a szívem, nem öl meg a bánat, magam emészttem el magamat.

A kétségbeesett anya vigasztalta, élesztgette halálosan szomorú fiát.

— Várj csak fiam, várj bizakodással, még egy hét van hátra az esküvőig.

A vigasztalás azonban nem használt. A légénynek nem volt sem éjjele, sem nappala. Ugy járt-kelt, mint akit a vesztőhelyre visznek. Az aggodó, szorongó an a pedig egy napon korán reggel elindult a hegyek közé. Megtömte ezüsttel, arannyal a rokolyája zsebeit, azután nekivágott a nyulasi rengetegnek.

Élt a nyulasi erdőben egy javasasszony egyedül egy kis sárkunyhóban. Boszorkány hírében állott, tudott mindenre tanácsot adni. Ezt a vénasszonyt kereste fel a feketetői légény szorongó édesanyja.

Mikor elmondta a boszorkánynak baját-bánatát és eléje szórta marokkal a sok pénzt, a vénasszony elvezette egy sziklás hegyoldalra, közel a hegy lábához és azt mondta neki, hogy fekügyék le és szorítsa fülét a földhöz.

— Mit hallasz — suttogta a boszorkány.

— Zúgást, sustorgást a hegy belsejében, mintha száz üstben forralnák a vizet — felelte az anya.

— Jól hallod, — nevetett kajánul a vén banya. Ennek a hegynek belseje tele van borzasztó sok vízzel.¹⁾ Ha azt a sziklát ott a hátad mögött kivárod tíz körmőddel a helyéből és félremozdítod, megindul a vízáradat és előnti Leánytő községet. A község elpusztul és elpusztul vele a falu népének gazdagsága is. Hozzátok, Feketetőra és a magasabb helyekre menekül a nép,

¹⁾ A környékbeli s különösen a nyulasi nép ma is azt tartja, hogy a hegyben vizek kavarognak és megmutatják az idegennek a helyet, ahol a földben zuhogó vizek hangját a földre lapulva meg lehet hallani. A néphit szerint a nyulasi hegyekből ered az a földalatti bő forrás, mely a Fertőt és Hanságot előntötte és táplálja vizével.

a leánytói búcsú napjára iszappá és sártengerré válik az elbizakodott, szép lányokkal kérkedő község. Koldusszegény lesz az Arvai Anna és koldusszegény lesz a vőlegény is. Nem kerül nehézségbe azután, hogy a szegény leányt a gazdag Fekete Péter magának megszerezze.

Vihogva, sunnyogva sántikált vissza a gonosz vénasszony a hegyek közé, a tanácsot kapott anya pedig nekiesett tíz körmével a földnek és vájta, kaparta azt, míg a követ ki nem mozdította. De a veszedelem nagyobb lett, mint hitte volna. A kitóduló zuhatag elsodorta a sziklát, elsodorta az asszonyt és ömlött, folyt, míg csak el nem öntötte az egész völgyet, a messze vidéket. Hiába verték félre a harangokat, elpusztult Leánytó is, Feketető is, meg az össz s völgyi falvak népségükkel együtt. Alig maradt hírmondó a végpusztulásból.

És az elpusztult falvak népének lelkei bolygótüzekké, imbolygó mécesekké, kísértetes lidérelángokká lettek, melyek ott táncolnak a parti nádasok, ligetek és ingoványok között. Kergetik, üldözik egymást nyári estéken, a legények a leányokat és valamennyi azokat a kékes-sárgás futó bolygótüzeket, melyek bizonyosan a szerelmes feketetői legénynek, a bűnre velemedett anyának és a gonosz boszorkánynak elkárhozott lelkei, amik sohasem tudnak elégni és amiknek mindig ott kell kóborolniuk a veszedelmet és romlást hozott vizek fölött időtlen időig.

A gálosi kastély pusztulása.

A megboszlott testvér.¹⁾

Gálos község felső végén, a szelíd dombok lankáján a sima Fertő víztükre fölött magasan egy régi emlékoszlop emelkedik, amelyen 1616. évszám olvasható.

Ennek az emlékoszlopnak keletkezéséről beszélnek a gálosiak az alábbi történetet:

Az emlékoszlop helyén hajdanában erős, nagy udvarház emelkedett, a Gálosi nemes nemzetség²⁾ kúriája. Abban az időben, mikor Bethlen Gábor erdélyi fejedelem³⁾ fegyvert fogott a magyar nemzeti jogok és a vallásszabadság védelmére, a kastély fiatal ura: Gálosi Sándor búcsút vett egy szép tavaszi napon özvegy édesanyjától és Juliska testvérétől, hogy hűséges szolgáljával együtt a fejedelem seregéhez szegődjék és karddal védelmezze az igaz ügyet. Búcsúzáskor az öreg édesanya mindkét gyermeke nyakába egyforma aranyláncot akasztott és megfogadtatta velük, hogy a testvéri szeretetről és kötelességről soha meg nem feledkeznek. A láncokon egyforma aranypénzre festett képecske függött, édesanyjuk képe.

Elmult a nyár, elkövetkezett korán az ősz is. A gálosi hegyekben javában folyt a szüret, vidám legények és puttonyos leányok nótájától volt hangos a vidék. Csak a Gálosi kastélyban volt nagy a szomorúság és aggodalom, mert a háborúban vitézkedő fiatal gazdáról tavasz óta semmiféle híradás nem érkezett. Pedig a felkelő sereg győzelmet győzelemre halmozott és a császáriak itt is, ott is menekülni voltak kénytelenek a győzelmes fegyverek elől.

¹⁾ *Smuk Antal* gyűjtése nyomán.

²⁾ Okmányaink és emlékeink sem Gálosi nemes családról, sem pedig nagyobb kúriaépületről a jelzett helyen nem tudnak.

³⁾ Bethlen Gábor erdélyi fejedelem csak 1619-ben vezetett hadat a császár ellen, tehát a népmondában szereplő és 1616. évszámot viselő emlékoszlop hagyománya nem illeszthető bele a történelmi keretbe.

Egy késő, borus őszi napon, mikor a hideg pándorfi szél keményebben rázta az ablakokat, Gálos községbe is egy menekülő császári csapat érkezett. Homonnai Drugeth György emberei voltak,⁴⁾ kik már egy-két ütközetben összemérték erejüket a kurucokkal. A csapat alaposan megfogyott és az volt a szándékuk, hogy esendesebb vidéken új katonákat toboroznak.

A tiszturek — lehetnek tizen, tizenketten — a kastélyban szállásolták be magukat. A kastély népe illő vendéglátással szolgált ki őket s maga a ház kisasszonya is közöttük forgolódott, érdeklődött, hogy nem hallhatna-e valami hírt testvéréről. Azt természetesen nem árulhatta el, hogy bátyja is Bethlen Gábor táborában harcol. Csak úgy figyelgetett a vendégek beszélgetésére és a vitézek sok mindenféle eseményt meséltek el maguk között.

Egyszer csak elmondta az egyik, hogyan koneoltak fel a nyár derekán egy vakmerő, fiatal kuruc vitézt.

— Fehér zászlóval jött át szolgájával a táborunkba, hogy megadásra szólítson bennünket. Szorongatott helyzetben voltunk. A futár fenyegetett, követelődött, gyalázott bennünket. Igaz-e pajtás — fordult egy másik tiszthez?

— Nagyon felháborítóan viselkedett — erősítette a másik. Árulóknak, hitvány, gyűlevész, konelesőknek nevezett bennünket.

— És én areul ütöttem — vette át a szót ismét az első. — Erre kardot rántottak, mi is fegyverre kaptunk és levertük őket. Nem tudom ki lehetett, ott ásattam el legényével együtt az erdőszélen hirtelen, mert menekülnünk kellett. Egy kis aranyláncot találtam a nyakán, azt magamhoz vettem, talán megtudom róla valaha, hogy ki volt a szerencsétlen.

És a kis aranyláncot, melyen egy festett aranypénz csüngött, kivette zsebéből és kérkedve dobta az asztal közepére.

Juliska sápadtan, reszkette meredt az aranyláncra, amint azt

⁴⁾ Drugeth György fiatal korában Bocskay híve volt, de később tényleg a bécsi kormányznak lett a híve és 1611-ben hadat is vezetett Erdély ellen, de csapatai sohasem jártak a dunántúli területeken. Mint eme történeti összefüggésekből látható, a história és a népmonda között az elfogadható kapcsolatot sehol megtalálni nem lehet, sőt magyarázatát sem lehet adni annak, hogy miként és honnét kerülnek a történeti nevek a jelen népmondába. Talán idők folyamán tudálékos emberek keverték össze és csempészték be a történelmi vonatkozásokat. Egy tény azonban megállapítható, nevezetesen az, hogy a vallásszabadságért vívott harcok emlékét kell a regében keresnünk, mert ezek a vallási és szabadságmozgalmak a túlnyomóan katolikus falvak közé beékelte evangélikus gálusiakat mindig élénken foglalkoztatták.

a többi tisztek a kezükbe forgatták, aztán sírásba tört ki és kiszalad a szobából.

A mulatozásnak vége szakadt. A tisztek találgatták még egy darabig, hogy a történet miért markolt annyira a kastély kisasszonya szívébe. Talán rokon, talán vőlegénye volt az elveszett vitéz. A parancsnok meg is akarta tudakolni a titkot, ki is akarta engesztelni a szép leányt, de a háznép bezárkózott szobáiba.

Már elcsendesedett a kastély, mikor Juliska végigcsont a hosszú folyosón és eltűnt a cselédszobák egyikében. Itt lakott a család öreg, bizalmas kulesárnője. Juliska elkérte az öreg cselédtől a ház összes kulcsait és átadta neki a család összes ékszereit, pénzét és drágaságát és megparancsolta, hogy a cselédséggel együtt csendben, zajtalanul hagyja el a házat.

Az öreg cseléd nem tudta megérteni a parancsot, a sietőséget, csak valami félelmes gyanú keletkezett benne, mikor kisasszonya arról tudakozódott, hogy a pincében vannak-e puska-poros hordók és melyik hordókban van az égőpálinka. Meg is kérdezte rémülten kisasszonyát.

— Ne kérdezősködj jó öreg — mondotta neki Juliska, — csak azt jegyezd meg, hogy Sándor bátyámat megölték. Gyilkosai ezek között a katonák között vannak, kik a kastély vendégei. Édesanyám nem élne túl a szomorú hírt, de nem is tudja meg soha. Most pedig siessetek a parancs szerint le a faluba és ott várjátok be a továbbiakat.

Alig, hogy a cselédség kilopakodott a kastélyból és elérte a község házait, mikor visszatekintettek, lángokat és füstöt láttak kiesapkodni a kastély pincéjének ablakain és utána rettenetes dördülés kőhalmazzá rombolta az egész udvarházat.

A romok három napig égtek. Maguk alá temették a nemzetes asszonyt, a szép kisasszonyt és az összes vendég tiszturakat.

A romokat később széthordták építkezésre a községbe és ma már a kastély helyét nem jelöli semmi más, mint az a kőoszlop, amin 1616. évszám látható, mit a nagy szomorúság után néhány esztendőre egy öreg asszony, az elpusztult család bizalmas cselédje állíttatott.

A kálnoki kegykápolna.

A csodaforrás legendái.¹⁾

Szigetköz Duna-járta, erdőséges, mocsaras vidékeit még csak kis darabokban takarták szántóföldek akkor, réges-régen, mikor a török seregek pusztításai elől mind többen és többen menekültek a szigetségre, hol biztosabb, nyugodalmasabb életet találtak.

Ebben az időben történt, hogy egy kálnoki földmívelő, halászgató ember a községhez közel egy szép tiszta forrás vizében fakó, összeázott képet talált. A kép a sarlós Boldogasszonyt ábrázolta.²⁾ Mikor kihalászta a képet, az rögtön megszáradt, színei megújultak és olyan lett, mintha akkor festették volna. Ugyanakkor történt, hogy néhányan betegek, bénák, szembajosok közül kik a forrás vizében megmosakodtak, meggyógyultak.

Csakhamar hire futott a csodaforrásnak és a szentképnek, mit megtalálója nagy kegyelettel őrzött házában, hova lassanként zarándokolni kezdtek a hívők seregestől.

Rövid idő multán a forrásnál új csoda történt. Egy parancsot vivő katona eltévedt az úttalan erdőben. Sokáig bolyongott már kétségbeesetten a mocsár- és farengetegben étlen-szomjan, mikor a második nap estéjén halálra fáradtan térdre esett és

¹⁾ A máriakálnoki csodatevő forrásról szóló legendák és szájhagyományok nemcsak egész Szigetközben, hanem a Fertő környékén levő községekben is élnek a nép között. A szokásos búcsújárások, melyek Győr-, Sopron-, Pozsony- és Komárommegyékből is csapatostól hozzák a zarándokokat a nyári Mária-ünnepeken, különösen szeptember 8-án, Kisasszony napján, a kálnoki búcsú napján a csodatevő kápolnához, élénken ébren tartják a szájhagyományokat. A legendák egy részét megemlíti *Pávai Antal* volt kálnoki p. ébános is 1903-ban megjelent „A kálnoki csodatevő Mária-szobor, kegykápolna és szentkút története” című könyvecskéjében.

²⁾ Sarlós Boldogasszony-képeknek azokat a Máriaképeket nevezik, melyek a boldogságos Szűzet úgy ábrázolják, mint a hold királynőjét a sarlóalakú hold társaságában. A Mária-ünnepek magyar elnevezései egyesek szerint a ponyvás idejére vezethetők vissza és a termelés, termékenység, a természet nagyasszonyának átültetései, átfarmázásai a keresztény keretek közé.

imádkozni kezdett. Amint imádkozott, mozgó csillag támadt feje fölött. A csillag fényét követve, a vándorló katona a csodaforráshoz érkezett el és annak színén, mikor szomjúságát oltotta, egy úszó szobrot látott. Kihalásztta a hársfából faragott szép szobrot és látta, hogy az Máriának és a kis Jézusnak faragott képe volt.

A katona a kitaposott uton Kálnok községbe jutott, ott elmondta a vele történeteket és átadta a magával hozott szoborképet is a falu plébánosának.¹⁾ A plébános a templomban helyezte el a szobrot, de másnap reggel nem találták azt a helyén. Csakhamar hírül hozták azonban a szent forrás látogatói, hogy a szobor ott úszik a forrás vizében. Ujból behozták a templomba és a templom ajtaját gondosan bezárták, a következő reggel azonban megint eltűnt a szobor a templomból és megint a forrás vizében akadtak rá. Most már processzióval hozták be a csodálatos szobrot a község templomába, hogy megmentsék a veszendőségtől, de a szobor reggelre rejtélyesen, csodamódon ismét visszakerült a forrás vizébe.

Ekkor a jámbor életű gazdaember, ki az első szentképet találta és őrizte, magasabb parancsot látva az eseményekben, eltöklelte magában, hogy elvonul a világi élettől és az ereklék őrzésének szenteli még hátralevő idejét. Elosztotta vagyonkáját családjá, rokonai között és kiment a szent kúthoz. Ő lett a kálnoki szent kút első remetéje. A forráshoz közel kis kápolnát emelt és annak oltárára helyezte a Máriaképet, alája pedig a legendás szobrot. És egy kis kunyhót is tákolt össze magának, ebben élt élete végéig.

Halála után új remete vette át a szent hely gondozását. Csinosította, tovább építgette a kápolnát és a forrást mind sűrűbben keresték fel a zarándokok. Ekkor történt egy újabb, nagyobb jelentőségű csodatétel a szent kútnál, mit a szájhagyomány a következőképpen ad elő:

A környéken átvonuló katonák közül az egyiknek lábát csunya és veszélyes sebek éktelenítették el. A katona a szent kúthoz kéredzett, hogy ott gyógyulást keressen. A parancsoló tiszt gúnyolódva engedte útjára a közvitét, de a kíváncsiságtól hajtva

¹⁾ Ebben az időben (a szent kút kultuszának keletkezése kb. 1550 körül történt) még nem volt Kálnoknak plébánosa, mert a magyaróvári plébániától 1701-ben szakadt el és akkor lett önálló plébániává.

maga is elkísérte. A hitetlen tiszttal durván tréfálkozott és bántó megjegyzéseket tett Máriára és a szent helyre, míg a katona elnyomorodott, sebes lábát mosogatta a forrás vizében. De hirtelen kétségbeesetten vette észre a tisztt, hogy az ő lába is ugyanúgy, mint a közkatonának, kezd kisebesedni és elégtelenedni, míg a közember beteg lába pereről-perere szemlátomást gyógyult. Iszonyú fájdalmai és rémülete közben a tisztt a remetéhez fordult segítségért, ki azt tanácsolta neki, hogy elszánt lelki tisztulással és bűnbánó lélekkel könyöröggjön segítségért az oltárnál, azután járuljon ő is a forráshoz és mossa meg eltorzult, borzalmasan kisebesedett lábát. A lesújtott ember követte a remete tanácsát s az ő lába is tökéletesen meggyógyult néhány pillanat alatt. A tisztt megtért, a legjámborabb ember lett belőle, az újabb nagy csodának hírért pedig elvitték messze földre az eset szemtanúi s ettől kezdve a lelki és testi gyógyulást kereső zarándokok még tömegesebben keresték fel a kálnoki kegyhelyet.

A szegény remeték által épített és gondozott kápolna idők folyamán azonban romladozni, dűledezni kezdett. Szájhagyomány szerint megújulásához megint csodálatos esemény segített.¹⁾

A környék gazdag földesura, a hédervári Viczay gróf nagy vadásztársasággal a püski-i és darnói erdőrengetegben vadászott. Hajtás után, alkonyattájban lakomára telepedett le a fáradt vadászszereg egyik erdőtisztáson, mikor egész közel a falatozókhoz megjelent egy csodaszép szarvas. A szőre aranysárga volt, karvastagságú ágas-bogas agancs díszítette fejét és a homlokán ragyogó fehér keresztet viselt.

Hajrá haj! ezt a gyönyörű szarvast még kézre kell keríteni. A gróf egy pillanat alatt nyergében termett s már űzte is az eliramodó állatot. Utána eresztették a kutya-falkát, lórapapott újból a társaság is és vágattak a szarvas után, mely a nádasok felé vette futását. De nem tudta sem kutya, sem ló megközelíteni a széleseben futó, el-eltűnedező, meg ismét kényesen előszökdelő szarvast, csak Viczay gróf maradt a nyomában.

¹⁾ A következő legendarészletet, melyről Pávai csak futólag tesz említést idézett kis füzetében s mely majdnem azonos a szent szobrot feltaláló katona történetével, a hédervári és környékbéli falvakban találtam meg. Történeti tény, hogy a kápolnát gróf Viczay, Hédervár akkori földesura építtette ujja 1633-ban.

A többiek elmaradoztak, hogy még a kürtök hangját sem lehetett hallani, a gróf azonban szívós kitartással üldözte a remek állatot, mely valósággal csalogatta maga után mindig beljebb és beljebb az erdőrengetegbe.

Egyszerre csak a szarvas egészen eltűnt, mintha a föld nyelte volna el. Tökéletesen beesteledett már és a gróf azon vette magát észre, hogy eltévedt. Sokáig bolyongott, de még csak egy gyalogútra sem tudott ráakadni. Közben rettenetes vihar tört ki, mennydörgés mennydörgést ért és a villámok hasogatták a fákat. Ropogott, nyögött az egész erdőség.

A gróf vallásos ember lévén a tomboló viharban imádkozni kezdett és imádsága alatt elesenedesedett a vihar, a felhők oszladozni kezdtek és feje fölött megjelent egy imbolygó, mozgó csillag, mintha biztatta volna, hogy kövesse. Elindult hát lovát vezetve a tovalebegő csillag útmutatása nyomán és nemsokára a csodatevő kápolnához és forráshoz érkezett halálra fáradtan.

Hálából szerencsés megmenekülésért újraépítette a kápolnát, kiköveztette a csodatevő forrást és a kápolna oltárára megfestette sokkal nagyobb alakban a csodatevő szentképet.¹⁾

Azóta is számtalan csodálatos gyógyulás történt a szent kútnál és a zarándokok sokasága évről-évre látogatja még ma is a kálnoki kegyhelyet.

¹⁾ A kápolna oltárán ma csupán a csodálatos hársfaszobor van. Az első csodakép valószínűleg a kápolna leégésekor 1873-ban semmisült meg a Viczay gróf által festetett nagyobb oltárképpel együtt. A szobor azonban a tűzben is épen maradt.

A Hanság ősregéje.

Manók és tündérek.¹⁾

Valamikor réges-régen, mielőtt az emberek megtelepedtek a földön, mikor még a tündérek szabad birodalma volt az egész világ, a Hanságot meg a Fertőt, meg az egész vidéket, ameddig a hattyú és a kócsag repülni tudott, tavaknak és ingoványoknak egymásbafutó sokasága borította. És a tavak tele voltak aranyhalakkal, tündérrózsákkal, liliomokkal, meg százezerféle virágcsodákkal és ezek között laktak a játékos, táncos, álomszép vízi-tündérek.

A magasabb, partos helyeket, meg rengeteg, susogó, árnyékos erdőségek borították. A fák ágain aranyszörű mókusok ugráltak, a lombokon aranytollú madarak seregei énekeltek, selyemfűvel tele legelőkön pedig barnaszemű őzikék legelésztek. És az erdőségeket jószívű apró tündéremberkék, az erdei manók sokasága népesítette be.

Vidámság, jószág, gondtalanság és áldott béke uralkodott erdő és mező, víz és ingovány fölött. A vizek tündérei meg az erdők törpéi barátságban éltek egymás mellett, nem avatkoztak egymás dolgába és nem zavarták egymás birodalmát.

Minden jól ment addig, míg egyszer, a káprázatos szép vizitündérek, nagy mulatságot nem csaptak és meg nem hívták arra a kis erdei manókat, hogy legyen, aki megcsodálja őket.

A tánc, a virágcsata, a bohókás játék, a csodálatos muzsikás ének úgy megbabonázta a partokon bámuló kis erdei embereket,

¹⁾ Schmuck Antal gyűjtése, mit Pomogyon is, Vallán is meséltek neki csekély változattal német- és magyarajkú emberek. A tündérekkel benépesített őstermészet minden vidék képzeletében él, hol helyenként a táj viszonyaival hozzák azokat összeköttetésbe és alakítják hozzá a mesét. E mese valószínűleg idegen eredetű és vidékünk népe örökségül kaphatta az őslakóktól vagy bevándorlottaktól, de saját szájaize szerint alakította azt a helyi viszonyokhoz.

hogy valamennyien szerelmesek lettek a tündérlányokba. De legszerelmesebb lett a törpék nagyszakállú, kopaszfejű királya, még pedig a legszebb tündérbe, a liliumfehér, kékszemű, rigószavú tündérkirálynőbe.

Meg is tette nyomban az ajánlatot, hogy házasodjanak össze, egyesítsék birodalmukat, a népeik is házasodjanak össze és tegyék még boldogabbá a boldog, szép tündéreléteket.

A ravasz vizitündérek mosolyogtak az ajánlaton, de nem utasították azt vissza, hanem összeültek tanácskozni.

A tanácskozás eredményeképpen megüzenték a manók királynának, hogy beleegyeznek az összeházasodásba, de az csak úgy lehetséges, ha a manók is megtanulják, hogy a víz alatt is megélhessenek. Mert a tündérlányok tudnak élni szárazon is, vízben is, de hogyan éljenek együtt, ha a törpék csak a szárazföldön boldogulhatnak. Meghívták tehát a törpék királyát, hogy tegyen próbát, jöjjön közéjük a vízbe, hátha ott is elemében találja magát.

A szerelmes manókirály vállalkozott a próbára. De alig, hogy a mély vízbe ért, elkezdett fuldokolni. A tündérek kiemelték és rettenetesen sokat kacagtak rajta, hogy mint kapkod a levegő után, mennyit rázkódik és prüszköl a kis manókirály, kinek szakállja is úgy összecsapzódott, hogy ráismerni sem lehetett. Még néhányszor megmártogatták és mikor hápogva, fuldokolva kérte, hogy tegyék partra, még egyszer belenyomták az iszapba, aztán teleaggatták csúfondárosan hinárral, meg békanyállal és nagy kacagás között kilökték a partra.

Még sokáig visszhangzott a vizek fölött a tündérlányok gúnyos hahotája, de a kis törpék szívébe belenyilalt a megszégyenítés fájdalma. Hiába voltak nagyon jó emberek, ezt nem tudták megbocsátani.

Bosszút forraltak, olyan bosszút, amivel meghódítják és megalázzák az elbizakodott vizitündéreket. Csatornákat, földalatti utakat, vermeteket és hosszú folyosókat kezdtek ásni hangyaszigorlalommal, amiken a vizek elszivárogtak és a tündérlányok azon vették észre magukat, hogy napról-napra fogy a birodalmuk. Azt gondolták a kis törpék, hogy ha a vizeket lecsapolják, akkor a szépséges tündérek kiszorulnak a szárazföldre és megtörténik a kibékülés, kibékülés után pedig a sok-sok lakodalom.

Az ingoványok és tavak kiszáradtak ugyan, az ezerféle sok

szép vizivirág kiveszett de a mindig nevető, mindig táncoló tündérlányok birodalmába szomorúság és bánat költözött. Nem volt hol fürdetni hattyúhab testüket, nem volt hova elbújni, ha fázós, hideg zivatar söpörte végig a csenevész kákát és pusztuló nádat. De azért nem mentek ki a partra, nem alázkodtak meg a kis törpék előtt, hanem elköltöztek a vidékről úgy, hogy hírmondó sem maradt belőlük és vissza se néztek többet oda, ahol olyan boldogan éltek valamikor.

A kis erdei törpéknek a csalódás után még jobban sajnált a szívük. Elkeseredésükben felgyújtogatták a száraz nádat, hogy még az utolsó maradékát is elpusztítsák a kis vizitündérek birodalmának, hogy ne maradjon semmi, ami emlékeztesse őket a nagy szerelemre és a nagy csalódásra.

Hanem a felidézett veszedelem nekik is pusztulást hozott. A nádasok tüze nem állott meg az erdők szélénél, futott, harapódzott, kúszott, repült tovább a föld alatt és a föld fölött, a száraz avaron, a tőzegföldben, a szelek szárnyán a sziporka esővel és elhamvasztotta, megsemmisítette a rengeteg erdőségeket az aranszörű mókusokkal és az aranytollú madarakkal együtt.

A kis törpék futva menekültek és elköltöztek ők is örökre, messze-messze, fel a magas hegyek nagy erdőségeibe, ahol bánatos remeteségben élnek szétszórta és ahol nem emlékezteti őket semmi a régi-régi hansági tündérvilágra.

A nagy hansági őserengetegeknek és tündérrózsás, liliomos tavak sokaságának birodalmából pedig gyönyörű rétek, kaszálók és termőföldek lettek, ahol a tündérek éneke helyett aratóknak és szántóvetőknek nótája visszhangzik.

A lébényi templom legendája,

A kövévált bárányok.¹⁾

Mikor a honfoglalás után a pogány magyarok letelepedtek és falvakat építettek, hamarosan megjelentek közöttük a jámbor szerzetesek, hogy a keresztény hitre térítsék őket.

Lébény község helyén is szerzetesek ütötték fel tanyájukat a rengeteg erdőségek közepén és faházakat építettek a maguk számára, fatemplomot a jó Isten szolgálatára. Innét jártak tanyáról tanyára hirdetni az Isten igéjét és ide hívták össze a népet az Úr szolgálatára.

A jószágos barátok azonban — mikor már megszaporodott a híveik száma — nagyon szerettek volna szép kőtemplomot emelni az Isten dicsőségére. De a mocsaras, vizenyős vidéken nem volt kő hétnapi járóföld messzeségben sem.²⁾ Sokat bánkódtak a templom miatt. Egyszer azután a legidősebb, legjámborabb szerzetes vándorbotot vett a kezébe és útnak indult. Azt mondta a többieknek, hogy nagyon buzgón ájtatoskodjanak útja sikeréért, mert a templom miatt megy szerencsét próbálni.

Hosszú, hosszú idő múlva tért vissza az öreg barát és rengeteg nagy birkanyáját, töméntelen sok bárányt teregetett maga előtt.

¹⁾ Ezt a szép legendát először néhai Boldini Rezső lébényi főjegyzőtől hallottam, később, azzal a változattal, hogy a birkanyáját, ami kővé változott, a templom építését elősegítendő egy gazdag nagyasszony ajándékozta a szerzeteseknek, a köteleességteljesítésnek áldozatául esett költői lelkű Veszprémy Antal csendőrőrmester írta meg. Barcza Leander dr. bencés tanár „A lébényi középkori bencés templom és apátság” című 1929-ben megjelent tanulmányában is utal a legendára, mondván: „A népmonda szerint egy alapítónó (valamelyik alapító felesége) egy-egy juhon vett egy-egy követ, míg a templom megépülhetett.” — A magyaróvári reálgimnázium növendékei: Szécsényi István, Gruber László és Tóth Béla is feldolgozták e régét népregegyűjtő gyakorlatírásuk alkalmával 1931-ben, illetve 1933-ban.

²⁾ A lébényi templom építéséhez szükséges kőeket kétségtelenül az uradalomhoz tartozó Barátföld puszta helyén állott Quadrata római erőd szétzedéséből nyerték. A további szükségletet a Dunán usztatták le és Kimlénél rakták tengelyre, de hozták a Fertőn át is dereglyéken, amit szintén tengelyen szállítottak az építkezés helyére.

Társai álmélkodva látták a megszámlálhatatlan sok hófehér juhot. Ostromolták kérdéseikkel a hazatérőt, hogy mit csináljanak a roppant nyájjal.

— Vonuljatok be a templomba és imádkozzatok még buzgóbban, mint eddig tettétek, — felelte a jó öreg szerzetes szelid mosolygással.

A nyáj csendesen letelepedett a kis templom körül, a szerzetesek pedig imával virrasztották át az egész éjszakát a kis fa-templomban. Reggel azután, mikor szent énekszóval kivonultak a templomból, elakadt a szó ajkukon a meglepetéstől.

Csoda történt.

A sok szép fehér bárány és birka mind, mind kővé változott. Ott feküdtek mereven, élettelenül a zöld gyepen.

Ezekből a kövekből építették meg azt a gyönyörű, büszke templomot a jámbor szerzetesek, aminek még most, sok-sok évszázad után is csodájára járnak messze városok és falvak népei.

Krisztus és a fenyőfa.

Miért nem hullik le a fenyő disze?¹⁾

Mikor Krisztus Urunk a földön járt, a sok hú tanítvány, sok ajtatos követő mellett sok gonosz ellenség is leselkedett reá. Ellenségei többnyire a gazdagok közül kerültek ki, mert ezekhez férközött közel a sátán, hogy általuk pusztítsa el a világ Megváltóját. Ellenségei egy alkalommal is orgyilkosokat béreltek fel, hogy megöljék a nagy Tanítómestert.

Krisztus egyedül ment gyalogosan egyik faluból a másikba, hogy meglátogassa hiveit, mikor az orgyilkosok felkészülődtek, hogy életére törnek.

Az Úr egyik jámbor követője megtudta a veszélyt és lélekszakadva utána szaladt a Mesternek:

— Menekülj uram, mert nyomodban vannak a gyilkosok.

A szelid Krisztus megnyugtatta a kétségbe esett embert:

— Örködik én fölöttem az én mennyei Atyám, elrejt engem minden bokr, ha a veszély közeledik.

Krisztus az útmenti erdőbe tért, hogy ott majd elrejtőzik. De amint az első fa lombosátora alá akart menekülni, az rémülten tiltakozott:

— Ne engem válassz menedéknek, állj odébb, mert ha alattam találnak, engem is elpusztítanak.

Ment a második fához, de az is védekezett:

— Siess tovább, nehogy nekem is bajom támadjon, ha elbujtatlak.

Ment a harmadik, a negyedik lombos fához, de valamennyi elkergette. Valamennyi suttogott összeresztent lombjával sejtelenesen, ijedten, kétségbeesetten.

Már-már utólérték vérszomjas üldözői, mikor a fenyőfához

¹⁾ Smuck Antal gyűjtése Pusztasomorjáról. Nem kizárólagos mosonmegyei vagy környékbeli néprege, mert más vidékeken is ismeretes, de népünk is szívesen meséli s így megokolt, hogy gyűjteményünkben helyet foglaljon.

jutott. És a gyér lombozatú fenyőfa lehajtotta ágait, hogy minél sűrűbb legyen és elrejtette az üldözöttet ellenségei elől.

A gyilkosok keresték, kutatták az Urat, de nem akadtak rá, végre elvonultak.

Mikor Krisztus Urunk kilépett rejtekhelyéből, megáldotta a fenyőfát, amely megmentette életét:

— Viseld jótéteményed jutalmát. Soha ne hullasd le leveleidet, zöldülj és virulj akkor is, mikor a többiek levételenül szomorkodnak. Légy legdélecegebb és legszívósabb valamennyi társad között és virulj mindenütt, sziklában, homokban, lapályon és hegyen, délen és északon. És légy a szegények, gazdagok öröme és emlékezetemre terajtd gyűjtsanak gyertyákat az emberek.

És a fenyőfa azóta állja a telet lombosan és azóta választotta az emberiség ki a szeretet karácsonyfájának.

A mosoniak „Minta Péter“-e.

Hogy épült újjá a mosoni templom?¹⁾

A nyolevanes években volt a mecsérieknek egy mintabirájuk, kit évtizedeken át emlegettek, a hatóságok kitüntetésekkel halmoztak el és a nagy képeslapok is dicsérettel hirdették munkásságát és arcképét.²⁾ Derék ember lehetett, de Mosonnak is volt sokkal előbb egy kitűnő fia, akit az ő különös német nyelvükön „Musta Péda“ névvel emlegettek. A név onnét ragadt a tiszteletreméltó polgárra, hogy valami sok száz esztendősen vén kalendárium egy mintaembert, egy „Muster Pétert“ dicsérgetett az égis, aki példaadója, jótevője lett a falujának. A jeles mosoni polgár történetesen Péter is volt, minta ember is volt, hát megragadt rajta az elnevezés. És Musta Péda büszke volt a nevére, többre becsülte, mint a nemes urak kutyabőrös prédikátumaikat, mert ezt a nép szeretete és becsülése juttatta számára.

Hallgattak is rá polgártársai, mint az orákulumra. Természetesen ő volt a város bírása is abban az időben, mikor a javában épülő városka gazdag polgársága úgy gondolkodott, hogy az utat szegélyező szép emeletes házak közé illendő templomot is kellene építeni a dísztelen régi templom helyett. Ha a polgárok jó módban vannak, emeletes házakat rakatnak, nem való, hogy az Isten háza szegényes legyen. Musta Péda bíró uram azonban türelemre intette őket:

— Várjatok csak, majd megépíttetjük a templomot valakivel, olyannal, hogy nemesak a templomra, de a megépíttetőjére is

¹⁾ Ezt a jóízű, humoros népregét, amit öreg mosoni polgárok száj-hagyománya ápolgat, Szmrkovszky (Szemereki) Sándor VI. o. reálgimnáziumi tanuló jegyezte fel népregegyűjtő magyar dolgozatában 1931-ben. Ugyancsak feldolgozta Kvasnicka Dóra V. o. t. népregegyűjtésében 1933-ban, de nem Minta Péter névvel, hanem csak a kérelmező névtelen mosoni polgárokkal.

²⁾ A mecséri mintabíró Csaplár József volt, ki több mint 30 esztendőn keresztül hivataloskodott községében valóban mintaszerűen a múlt század vége felé.

büszkéek leszünk! — És mosolygott hozzá titokzatosan. Nem tudták elgondolni, miben töri a fejét?

Bíró uram kereskedő-fuvaros ember volt, mint legtöbben a mosoniak. Nagy megrakott gabonásszekerekkel járt fel Bécsbe, onnét meg fuvarozta le a kelendő másféle portékát.

Egyszer azután nagy örömmel tért vissza Bécsből.

— Lesz templom, hirdette úton-útfélen. A felséges királyné, Mária Terézia, hogy az Isten tartsa meg sokáig, keresztülutazik a mi városunkon. Ővele magával építtetjük meg a tempomot. Magával a császár-királyné főkoesisával beszéltem. Hiteles ember. Legyen mindenki az utcán vasárnap reggel ünneplő ruhában.

Vasárnapra diadalkaput állítottak. Felvirágozták, feldisznították az egész utat. Mindenki ott tolongott a széles Főutcában, amelynek közepén helyezkedett el a város tanácsa.

És csakugyan jött a császár-királyné gyönyörű négylovas batáron sok-sok lovas meg hintós kísérettel. Mikor a koesi odaért, ahol Musta Péda meg a társai állottak, elült a szakadatlan vivátozás, a hoch, az éljen és a böles tanács levett kalappal elébe állott a hintónak. A királynő megállította a kocsit.

— Mit kívántok jó emberek?

Musta Péda megköszöri a torkát, elejével akadozva a megilletődöttségtől, de később nekilendülve, mint a csapómalom kereke, olyan gyönyörű instanciában könyörgött a templom megépítéséért, hogy a királynő és a kísérete is elkezdtek itatni az egereket és bólogattak a fejükkal minden szóra, mint az érett kalász a szél simogatására.

— És hova szeretnétek azt a templomot? — Kérdezte a felséges királyné.

— Ahova felséged legjobbnak gondolná, — hangzott az alázatos felelet.

A királyné elmosolyodott és megesillant a szemébe egy kis jókedvű inceselkedés.

— Jól van, én megépíttetem a templomot, de amoda a nagy kavicsgödör helyébe szeretném. Mert ilyen szép városhoz, ilyen derék polgárokhoz nem illik ám, hogy a városnak majdnem a közepén, az út mellett ilyen csunya kavicsgödör éktelenkedjék. Ha harmadnapra, mikor visszatérek erre-felé, a kavicsgödör simára be lesz temetve, számíthatok a templomépítésre.

Az ostor pattant, a koezi megindult és a jó mosoniakba majdnem bennrekedt az éljenzés. Megnyult az arcuk és megesapant a kedvük, mert csunya nagy hepehupás gödör volt biz az, ahova a királyné a templomot igérte.

De Minta Péter azért volt Minta Péter, hogy megmentse a becsületet és visszaadja a tromfot, ha mindjárt a királynénak is. Még aznap összetereltette a város minden épkezláb emberét. Hordták a földet, talicskáztak, fuvaroztak, lapátoltak három nap, három éjszakán át szakadatlan.

És mikor harmadnap a szépséges királynő kíséretével visszajött, ott állott a simára egyengetett térségen a városi tanács hajadon fővel és körülöttük a nép harsogó örömujjongásban.

A királyné beváltotta szavát, küldött építőmestereket, küldött költséget. Így építtette meg Musta Péda az új templomot a királynéval a mosoniaknak.³

³) A mosoni plébániatemplomot valóban Mária Terézia, mint a plébánia kegyura építtette újjá 1757-ben. Előtte mind a magyar királyok voltak Moson kegyurai. Ő volt az utolsó. Az uradalmat és így a kegyuraságot is leányára Mária Krisztinára ruházta. Azóta a főhercegi család a templom kegyura. Az új templom a régi templom helyén épült, amelyet századokkal előbb valószínűleg a régi temető vett körül.

A mosonszentmiklósi „Akasztódomb”.

Bercsényi kurucai.¹⁾

A kuruc-labanc esetepatéék idején sok vihart látott a felső Duna völgye is. A nyalka kurucok szívesen tanyáztak a Fertő környékén,²⁾ szívesen kóboroltak a Csallóközben meg a Szigetközben, jól füveltek és rejtőztek a Dunaszigetek között és gyakran sarcolták a környékbeli jómódú labanc falvakat és városokat, de sokszor meguszták a Lajta vizét is, hogy ugrasszák Bécs környékén a császáriakat.

Bercsényi Miklós főgenerális a mosonszentmiklósi kastélyba vette be magát és onnét intézte a többi generálisokkal és ezredeskapitányokkal a hadműveleteket.³⁾

Egy éjszakán Bercsényi generális uramnak a kémei hírül adták, hogy a győri meg az óvári labancok be akarják keríteni és két oldalról jönnek rá rejtett utakon, lappangó ösvényeken a vidéket jól ismerő árulók vezetése alatt.

Nosza Bercsényi generális gyorsan cselekedett. Lóra ültette a huszárokat, meglődtotta a talpasokat s mire a közeledő ellenség észrevette volna magát, már rajta ütöttek a kurucok és úgy szétverték, úgy szétugrasztották őket, hogy hanyatt-homlok menekültek vissza, ahonnét jöttek, a várfalak biztosabb menedéke mögé.

Sokan beszorultak az erdőségekbe és nádasokba, de ott összeszedték őket és elhajtották kegyelemre a fejedelem elé.

De az árulók és a spiónok közül is kézrekerítették egy esomót a kurucok. Ezeknek azonban nem adott pardont a főgenerális. A legközelebbi dombon megácsoltatta az akasztófákat és felkötötte őket számszerint kilencet. Azt a dombot, ahol az

¹⁾ E szájhagyományt vázlatosan népregegyűjtési feladatában Pécsi György VI. o. reálgimnáziumi tanuló dolgozta fel 1932-ben.

²⁾ Több helyen, így Valla határában ma is felismerhető a hosszan ott tanyázott kuruc tábor nyoma.

³⁾ Történeti adat ezt a szájhagyományt nem támasztja alá.

akasztás történt, a vasúttól északra egy kis erdő közepén ma is „Akasztódomb”-nak nevezik.

A mosonszentmiklósi kastélyba a kurucok napjának leáldozásával Beresényi generális kivonulása után Ypsilánti herceg fészkelte be magát és az uradalmat is megkaparintotta családja számára. Így beszéli a messze szép kuruckorba el-elkalandozó mesebeszéd.

Az ürgédi kápolna.

A földből nőtt kereszt.¹⁾

Valamikor nagyon régen, mikor a törökjárás veszedelme megszűnt, élt Járfalu környékén egy nagyon jámbor pásztorember. Birkanyáját legelgette, térítgette megelégedetten és sokat imádkozott.

Egyszer a jámbor juhász azt vette észre, hogy juhai egy helyre csoportosulnak és nem akarnak onnét elmozdulni. Hiába akarta szétkergetni a birkanyáját, nem tágtottak. Közéjük furakodott és nagy álmélkodással látta, hogy a birkák csapatának kellős közepén a föld megrepedezett és egy faragott kő áll ki a földből ott, ahol soha követ a mezőben eddig látni nem lehetett.

A nyáját sem a juhász, sem a juhászkutya nem tudta egy álló napig elmozdítani a helyéről és estére kelve egy szép nagy kőkereszt nőtt ki a csoportba verődött birkanyáj közepén a földből.

A pásztor leborult a csoda láttára a kereszt tövébe és amikor híre futott az eseménynek, csapatostól özönlöttek az imádkozó, éneklő emberek a földből nőtt kőkereszthez.

A kereszt helyén később kápolnát építettek és a kápolna búcsújáróhely lett. A búcsúsok fohászára csodákról beszéltek.

A kápolna egyszer leégett, többször elpusztult, de oltárképe csodálatosképen mindig épen maradt.

Ma is szívesen térnek be a vándorok egy egy imádságra az ürgédi kápolnába, mert a kápolna csodatevő híre még mindig él a környékbeliek között.

¹⁾Beilöber Ferenc VI. o. reálgymnáziumi tanuló gyűjtése 1932-ben.

A halászi „Salamonok“.

A bujdosó király jutalmazása.¹⁾

Halászi községtől keletre, Halászi és Püski között van egy földterület, egy dűlő, amit „Salamonok“-nak neveznek. Erről a földről a halásziak között az alábbi mondát beszélik:

Mikor Salamon királyt rokonai elűzték a trónról, mert azt maguknak akarták elfoglalni, a szerencsétlen bujdosó király a szigetközi erdőségekben keresett menedékhelyet.²⁾

Kimerülten, elesigázottan, éhesen érkezett Püskire, mint kolduló zarándok. De a falu népe nem szánta meg, nem adott neki hajlékot és alamizsnát. Tovább vonszolta hát fáradt tagjait Halászi felé. Még megviseltebben, még erejefogyottabban érkezett a község házai közé.

A halászi nép azonban, amely a gyengét, a beteget, vándort mindig szíves szeretettel fogadta, a zarándokot is megvendégelte, kézzel-kézre, házról-házra adta és ellátta napokon át étellel, szállással, üdítő itallal.³⁾ Amikor pedig megtudták, hogy a bujdosó maga a király, úgy elhalmozták tisztességgel, hogy tovább sem akarták eresztetni.

Mikor a király nemsokára visszaszerezte trónját, azzal hálálta meg a halásziak jószágát hogy a püski határhoz tartozó földeket, az egész dűlőt a halásziaknak adta, a községnek pedig nagy-pecsétes levelet íratott íródeákjával, amiben megparancsolta, hogy a halásziak bárhol az országban szabadon kereskedhetnek és sehol vámot, vagy adót ne fizessenek.⁴⁾

A „Salamonok“-on szántogató halásziak most is szívesen beszélnek a dűlő nevének eredetéről.

¹⁾ Ezt a mondát a magyarszári reálgymnázium népregegyűjtő gyakorlat írása keretében 1931-ben Fazekas László VI. o. t. dolgozta fel.

²⁾ A halásziak hagyományosan ápolják a királyhűséget és több visszaemlékezésben őrzik a királyokkal való összeköttetéseket.

³⁾ A halásziak alamizsnálkodása hagyomány és büszkeség. Azt tartják, hogy kéregetőnek egy portától sem szabad adomány nélkül távoznia. És azt hirdetik, hogy a „város“ címerében is ezt a szép tulajdonságot juttatták kifejezésre Szent Márton képével a címeradományozó uralkodók.

⁴⁾ A halásziak valóban kaptak az Árpád-házi királyoktól is, később más uralkodóktól is kiváltságleveleket, amikre ma is büszkén hivatkoznak.

A barátföldi csodapince.

A kincses hordók meséje.¹⁾

Barátföldpuszta Lébény és Meesér községek között fekszik a budapesti országút mellett. A szájhagyomány szerint valamikor nagy község és a barátoknak kolostora volt itt, de a török dúlás a kolostort elpusztította, csak a neve maradt meg a falunak.²⁾ A nép között apáról fiúra száll a rege, hogy a puszta határában nagy boltozatos pincék vannak a föld alatt, ahol kádakban és hordókban áll az arany meg az ezüst.

Egyszer egy juhász kutyája vackot kapart magának egy domboldalban, ahova megkölykezhessen. A kaparás nyomán a föld beszakadt a kutyával együtt. A kutya ott ugatott mélyen a föld alatt. A juhász kötelet kerített és leeresztette rajta bojtárját az üregbe. A bojtár felhozta a kutyát és ijedten mondta el gazdájának, hogy a roppant pince tele van hordókkal, kádakkal és azok színültig fényes pénzzel. Másnap hiába keresték az üreget, nyomát sem találták. Ástak, fúrtak, túrtak, de hiába.

Sok-sok esztendő multán egy pásztornak a felesége kis lányával együtt ebédet vitt a mezőre az urának.³⁾ Egyszer csak, uram fia, egy kis domb olda'ában nagy-nagy vasajtót talált tárva-nyitva.

Nagy óvatosan belépett a pincébe s a szeme káprázott el a hordókban, kádakban álló sok esillogó aranytól-ezüsttől. Kis-lányát felültette az egyik hordó tetejére letette, az ebédhordó-

¹⁾ Szabó László VI. osztályú magyaróvári reálgimnáziumi tanuló gyűjtötte 1932-ben. Ugyancsak feljegyezte a regét Pécsi György gimn. tanuló azzal, hogy ott nagy alagutról tud a nép, amit még a Pálosok (?) építettek. A népképzelet szerint az Pozsonytól egész Vasvárig húzódik. A tudálékosok azt is hozzáfűtik, hogy egyszer ezen az alaguton menekült Mária Terézia királynő a szent koronával Pozsonytól Vasvárig.

²⁾ Barátföldpuszta a lébényi volt bencés-uradalomhoz tartozik s tartozott ősidők óta, innét a név: barátok földje. Igen régi lakott hely, határában már a római időben települések voltak. Itt állott Quadrata római erőd, amelynek követ a lébényi templom építő-ére használták fel. Kétségtelenül ennek a római építménynek pincéi adták a mese magvát.

³⁾ Ugyanezt a mesét majdnem tökéletesen így Győrmegyében a börcs-környékiek Szentkeresztpusztáról mesélik, de más vidékeken is helyi vonatkozásokban vallják a titokzatos pincét magukénak.

kosarat, kivett belőle egy szép piros almát, azt a kis lány kezébe nyomta, maga pedig megmerte a kötényét a legközelebbi kád aranyából.

De egy kötény pénzzel nem elégedett meg. Hamar kisietett a szabadba, kiöntötte a kötényből a kincset a földre és visszasietett. Hamar telemerte újra a kötényt, de megint csak elfogta a telhetetlenség.

Mikor harmadszor akart visszafordulni, a nagy vasajtók csikorogva becsapódtak előtte és elzárták gyermekétől. Kétségbe esetten dörömbölt az ajtón, nekifeszült minden erejével, de az ajtó nem engedett.

Haját tépve futott az uráért, hogy segítségül hívja. Mikor azonban együtt visszatértek a dombhoz, nem találták sehol a pinceajtót, a sok egy halomba öntött aranypénz helyett pedig nem volt más, mint egy kupac értéktelen kavics.

A szomorú anya sokszor eljárt a pince tájékára, sokáig siratta leánykáját, de nem tudott vigasztalódni. Már két esztendő telt el azóta, hogy a csodálatos pince eltemette a kisleányát.

Egyszer, amint megint a domb felé bolyongott bánatában, látta ám, hogy a pince vasajtói újra nyitva vannak. Futva rohant a pincébe és megtalálta elevenen a kisleányát. Ugyanott ült a hordón, ahova két esztendő előtt ültette, ugyanazt a piros almát majszolta, amit a kezébe adott. Boldogan kapta fel a kisleányt és kiszaladt vele a pincéből, még csak oda se nézett a kincsek halmazának.

Mikor kiért a pincéből, egy kámzsás barát állott az ajtóban és szemrehányóan, némán megfenyegette, a pinceajtó pedig csikorogva becsukódott.⁴⁾

Azóta sem akadtak a kincses pince nyomára az emberek, csak a mese beszél róla és nemzedékek adják egymásnak hagyományul a pénzes hordók regéjét.

⁴⁾ Beilober Ferenc gimnáziumi tanuló feljegyzése szerint egy pásztor kutyája után leszállva egy láda aranyat hozott fel és mikor ismét leszállott, egy barát megfenyegette. Megfogadta, hogy keresztet emeltet. Áll is egy fogadalmi kereszt a major előtt az út mentén, de ennek semmi köze sincs a pincékhez és a meséhez.

A kilyukadt magyar zacskó.

A jó Isten és a pusztasomorjaiak.¹⁾

A föld teremtése után az Isten már mindent elrendezett a földön, csak még a falvak elültetése volt hátra. A különféle nemzetek községeinek magvai zacskókban voltak, azokból hintette, vetette az Uristen a földre az emberek lakóhelyeit. Itt járt a Fertő táján meg a Hanság vidékén és éppen a német zacskó volt soron, abból szemezgette, potyogatta a magvakat a szép mezőségek felületére. Mögötte ballagott a többi zacskókkal szent Péter és nagy komolyan dicsérgette halk szóval az Úr gondos magvető munkáját.

Már fogyni kezdett a német zacskó tartalma, amikor szent Péter ijedten felkiáltott:

— Uram Isten, kiszakadt a magyar zacskó és kipottyant belőle egy falumag!

— Ne bándd Péter fiam, nyugtatta meg az Úr, jó mag pottyant ki abból, nem lesz abból más gyökér itt a németek között sem, mint magyar gyökér. Kikel és virágzik és időtlen időig magyar marad. Áldásom rája!

Igy pottyant el Pusztasomorja a jó Isten vetése között a német községek közé és így lett belőle egy kis magyar sziget a németség nagy tengerében.

1) Ezt a regét Pécsi György gimnáziumi tanuló jegyezte fel. Édesatyjától és más mecseri polgároktól hallotta. A magyar községekben állítólag szélteben közszájon forog az öregek között.

A szigetközi lókisértet.

Kimle vezér szellemhadai.¹⁾

Még a magyarok honfoglalása előtt, az avar birodalomnak volt egyik híres vitéze, Kimle vezér, aki a Duna vizének ingoványai-ban tanyázott harcosaival. A birodalmat már nagyon háborgatták a napnyugatról előtörő ellenséges seregek és Kimle vezér is hadba szállott jó 200 vitézével. Ott ütköztek meg a kemény seregek a Duna kanyarulatában, ahol a gázló Kimle földvárához vezetett. Egy egész napon át harcoltak már egymással a lovasok, hullott a vér és fogyott-fogyott mind a két oldalon a számuk erősen.

Napnyugtával Kimle vezér már csak huszadmagával maradt, de nem adta meg magát. Akkor azután az ellenséges vezér egy nagy fényes kereszttel a kezében körülnyargalta a pogány Kimle vitéz kis csapatát, amire csoda történt. A lovasok és lovak úgy megbénultak, hogy moccani sem tudtak többet. A lovak lába begyökerezett a süppedő mocsárba, a vitézek karja pedig nem tudta felemelni sem a nyilat, sem a kardot.

Le is vágták valamennyit paripástól, emberestől egyetlenegy kivételével. Amint elhullottak, elnyelte őket a föld. Az egyetlenhez, aki utolsónak maradt életben, odaugrott egy torzonborz, sötét alak, talán maga volt az ördög és lerántotta a vitézt lováról. A ló keserves nyertéssel felágaskodott, ugrott egyet, azután lobogó sörénnyel nekivágott az éjszakának.

A foglyot megköttözték, elhurcolták és a közelben belökték egy alacsony verembe.

Három hétig fetrengett a veremben Kimle vezér utolsó vitéze, nem közeledett hozzá senki, de minden éjszaka megjelent a verem nyílásánál a lobogó sörényű fekete paripa és hosszú, fájdalmas nyertéssel hívogatta a gazdáját.

¹⁾ Ezt a népregét Gróf Lipót gimnáziumi tanuló gyűjtötte a közép-szigetközi öregek között, akik állítólag gyakran mesélik meglehetősen azonos előadásban.

A vitéz ott pusztult el a verem fenekén, hanem azóta is előjön minden éjféلكor a bordacsi erdőből a gazdátlan fekete paripa, hosszan nyerít és nyerítésére megelevenedik az erdő, mező, a mocsár.

Mindenütt fekete lovasárnyak nőnek ki a földből, a Kimle vezér elveszett serege és szép csendes holdvilágon halk morajlással tanácskozásokat tartanak, viharos fekete éjjeleken pedig száguldanak fel-alá, harcolnak és csatáznak láthatatlan ellenségekkel.

Ilyenkor az éjszakai vándor, ha arra téved és látja őket, keresztet vet magára és elmormolja, hogy „minden jótét lélek dicséri az Urat!”

A rajkai Törökmocsár.

Kétszáz török iszapsírja.¹⁾

A rajkai parti erdőben, közel a Dunához van egy fene-
ketlen mélységű, néhány száz méter hosszú, keskeny mocsár-
terület.²⁾ Partjait évszázados fák környékezik, a víz szélén ritka
nádat simogat a szél, a víz tükrét pedig nyár idején sűrűn be-
vonja a békanyál meg a békalenese. De a zöld fonadék alatt
fekete víz mélysége tátong, aminek iszapjában 200 török vitéz
vár a feltámadásra. Azért hívják ezt a vizet Törökmocsárnak,
Türkensunft-nak.

Mikor a Bécszet ostromló török hadakat Sobieski János
lengyel király győzelmes seregei elkergették a város falai alól, a
kudareccal visszavonuló törökök egész Mosonvármegyét előzönlöt-
ték és azzal oltották bosszúszomjukat, hogy a legnagyobb kegyet-
lenséggel felégettek minden várost, minden falut, a lakosságot
lemészárolták, még az asszonyokat és az ártatlan gyermekeket is
kipusztították az egész vidékről.³⁾ Es ami értéket, drágaságot,
pénzt könnyűszerrel magukkal vihettek, azt elrabolták.

Egyik ilyen rabló lovascsapat Dunaesunyt és Rajkát égette
és fosztogatta, amikor egy csapat magyar vitéz Pozsony felől, egy
másik lovas magyar csapat pedig Magyaróvár felől megszorította
őket és úgy elvágta az utjukat, hogy csak a dunaparti erdőség
felé látszott számukra menekülés. A rengeteg összerablott kincs
terhével azonban csak a mocsárig értek, amikor már minden

¹⁾ E néphagyományt Modrovich Gábor festőművész elbeszélése nyomán
közlöm, aki egyik legalaposabb ismerője volt a vidéknek. Maga azt jegyezte
meg, hogy a nép képzelete valószínűleg alaposan megsokszorozta a mocsárba
vesztett törökök számát és a rablott kincsekkel is ugyanez színezte ki a
jelentéktelen történelmi epizódot.

²⁾ Ugyanilyen sajátos mély parti mocsár van a magyaróvári határ-
ban a Lovári erdőben és a máriakálnoki parti erdőben. Ez utóbbi valóságos
űszó erdő, amelynek vize a legszigorúbb teleken sem szokott befagygni.

³⁾ Történelmi tény, hogy 1683-ban a kudarccal végződött bécsi ostrom
után az egész megyét felégette és elpusztította a visszavonuló török sereg,
mert gyorsabb üldözésekre nem fordítottak gondot.

oldalon sarkukban volt a magyar sereg. Tudták, hogy kegyetlenkedéseik miatt kegyelmet nem kaphatnak és a biztos halál helyett megkísérelték a bizonytalant. Nekivágtak hát a mocsárnak, de mind egy szálíg odavesztek a magyar vitézek szeme láttára. Lehuzta őket a mélységbe a víz feneketlensége, a fáradtság meg a rablott kinecek terhe.

Akadtak azóta sokszor vállalkozók, akik hosszú csáklyákkal, hálókka kísérelték meg, hogy a mocsárból valamit felhozzanak. Bele is merészkedtek néhányan, életükkel is fizettek érte. A mocsár soha nem adott vissza semmit abból, amit elnyelt. Ott őrzí mélységes iszapjában a török vitézek és a török lovak csontjai között az eltemetett kinecek sokaságát.

Igy szokták elmondani az öregek a rajkai Törökmocsár nevének eredetét.

A remetei Pogánygödrök.

A hajdani tündérkert kincsei.¹⁾

Van Dunaremete határában a falutól mintegy fél kilométernyire gyepes-füzes partoldalban valami 8—10 nagy gödör. A népek ezeket Pogánygödröknek nevezi és kincskeresők ásták ki, de nem találtak a földben mást, csak homokot meg kavicsot. Pedig sok-sok kincs van ott mélyen a föld alatt, hatalmas vasládákban az egykori tündérvilág minden aranykincse.

Mert még a messze-messze nagyon régi időben tündérbirodalom volt ez az egész vidék. Itt lakott Tündér Ilona a maga gyönyörű tündérseregével. És aranyalmát, aranydiót termettek a fák, aranybuzát a vetés, aranymagot a virág és még a krumpligyökéren is aranykrumplik nőttek.²⁾

Jöttek azonban a pogány hadak, a hunok, a magyarok és betörték a tündérbirodalomba. A tündéreket elriasztották, kincseiket pedig összeharácsolták és ott ásták el, ahol legjárhatatlanabbak voltak a szigetek, hogy senki rájuk ne akadhasson.³⁾

Egyszer egy halász nagy, lobogó kékes tüzet látott ott az egyik öreg fűzfa mellett. Odament és uram fia, meztelen, didergő, sötét tekintetű emberek ültek a tűz körül. Köszönt nekik jámbor dicsértessékkal, de nem feleltek. Kikapott egy szikrát a tűzből, de a tűz nem égetett. Beletette a pipájába, hogy rágyujtsa, de a pipa nem gyulladt meg. A pipát zsebetette, aztán iparkodott szóra hozni az embereket, de azok némák maradtak. Hazaballagott és másnap, amikor megnézte a pipáját, egy babszemnyi arany volt benne.

Sokszor lobognak a gödrök táján csendes éjszakákon kékes,

¹⁾ A regét Makai Lajos gimnáziumi tanuló jegyezte fel 1935-ben.

²⁾ Ismét a kapcsolat, az egyenes utalás a csallóközi Tündérországra, ami annál érthetőbb, mert Kisbodak, Dunaremete és a környékbeli községek valamikor mind a Nagyduna balpartján feküdtek és Csallóközhöz tartoztak.

³⁾ Más változat szerint a kincseket a tündérbirodalomba betörő ellenség elől maguk a tündérek ásták el.

kísértetes lidérclángok. A kinecek tündérgazdáinak kóbor lelkei táncolnak ott.

Minden hét esztendőben nagy tüzekkel megtisztul a kincs. Ilyenkor viharban, dörgésben felveti a föld. Ha akkor valaki szentelt olvasót vetne rájuk, nem süllyednének vissza a föld alá, ott maradnának és boldoggá tennék ezer falu népét. De a kincs mindig visszasüllyed a föld alá, mindig mélyebben és ki tudja, akad-e valaha ember, aki kézrekerítheti?

Egy elbujdosott történelmi család.

A Zách-ok Mosonmegyében.¹⁾

Mosonmegye községeiben, Hegyeshalmon, Levélen él egy Zach nevezetű régi derék iparos- és kereskedőcsalád, amely évszázadok óta folytatja szorgalmas, munkás életét anélkül, hogy a családnak egyetlen tagja is kikivánczolt volna abból a kispolgári német környezetből, amibe valamikor beleilleszkedett.

A néphagyomány szívében ápolja azt a széltehen-hosszában elterjedt hitet, hogy ez a Zach család annak a Zách Felicián magyar főúrnak a családjából származik, aki Róbert Károly királyunk és családja ellen Visegrádon kardot rántott és akinek merényletéért az egész családot hetedizigleni kiirtásra ítélték.²⁾

A szigorú királyi ítélet hírére — mondja a néphagyomány —, amire a parancsot végrehajtó poroszok Visegrádról megérkeztek a családnak az ország nyugati végében levő birtokaira, a családtagok közül néhányan már értesültek a közeledő veszedelemről és elbujdosnak.³⁾ Bevették magukat a Fertő és a Hanság rengetegeibe, így mentették meg pusztá életüket. Ott rejtőzködtek a rengeteg mocsárvilágban mindaddig, amíg el nem mult fejükről a halál árnyéka. Később sem mertek visszatérni birtokaikra, hisz azokat is elvették és másoknak ajándékozták. Elvegyültek tehát a nép között jobbágy sorban és csak nagysokára, évszázadok mulatán vették fel újra régi nevüket.

¹⁾ Ezt a szájhagyományt magam hallottam több ízben emlegetni, sőt a család egy tagja: Zach András hegyeshalomi szabómester is elmondotta tréfásan, hogy őket a történelmi Zách-ok utódainak tartják.

²⁾ A népiéletben másutt is él az a tudat, hogy a király környezetének egyetlen bosszuja elől, amely a család ártatlan tagjait is sújtotta, néhányan úgy menekültek meg, hogy elrejtőztek.

³⁾ A Hazai Okmánytár VII. kötetének 354. lapján és a Történelmi Tár 1809. évfolyamának 578. lapján található adatok szerint a Zach család ősi birtoka, a „terra Zach“ Pozsonymegyében volt. Anonimus pedig azt írja, hogy Sak (Zách) Zabolcsu (Szabolcs) unokája a Ferteu (Fertő) mocsár mellett várat épített. Ez utóbbi adat megerősíteni látszik, hogy a Zách családnak e vidéken is voltak birtokai és még közelebb hozza a semmi más történelmi nyommal nem bizonyítható Zách-féle néphagyományt Mosonmegyéhez.

A hivalkodó nyulasi atyafiak.

Hogyan lett Macskád a nezsiderieké?*)

A kies fekvésű Nezsider határában, Nyulas község szomszédságában, a Fertőtől nem messze terül el az a szép értékes dűlő, mit a magyarok Macskádnak, a németek Zizmannsdorfnak neveznek. A szájhagyományok szerint ezen a földön hajdanában, réges régen, a török dúlás előtt, vagy talán még a tatárjárást is megelőzőleg virágzó falu állott. Később csak néhány házból álló pusztta, majd csupán gazdasági tanya és ma már csak a dűlőnév tartja fenn a hajdani falu emlékét.

A földterület birtokosa vagy két évszázad előtt egy grófi család volt, amelynek legutolsó tagja, egy kegyes grófnő Bécs városában éldegelt.

Egyszer csak az a hír keletkezett az örökösök nélkül hervadozó grófnőről, hogy macskádi birtokát ajándéku fogja hagyományozni a környék népének.

A szomszédok, a nezsideriek is meg a nyulasiak is szemet vetettek a csinos földdarabra, különösen csiklandozta őket az ajándékozási hajlandóság híre és elhatározták, hogy küldöttséggel járulnak a nemes grófnő elé. Mindegyik község meg akarta nyerni instanciájával a kegyelmes grófnő jóindulatát.

Először a nyulasiak készültek fel. Elment az egész község előljárósága. Mikor Bécsben a grófnő elé vezették a küldöttséget, öreg bíró uram megköszörilte a torkát és önérzetesen imigyen kezdte a beszédet:

— Wier sind die Herren von Jois! (Mi vagyunk Nyulas urai.) És ugyanilyen dagadó önérzettel folytatta mondókáját, amiből kitűnt, hogy ha a tiszteletreméltó grófnő megbízható, jó kezekbe kívánja letenni birtoka sorsát, nem is ajándékozhatja azt másoknak, mint az érdemes nyulasiaknak.

*) Ezt az adomaszerű szájhagyományt Schütz Nándor vármegyei író-igazgató elbeszélése nyomán jegyeztem fel. A hagyomány történeti alapon nyugszik; a macskádi, zizmannsdorfi dűlő ma is Nezsider határához tartozik.

A jószívű birtokosnő szívélyesen fogadta a magabizott polgárokat és kegyesen búcsúzott el tőlük. Volt is nagy öröm odahaza a siker biztos reményében.

De feltarisznyázott Nezsider polgárságának deputációja is és a város szónoka alázatos tisztelettel és szerénységgel így kezdett beszélni:

— Wier sind die armen Neusidlern! (Mi vagyunk a szegény nezsideriek.) És ugyanilyen mederben folytatta mély hajlongások közepette az egész esengő instanciát.

A grófnő a nezsiderieket is barátságos jó szóval eresztette útnak, de mintha fele melegség, fele biztatás sem érzett volna ki szavaiból, mint a nyulasiak látogatása alkalmával. Nem is nagyon mertek bizakodni a sikerben a jó nezsideriek.

Nemsokára megérkezett azonban a peaces levél Bécs városából. A nagylelkű grófnő a nezsiderieknek adta a macskádi birtokot.²⁾

Azt mondják, hogy sokáig folyt a surlódás és torzsalkodás a történetek után a nyulasiak meg a nezsideriek között. Mert a nyulasiaknak csak említeni kellett Zizmannsdorfot, hogy dühbe guruljanak. Nem is annyira a kudare, mint azok a tréfás megjegyzések bosszantották őket, amikkel dagadó önérzetükre célozgattak.

²⁾ Egy más változata szerint az adomának nem a macskádi földekért folyt a versengés a két község között, hanem bizonyos vásárjogok elnyeréséért. Így tehát nem is grófnő elé járultak a kérelmező küldöttségek, hanem a koronás császár király elé, aki nem az önérzetes nyulasiaknak, hanem a szegény nezsiderieknek adta meg a vásárjog kiváltságait.

A szentandrászi tó meséje.

Az áruló testvér bűnhődése.¹⁾

Mosonszentandrás közelében, termékeny rétek és mezőségek között van egy kerek, iszapos tó, aminek kénes, sós vizében még most is csak gyéren van élet. Sokáig elátkozott tónak tartották. Partja kopár volt, vizében nem éltek halak, még a vizimadarak is messze elkerülték.²⁾ Ennek a tónak keletkezését mondja el az alábbi történet:

Valamikor nagyon régen, mikor török dúlta az országot, élt Mosonszentandrás községben két testvér. Külsőre egyformák voltak, szép daliás férfiak, de lélekben tűz és víz, pokol és mennyország. Sándor, az idősebb maga volt a szilajság, Pál, a fiatalabb olyan szelid volt, mint a bárány.

Örökös surlódás, viszálykodás volt a két testvér élete, ami akkor csapott a gyűlölet lángjába Sándor részéről, amikor megtudta, hogy a szomszéd falu legszebb leányát, akit mindketten szerettek, az öccse szelid jóságával egészen behálózta.

A szilaj legény bosszút esküdött. Török martalócok közé szegődött és rabolva, pusztítva járta be velük hét vármegye vidékeit. Hiressé lett, mert a feljebbvalói is megbecsülték benne a nekik való kegyetlen, harcias természetét. Csakhamar vezére lett egy kis csapatnak.

Az első dolga volt, hogy egy sötét, zivataros éjszakán rácsapott seregével szülőfalujára és annak környékére. Három falut felégetett és sok martalékkal, sok rablott kincsesel és marhával visszavonult reggelre. De az elrablott kincsek között a legdrágább volt az öccsének menyasszonya.

¹⁾ Ezt a legendát Smuk Antal boldogasszonyi, mosonszentandrászi, mosontétényi és mosontarcsai öregek elbeszélése nyomán jegyezte fel.

²⁾ A mosonszentandrászi Zick-Lack, magyarul Cik-tó, — mert hisz arról szól a mese — sós, kénes tartalmu vizével újabban kedveli fürdője lett a vidéknek.

Pál a felégetett portáról menyasszonyához sietett és amikor megtudta, hogy testvére azt is elrabolta, megtört lélekkel beállott barátának. A boldogasszonyi kolostorban imádkozott éjjel-nappal azért, hogy bocsássa meg a jó Isten eltévedt bátyja bűneit és vezesse vissza az igazak útjára.

A gonosz testvér azonban gonosz maradt. Az elrablott menyasszonyt, mert nem akart a felesége lenni, megkínóztatta, megkorbácsoltatta, arcát, testét szörnyű sebekkel elrutította, kezét, lábát eltörette, fél szemét kiszúratta és úgy küldte vissza csufondáros üzenettel a falujába, hogy vegye el most már az öccse feleségül. Pál barát még erre a borzalomra is csak imádkozott a bátyja lelkéért de a szerencsétlen nyomorék asszony megátkozta Sándort.

— Süllyedjen el alatta a föld és nyelje el. Tűz szakadjon rá az égből és férgek emésszék meg temetetlenül. Akkor pusztuljon el, amikor megtérni akar, hogy még bűnbocsánatot se találjon. Csapjon le rá a halál legkegyetlenebb angyala, ha még egyszer szülőföldjének a földjére lép.

És a rettenetes átok megfogant. Sándort fékezhetetlen indulatai a törökök között is bajba kergették. Menekülnie kellett. Hazafelé tartott, hogy ott keres menedéket. Fogadkozott, hogy megtér, hogy jámbor életű lesz, hogy bűnbocsánatot keres. Így ért késő este a faluja határába. Ott a mezőn holtfáradtan ledőlt megpihenni.

De csakhamar szörnyű vihar tört ki, a villámok hullottak mint a záporosó és valamennyi villámesapás közvetlen közelében szakadt a földre. És megnyílt a föld és undok fekete iszap dagadt fel a földből, ami elől nem volt menekülés. Felülről tűz pusztította, alulról iszap nyelte el.

Ott veszett a mező közepén és reggelre csak egy gőzölgő fekete tó mutatta a helyét annak a földnek, ahol a kegyetlen gonosz testvér, a rabló, a kinzó, az áruló, szülőfaluja földjére tette a lábát.

A lucsonyi templom.

Az Ur kiengesztelése.¹⁾

Lucsony község lakói, bár jómóduak voltak, nem akartak templomot építeni.

— Elvagyunk mi templom nélkül is — hajtogatták elbizakodottan —, nincs nekünk pénzünk ilyen felesleges dologra, mikor itt van a tőszomszédságban a magyaróvári templom. Ha valaki imádkozni akar, nem kopik el fél garas a talpából, amire odaér.

Történt azonban, hogy pusztító pestis ütötte fel a fejét. A rettentő járvány naponként tízével, húszával szedte az áldozatát. Nem volt család, ahol naponként ne temettek volna. A házak már egészen elnéptelenedtek és a kis községből alig maradt hírmondó lélek.

A még életbenmaradtak kétségbeesve megfogadták, hogy az Ur kiengesztelésére kis templomot építenek. Nyomban meg is kezdték az építést és amikor a templom elkészült, a pestisjárvány megszűnt, mintha elvágták volna.

Azóta az öreg lucsonyiak, ha kalaplevéve elmennek kis templomuk mellett, mindig megemlékeznek gondolatban a szörnyű pestisjárványról és arról, hogy az Isten csodája szabadította meg apáikat a veszedelemtől.

¹⁾ Ezt a történelmi háttérrel és valósággal bíró kis legendát a nép apraja-nagyja így emlegeti. A lucsonyi kápolnát valóban az 1713-ban dúhőngött pestisjárvány után és annak emlékére emelték.

A Héderváry-család gyűrűje.

A nemzeti szabadság postája.¹⁾

Van a Héderváry grófok családi birtokában egy igen-igen régi nagy vörösköves pecsétgyűrű. Ezt a gyűrűt viselték már akkor is, amikor hédervári Kont István megüzente Zsigmond királynak, hogy ha nem tartja meg a magyar törvényeket, akkor a főurak pártot ütnek ellene. Ismerte ezt a gyűrűt mindenki az egész országban. És amikor a király nem hajlott a figyelmeztető szóra, ezzel a gyűrűvel bocsátotta Kont István útjára leghűségesebb emberét:

— Mutasd meg ezt a gyűrűt szolgám az én magyar barátainak, akik szeretik ezt az országot. És csak annyit mondj nekik, hogy betelt a pohár. Tudni fogják már a kötelességüket.

És a magyar urak el is jöttek a gyűrű hívására valamennyien Hédervárra, hogy tanácskozzanak a haza sorsáról és elmentek Budára is, hogy a szabadságért vértanuhalált haljanak.

Ezzel a gyűrűvel küldöttek egymásnak üzeneteket a kuruc vezérek is. Mert a gyűrű kövére írták rá láthatatlan titkos írással, amit üzeni akartak. Ha a gyűrűt meleg vízbe tették, akkor el lehetett olvasni rajta az írást.

Egyszer azonban avatatlan kézbe került a titok és avatatlan kézbe a gyűrű. De amikor meleg vízbe tették, nem volt más rajta, csak két semmitmondó latin szó. És most is, ha a gyűrű meleg vízbe kerül, csak ez a két jelentéktelen diák szó tűnik fel a kövén.

¹⁾ Pécsy György reálgimnáziumi tanuló édesatyja előadása után írta le, aki viszont Szentiványi Béla kegyes-rendi tanártól és másoktól hallotta.

A bezenyei templom ágyúja.

Szerencsés veszedelem.¹⁾

Nagy ünnepségre készültek Bezenye községben a mult század legelején egyik szép nyári vasárnapon. Az újraépült, megnagyobbított szép templomot szentelte fel a győri püspök úr és a templomszentelésre eljövendő volt a templom kegyura, Albrecht főherceg is nagy kíséretével.

A ritka vendégek fogadására az akkori idők szokása szerint nagy ágyúzást akartak rendezni. Előkészítették, megtöltötték a templom hátamögött a mozsárágyúkat és egy igazi nagy vaságyút is kértek Magyaróvárról a főhercegi kastélyból, amelyik még a vár idejéből, a török háborúkból maradt meg ott hírmondónak. Ezt a nagy ágyút is megtöltötték puskaporral, hogy ez dörödjön legnagyobbat, ha majd a díszes vendégsereg kocsisora, amit a toronyablakból figyeltek, Magyaróvár felől a község határába érkezik. Az volt a parancs, hogy addig mindig dörögjenek az ágyúk, amíg a község határától a falú közepéig érkeznek a vendégek és legutoljára a nagyágyú durranjon legnagyobbat.

Úgy is történt. Az ágyúzás körül sokan foglalatostkodtak és a püspök úr javában osztotta már lépésben haladó kocsijáról az áldást a Főutcán az út mellett térdeplő hiveknek, amikor a nagyágyú is elpukkant, de rettenetes nagy ijedelemre, mert a töltés szétvetette az ágyúcsövet.

De Isten csodája, szerencsére nem történt életveszedelem.

Amikor a püspök úr megtudta a veszedelmet, amiben az ünnep ágyúzói forogtak, így fohászkodott fel:

— Nem engedte az irgalmas Isten, hogy emberélet pusztuljon, hogy csak meg is sebesüljön valaki, amikor az Ő dicsőségére az Ő házáat szenteljük meg.

¹⁾ Ezt a regét magam jegyeztem fel öreg bezenyeiek elbeszélése nyomán. A néphagyomány teljes hitelességű történeten alapszik. A templomot 1811-ben építették újjá és szentelték fel. Csak az a megállapítás nem biztos, hogy az ágyú valóban a magyaróvári várvédelem ágyúja volt-e valamikor?

Albrecht főherceg pedig elrendelte, hogy a szétpukkadtt ágyúcsövet a nap emlékére befalazzák a templom falába.

Azóta van a bezenyei templom falában az utolsó magyar-óvári ágyú. Ott hirdeti a szentély külső falában a Pozsony felé néző északnyugati oldalon a templomszentelés ünnepségének szerencsés szerencsétlenségét. A szétrobbanás alig látszik meg rajta, mert az erősebben megrongálódott oldala van befalazva.

Akasztóhegy.

Mátyás, az Igazságos.¹⁾

Hajdanában, régen, mikor Magyarországon még az igazságos Mátyás király uralkodott²⁾, a dunaalmási nagyrév volt messze járőföldön az egyetlen hely, ahol közlekedni lehetett a nagy vizen keresztül. A földesuraság, akinek szép erős kastélya volt a falu mellett, nem volt magyar ember, hanem valami jött-ment idegen, aki vitézségével-e, szolgálataival-e, valami módon annyira megnyerte még Mátyás elődjének a jóindulatát, hogy a dunaalmási kastélyt a király a hozzátartozó földekkel és dunai révvvel együtt neki ajándékozta.

Hanem lett is keserves sorsa azoknak, akiket az útjuk a réven keresztül vezetett. A földesúr az átkelőktől sokkal magasabb révpénzt szedtetett, mint azt a törvény megengedte. Aki nem fizetett, azt kastélyának börtönébe hurcoltatta és mindaddig ott tartotta, ott sanyargatta száraz kenyéren és vizen, amíg atyafiai, vagy valami jótévedője ki nem váltotta nehéz pénzzel sötét börtönéből.

Az embertelenség és hatalmaskodás fülébe jutott Mátyás királynak. Kapta magát és kanalas tótnak öltözködve elindult, hogy átkeljen a réven. Tőle is magasabb révpénzt követeltek, amit vonakodott megfizetni és így maga a király is a dohos pincebörtönbe került. Voltak már többen ott, felvidéki és olasz kalmárok, szegény kézműves vándorlegények, akiket az áruhában levő király rendre kikérdezett. Elmondták neki viszontagságaikat és elmondták azt is, hogy van a kastélyban egy öreg eselédasszony,

¹⁾ E regét id. Timaffy Endre cikolaszigeti igazgatótanítótól hallottam, ki viszont csallóközi és szigetközi népektől tudta. Tehát szigetközi rege, ha színtere távolabb esik is. Baranyay József komáromi muzeumigazgató szintén közölte a Tatai Hírlap 1926. X. 16. számában.

²⁾ Mátyás királyról vidékünkön is sok foszlányos szóhadgyomány él bizonyos helyhez kötöttséggel, holott tudomásunk szerint Mátyás e vidékeken ritkán fordult meg. Levélen sokáig mutogattak egy pék házának udvarán egy kőasztalt, amelyen állítólag Mátyás ebédelt.

aki könyörületességből a száraz kenyér helyett ehető ételt is szokott belopni nagy titokban a tömlőlakóknak. Az öregasszony a szegény tót kanalaslegényt is megszánta és neki is juttatott eledelt. De nagy volt a csodálkozása, amikor a tótlegény másnap jutalmul valóságos fényes kőmőzei aranyat esúsztatott a markába.

— Ha aranyad van, miért nem fizeted meg az úrnak a kívánt révpénzt, miért nem váltod ki magadat —, kérdezte a szegény asszony.

— Mert a te kezédbe inkább való az arany, mint az övébe —, válaszolt a tót legény.

— Akkor majd én fizetem ki ezzel a pénzzel a kiváltásodat, aztán mehetsz szabadon.

Ugy is történt. A szegény öregasszony kiváltotta az idegen tót legényt s az vidáman eredt útnak. Alig telt azonban bele néhány óra, visszajött a szegény tót legény gazdag és fényes kísérettel a kastélyba, hogy igazságot tegyen. Tett is igazságot. A gonosz földesurat a kastély melletti hegyen azonnal felakasztatta. A hegyet azóta is Akasztóhegynek hívják. A szegény asszonyt pedig gazdagon megjutalmazta az igazságos Mátyás király.

Tard vezér halála.

Hildegard barát kútja.¹⁾

István király halála után még sokáig lappangott a pogányság a Fertő és a Sárvíz²⁾ tájékán különösen a gyepűőrző besenyők között.³⁾ A vezérek népeikkel együtt csak látszólag vették fel a kereszténységet s az ilyen felpogány, felkeresztény vitézek közé tartozott Tard úr is, aki ott táborozott a selyemfüves Fertőszöglet táján.⁴⁾

Nagy vigazsággal voltak a magyar-besenyő vitézek annak az örömére, hogy elűzték és elpusztították a jövevény Péter királyt minden idegen pereputtyával együtt⁵⁾ s hogy megint a magyar vérfű Sámuel apa került az uralkodó polera. A nagy dinom-dánom közepén az őrszemek egy idegen embert hurcoltak Tard vezér elé. Barátgunya volt rajta, nyilván ezt is menekülése közben hajtotta rossz sora a magyar vitézek kezébe.

A megrémült embert megbiztatta Tard vezér.

— Ne szepegj barát, nem bántjuk mi a fegyvertelent. Mi a neved?

— Hildegard.

— Hát ilyál velünk Hildegard barát Sámuel apánknak, meg a magyar uraknak egézségére.

A barátának megjött a szava meg a bátorsága.

¹⁾ Ezt a regét Dobos János soproni hírlapíró jegyezte fel Knoll Gyula feketevárosi jegyző elbeszélése nyomán. Közölte is a „Sopronvármegye” 1930 április 20-iki számában. E regében megint a Fertő keletkezésének egy változatával találkozunk.

²⁾ A Lajta régi neve.

³⁾ A besenyőket Zsolt fejedelem telepítette le. A pogányság is valóban itt lángolt fel utoljára, mert János-föld ura (Horvát- és Németjáfalu) János volt az utolsó pogány lázadó.

⁴⁾ Tard vezérről nem tudunk, de Tard elpusztult község Illmic, Pát-falu és Mosonbánsfalva között feküdt.

⁵⁾ Péter honárulása után, amikor az országból menekülni volt kénytelen, előbb Moson várába vette be magát, amikor pedig onnét is kipörköltek. Hegyeshalomban nyomták meg a zúri (zurányi) besenyők és itt megsebesítve elfogták, szemét kitolták és láncra verve szállították Székesfehérvár felé s útközben Zámoly mellett halt meg sebeiben.

— Nem iszom a ti pogány italotokból és ne gondoljátok azt se, hogy fegyvertelen vagyok. Az én fegyverem a szent kereszt és az megbüntet benneteket, ha István urunk parancsai ellen lázadotok és bántjátok az ő papjait.

Tard vezér homloka elsötétült a dacos szavakra.

— Kössétek meg ahhoz a fához — intett vitézeinek —, nehogy elszeljen.

A barátot megkötötték és a tábor folytatta mulatozásait.

Egyszer csak Hildegard barát a nagy fáradság és kimerültség következtében lekókadott fejjel alélni kezdet.

— Még most sem iszol barát a mi üdítő, erőt adó italunkból?

— Megmondtam, hogy a ti pogány tivornyátok ne szennyezse az én lelkemet. De ha van emberség bennetek, adjatok egy ital vizet.

— Ha csak az kell, megtehetjük, neve'ett Tard vezér. Van amott egy kútgödör, ihatol belőle, amennyit akarsz. — És inte t egypár kopjas, nyilas vitéznek jelentősegteljesen.

A harcosok megértették. Nem sokat teketóriáztak, hanem a megkötözött barátot belehajították a kútgödörbe.

— Ha Istent ismertek, huzzatok ki, — jajveszékelt Hildegard.

— Igyál barát, te kívántál inni a vízből, — hahotáztak a vitézek.

De a fuldokló Hildegardnak hangja még egyszer feltört a gödörből.

— Pusztítson el benneteket az én Istenem és pusztuljon el veletek együtt ez a pogány föld is.

És alig hogy elnémult a barát hangja örökre, a kút vize bugyogva, lobogva dagadni kezdett. Néhány pillanat alatt kiesapott gödréből, hihetetlen gyorsasággal elárasztotta embermagasságyaira az egész vidéket.

Nem volt menekülés. Ott veszett el az áradatban Tard vezér minden vitézével, lovával együtt nyomtalanul.

A nép azt tartja, hogy valahol a Fertő közepén még ma is megvan a mély kútgödör, a Hildegard barát kútja és ha valami esónakos a kút fölé téved, akinek nem tiszta a lelkiismerete, azt menthetetlenül magába nyeli a mélység.

A Fertő és Hanság mocsaraiban pedig nyári éjszakákon kékes bolygótüzek alakjában ott lobognak Tard vezér vitézeinek kóbor lelkei.

A szilágycsehi Csehyek.

Menekülés a török hárem elől.¹⁾

A mosonmegyei Zseli községben éldogél a nemes szilágy-csehi Csehy-család becsületes, dolgos paraszti sorban. Tudja az egész környék — már, aki érdeklődik az ilyen régi históriák iránt —, de maguk a familia csöndesbeszédű öregei is elemlegetik, hogy valamikor régen, évszázadokkal előbb módos nagyurak voltak a szilágycsehi Csehyek.

A török igájába hódította fél Magyarországot. A Csehyek birtokai hódoltsági területre estek. És bármilyen kemény, kard-forgató vitézek voltak is a család férfiemerei, bele kellett törődniük végzetükbe. Ugy látásra még a szomszédságos viszonyt is fentartották a török urakkal.

A környékbeli vitéz és kemény török urak egyik leghatalmasabbika Ali bég volt, aki hajló kora s vagy egy tucat felesége ellenére szemet vetett a Csehyek szemefényére, hajadon leányára, a szépséges Borbálára. Megajánlotta, hogy szép szerével elviszi legkedvesebb feleségének háremébe, ha pedig nem jönne saját jóvoltából, úgy fegyveres hatalommal jön érte, de török-szakad megszerzi magának.

A Csehyek felháborodva utasították vissza az ajánlatot, Borbála leányzó pedig kezét tördelve fogadkozott, hogy inkább a Dunába emésztí magát, minthogy a vén pogány kontyos háremének töltelke legyen.

Ali bég azonban nem játszott a szavával. Hadba parancsolta katonáit és megindult a leányért. Annál könnyebben tehetette, mert nagy kegyében volt a budai pasának, meg a török császárnak is és nem fenyegette veszedelem, hogy selyemkötelet küldenek vállalkozásáért.

Szegény megszorult Szilágycsehieknek nem volt mihez fogni. Fegyveres ellenállás nem segített volna. A férfi meghalhat be-

¹⁾Leírta Horváth Miklós hírlapíró, a „Soproni Hírlap” jelenlegi szerkesztője 1923-ban és felolvasta a Mosonmegyei Múzeum-Egyesület előadóstélyén.

csülettel karddal a kezében, de mi lesz az ártatlan asszonynéppel meg a gyámoltalan gyermekeseggel. Ott hagytak hát házat, majort, gazdagságot, marhát és menekültek a biztos halál elől a bizonytalan ismeretlenbe.

Ali bég sokáig üldözte őket, míg útjokat veszítette. Mert a Csehyek oda menekültek, ahol a várfalaknál és minden fegyveres sokaságnál jobban megvédelmezte őket az áldott Nagyduna sok-sok ágboga, erdőséges nádrengetege és mocsár világa, a Szigetköz csendes békessége.

Amikor a törökök elmultak a magyar földről, akkor sem kíváncsoztak ki többé a megszeretett szép szigetvilágból.

A magyaróvári Háromtölgy-kápolna.

Farkaskaland.¹⁾

A megelőző századokban Magyaróvár határát északon, keleten rengeteg erdőség borította. Ezen az erdőn keresztül vitt az út Dunakiliti, Feketeerdő meg Halászi felé.²⁾ Egy csikorgó, hideg téli napon egyszer egy kéményseprőlegény Feketeerdőre igyekezett, hogy ott végezze el mesterségéből folyó kötelességét. Mert a kéményseprők Magyaróvárról jártak ki már akkor is a környékbeli falvakba kéményeket tisztogatni.

Amint ment, mendegélt gondtalanul, egyszerre csak rémülten vette észre, hogy éhes, habzószájú, csattogófogú farkasok ugatnak a hátamögött. A fenevadak megszímatolták a magányos utast és üldözőbe vették.³⁾

A legénynek csak pillanatai voltak a menekülésre. Elhajigálta szerszámaikat és remegő kézzel kapaszkodott fel az egyik útmenti fára. És a farkasok körülállották a fát, ott üvöltöttek alatta, nem akartak távozni. A szegény kéményseprő hiába kiáltozott segítségért, hiába fohászkodott, imádkozott, a farkasok rendületlenül ott maradtak. Már alkonyodni kezdett. Mi lesz, ha nem kínálkozik szabadulás. Megveszi az Isten hidege, megfagy, vagy erejevesztetten bukik le a fáról és a kőberlő vadállatok marcangolják szét.

Buzgón, ájtatosan kezdett imádkozni a szabadulássért s alig egy-két Miatyánk után az ordások, mintha valami láthatatlan kéz

¹⁾ A kétségtelenül történelmi hitelességű csirából fakadt népmondát Magyaróvár polgársága szeretettel ápolja összefüggésben a kedves kiránduló és búcsújáróhellyel.

²⁾ Az úgynevezett „Markt Au”-erdőt valóban 1850–90 körül pusztították ki. Valósággal barbár módon irtották a százados fákat, hogy legelőterületeket nyerjenek. A kitermelt erdő fájának egy részét értékesítették s ennek árából építették meg a népiskolát, a másik részt a helyszínen égették fel és hamujából hamusírt főztek. A búcsújáróhely öreg tölgyfái ennek az erdőnek maradványai.

³⁾ A múlt század közepén még nem volt ritkaság a farkas Mosonvármegyében. Az utolsó farkast állítólag a Hanságban a 90-es években lőtték agyon.

elkergette volna őket, a hasuk alá kapták farkukat, lelapították füleiket és szűkölve, nyűszítve elkullogtak a fa alól.⁴⁾

Így menekült meg a halálra rémült kéményseprő. Megmenekülése örömeire hálából egyik fára szentképet akasztott és búcsújárók kezdtek járni a szentképhez.⁵⁾

Később ugyanazon a fán egy csodálatos nagy gubacsosomót találtak, amely Szűzmáriát mutatta karján a kis Jézussal. Ezt a természetes szobrocskát üveg alatt ma is őrzik a kápolna oltárán.⁶⁾

⁴⁾ Más változat szerint pásztorfiú volt, akit a farkasok megtámadtak, megint más szerint cigányzenészek, akiknek imája alatt vadászok érkeztek s azok riasztották el és lőtték agyon a farkasokat. Ismét más változat szerint három vadász támadtak meg a farkasok, akik három ordást agyonlőttek, de a farkascordával nem bírtak, a kilőtt fegyvereket már nem volt idejük újra tölteni és kénytelenek voltak a fákra menekülni. Amíg imádkoztak az éjszakában, az egyik fa törzsénél nagy fényesség támadt, megjelent ott Szűzmária és erre szaladtak szét a farkasok.

⁵⁾ Ugyan a mesék, hogy a megmenekült hálából ugyanabból a fából kifaragta a szent Szűz szobrát karján a kis Jézussal és a faragás csodálatosan megmaradt, nem ferfta be az élő fa s így keletkezett a búcsújáróhely.

⁶⁾ A kápolnát 1890-ben építették Steiner Márton apátnak és a híveknek adakozásából. Az oltáron az ugyanott üveg alatt őrzött fafaragásnak vagy gubacsnak nagyított szobra ékeskedik.

A mosontétényi honvédsír.

A hűséges és áruló testvér.¹⁾

Van a falu közelében egy szelíd domb. Alacsony akácfa borítja. Ennek a dombnak mélyében magyar szabadsághősök porlanak. A sír jeltelen, csak a rege beszél róla, hogy miként kerültek a magyar honvédek ide az áldott magyar rögök alá.

Élt a faluban egy Csonka János nevű tekintélyes gazda. Volt a gazdának két keménykötésű legényfia, az idősebb János, a fiatalabb Pál. De amíg János maga volt a megtettesült kötelesség- és becsülettudás, addig Pál cívódó, koresmázó, duhaj legény hírében állott.

Egy szép napon, amikor már talpra állította Kossuth apánk az egész nemzetet a szabadság védelmére, a faluba is katonatoborzó honvédek érkeztek. János gondolkodás nélkül beállott katonának és elment a honvédsereggel.

Bátyja távozása után, mert nem volt, aki fékezni tudta volna, Pálból még jobban kitört a duhaj természet. Annyira elvetemült, hogy részegen nekitámadt apjának, anyjának, de még bátyjának hű menyasszonyára is rátört, hogy elszerezse. A falu népe mentette meg őket a fékevesztett ember garázdálkodásától.

Pál elmenekült a faluból a felingerelt tömeg haragja elől és beállott osztrák katonának. Árulója lett családjának, falujának, nemzetének.

Mikor a magyar szabadságharc elbukott, János egy kis töredék honvédesapattal haza menekült. Ehozta társait is. Jó menedéket ad a Hanság, nem találunk ott rájuk azok, akik összefogdoszák a bujdosó honvédeket.

A gonosz testvér azonban a testvérnek is árulója lett. Pál fegyveres katonákat hozott a nádasokban rejtőzködőkre. É, — mint annyiszor történik — a gonoszság győzött az igazság fölött.

¹⁾ A regét *Smuk Antal* gyűjtötte. Majorbéli uradalmi gazdasági cselédemberektől hallotta több alkalommal.

A honvédek nem adták meg magukat és mind egy szálíg elvesztek becsülettel, fegyverrel kezükben a túlerő alatt.

Oda temették őket a kis domb alá, de nem volt szabad sírkövet állítani hamvaikra, a szegényes fakereszt pedig régen elkorhadt a hantokon.

A gonosz Pál sem kerülte el végzetét. János szomorú, elkecseregelt menyasszonya szúrta szíven, amikor egyszer megint rátört és azt követelte, hogy legyen a felesége.

A temető árkába földelték el az árulót. Sírjából csendes estéken fel-fellobban a lidéreláng, a lámpás és elgomolyog a domb honvédsírjához. És onnét is felcsapnak a kékes lángok és úzik, hajtják maguk körül az áruló lelkét, hogy soha kiengesztelést és nyugtot ne találjon.²⁾

²⁾ Lásd a jelen gyűjtemény „A lámpás” c. meséjét.

Katalin vára.

A vajkai Füzes kísértetei.¹⁾

Valamikor Csallóközben nagy birtokai voltak Kollonits esztergomi érseknek, sokat el is ajándékozott rokonai között, de mind szerencsétlenek lettek, mert gyűlöltek a magyar népet.²⁾ Egyik rokonának, Katalin asszonynak szép várkastélyt építtetett az egyik szigeten Vajka községgel szemben.

A kastély asszonyának kegyetlenségénél csak maga bálványozása és hiúsága volt nagyobb. Egy éjszaka azt álmodta, hogy ő lesz a világ legszebb asszonya, ha három napon át a község legszebb leányainak vérében fürdik meg.³⁾ Mindjárt ki is szemelte első áldozatát, hetedhét határ legszebbik leányát, a falu első gazdájának Nagy Andrásnak szemérmes gyönyörű Juliskáját. A leányt felhivatta a várba és belső szobájában törrel akarta leszúrni, hogy vérért mosdótálába eressze. De, amikor Julis meglátta Katalin kezében a törst, az asszonyt eltaszította magától és futásnak eredt.

Az asszony korbácsot ragadott és azzal vette üldözőbe a menekülő leányt. A leány az ingoványok közé futott, ahol az asszony utolérte és éktelen dühében ütni kezdte a szép leányt. A leány könyörgött, rimánkodott kegyelemért, de Katalin hajthatatlan maradt és a csattogó korbácsütések véresre szabdalták Juliska fehér bőrét. A lány végső kétségbeesésében megragadta a korbácsot, majd az asszonyt és dulakodni kezdtek. Így dulakodás közben összekapaszkodva mindketten beleestek a feneketlen ingoványba s a süppedék elnyelte őket nyomtalanul.

Még azon éjszaka rettenetes vihar támadt és reggelre úgy

¹⁾ E népregét *Földes Viktor* és *Móré György* cikalai gazdák elbeszélése nyomán íji. *Timaffy Endre* gimnáziumi tanuló jegyezte fel.

²⁾ Jellemző a néplé'ekre, hogy a B'csnek kedvező érseket mily jellemzéssel őrizte meg emlékében.

³⁾ Közel a feltevés, hogy itt *Báthory Erzsébetnek* és a nem messze fekvő Csejte várnak hírhedt történetét vette át a nép.

eltűnt a gyönyörű kastély is a föld színéről, hogy nyoma sem maradt.

De csendes nyári estén, ha valaki a Fűzes ingoványainak tájára téved, most is hallhatja a csattogó korbácsütéseket és a mélységből feltörő sóhajtásokat. A kegyetlen Katalinnak és a szép Juliskának lelke jár ott szüntelen minden éjszakán.

Borforrások.

— Csali Pali földcseréje.¹⁾ —

Élt valamikor régen, még a török-tatár veszedelmek előtt, vagy még annál is régebben, amikor még a földeket úgy találmokra osztották ki maguk között a vitézkedő nagyurak, egy Csali Pali nevű tréfás vitéz úr a hansági vizek között a Rába—Rábeca környékén. Lehet, hogy nem is Csali Pali volt a becsületes neve, de annyi csalafintaságot cselekedett, annyi borsot tört a szomszédainak az orra alá, hogy ez a név maradt rajta és a rendes nevét egészen elfelejtették.

Ez a Pál úr különben vitéz ember volt, de még a harcok idején sem fogyott ki a jókedvéből. Egyszer úgy lepte meg az ellenséget, hogy az egész seregét barátoknak, apácáknak meg zarándokoknak öltöztette és nagy búcsújáró énekszóval közeledett hozzájuk. A jámbor zarándokokat persze, hogy nem bántották a gyanútlanul táborozók. Mikor aztán már az ellenséges tábor közepén volt az egész seregével, egy pillanat alatt előkerültek a bő barátesuhák alól a fokosok, kardok, buzogányok és a meglepett németeket úgy szétverte, úgy felaprította Pál úr serege, hogy hírmondó sem maradt belőlük. Más alkalommal meg, amikor egy nagyon sűrű erdő tisztásán táboroztak a németek, kétszáz marhának a fülébe égő taplót rakatott és a megbőszült csordát zúdította rájuk az egyetlen kivágott úton. A rettenetesen megvadult állatok szétrugdosták az egész tábort s az erdőbe menekülőket a vitéz úr könnyű szerrel összefogdostatta. A vezérnek azután asszonyfejkötőt húzatott a fejébe, asszonygunyába öltöztette és úgy eresztette szabadon. Mert, hogy nem karddal a kezében vitézkedett.

¹⁾ Ezt a derűs, jóízű népmondát meglehetősen kiforgatva a maga népies eredetiségétől először *Dombos János* aglócai, sopronmegyei író feljegyzé ében olvastam. („Sopronvármegye” 1931. április 5.) Csornai, kapuvári könyv és pusztaomorjai előadások nyomán azután sikerült visszaállítanom itt közölt eredetiségébe.

Sehogy sem tetszett azonban Pál úrnak a saját birtoka, mert biz az csak kákát meg nádat termett és három napi járóföldön alig akadt benne száz nyíllövésre terjedő gabnatermő föld, bortermő vidék meg éppen nem volt rajta, pedig borocska nélkül nem is élet az élet, akár háborúskodik az ember fia, akár odahaza ül a kemence mellett.

Nem messze a szomszédságában egy német származású földesuraságnak volt hasonló nagyságú birtoka, amit meg viszont a német uraság nem szeretett valami nagyon, mert sok volt a fűves legelő, sok volt a szántó és nem tudott vadászni. A németnek ugyanis három szenvedélye volt. Nagyon kedvelte a vadászatot, igen szerette a kincseket és nem kevésbé kedvelte a boritalt.

Sokszor példázgatott Csali Pali szomszéd a német előtt, hogy ő bizony kikivánczik erdős, nádas, vizes birodalmából, akármennyire áldott is az a föld mindenféle földi javakkal. Egyszer azután meghívta Pál úr a szomszédot nagy vadászatra. Szépen, gondosan mindent előkészített és mikor megérkezett a német szomszéd vadászakiséretével, megkezdődött a hajtás.

Reggeltől estig hajtották az erdőket. Annyi volt a pompás szarvas, őz, vaddisznó, tüzok, kócsag, hogy nyílnak, kopjának ugyanesak akadt dolga. Százával feküdt az összehordott vadászzsákmány, amikor délidőben letelepedtek egy szép fűzes mocsári tisztáson ebédelni. Jól esett a falat, de kegyetlenül meg is szomjaztak. Kulacs, tömlő azonban nem volt senkinél.

— Nem kell búsulni, — mondotta Pál úr. Van itt áldott ital bőven. Majd megmutatom én, hogy a nádi ember, hogyan segít magán.

Azzal vágott néhány hosszú nádszálat, azoknak a csomóit átlukasztotta vékony vaspálcával és leszúrta mélyen a földbe szerte szét. Mindegyiket megszippantotta. Jött a föld mélyéből a nádszálaikon keresztül az üdítő víz. Az első szippantást természetesen kiköpte, mert az még tele volt mohával, törmelékkal, iszappal. Hanem a többi szippantás tiszta volt már mint a kristály.²⁾ Neki estek a szomjas vadászok és szívták a nádszálon át szomjuk oltására a jó vizet.

Egyszer csak valamivel odább felkiáltott Pál úr.

— Ide gyertek, itt találtam meg csak az igazít!

²⁾ Mocsárvidékeken, úszólápokon ma is gyakorolják ezt a könnyű vízszerezést a vadászok, halászok és szántóvetők.

A szomszéd megízlelte, hát csak elállott a szeme-szája. Azon a nádszálon át bor jött a földből.

— Hisz ez valóságos bor, — kiáltott lelkesedve.

— Van az úgy néha. Nem is ritkaság. Ha eltalálja az ember, borforrásra akad.

Pál úr tovább keresett és a nádszálakkal ráakadt még vagy öt-hat borforrásra. A németek nem győztek csodálkozni. Nyakalták a nagyszerű boritalt telhetetlenül. És dicsérték az áldott földet, amely borforrásokat rejt magában.

Egyszer csak, amint javában mulatoztak, sőt már nótázni is kezdtek jókedvükben, odaállt Pál úr elé levett kalappal egy csatlós és a kendőjébe kötve átnyújtott valamit az úrnak.

Pál úr kibontja, megnézi nagy komolyan, azután harsányan azt kérdezte:

— Hol szedted?

— Imitt a part mellett, a kavicsgödörben.

— Nem is tudtam, hogy itt is van belőle — mondotta nevetve. Mert én csak a nagydombnál, meg a nagyházak alatt szoktam szedetni. No, szomszéd — fordult a némethez — ezeket az apróságokat a mai nap emlékére neked adom. És odaöntötte a kendő maroknyi tartalmát a német kezébe.

A németnek majd a szeme kiugrott a csodálkozástól. Bab-szemnyi meg mogyorónagyságú arany meg ezüst kavicsok voltak.

Erre már ott hagyta a német a borforrást is. Eltántorgott a kavicsgödörhöz Pál úr kíséretében néhányad magával. Ott aztán hasrafeküdtek és úgy kerestek a kavicsok között. Össze is szedtek még vagy egy marokkal arany-ezüst kavicsot a többi értéktelen kavicsok között.

— Hallod-e szomszéd — szólalt meg a német — te mindig ócsároltad a földedet és dicsérted az én birtokomat. Felajánlom neked a cserét.

Pál úr úgy tett, mintha gondolkodnék egy kicsit, azután kijelentette.

— Jólvan, én ráállok. Eb, aki megbánja.

— Eb, aki megbánja — lelkesedett a német.

Parolát is csaptak és áldomásul még egy jót húztak a borforrásokból, aztán naphajlatán azzal váltak el egymástól, hogy másnap reggel mindketten megjelennek a győri káptalan előtt és megkötik a kontraktust a birtokcserére.

Mikor a vendégek eltávoztak, Csali Pali odaszóltotta bizalmas csatlósát maga elé.

— Most szűn még az éjszaka kiszeditek az elásott boros tömlőket a földből, a gödröket betemetitek, a gyepet rátapossátok, hogy a nyoma is elvesszen a csalafintaságnak. A kavicsgödröt pedig hajnalban mégegyszer jól átkutatod, mert így is két marék arany meg ezüst pitykém bánja a tréfát. Amit még megtalálsz, azt visszaadod.

Ugy is lett. A földeket másnap elcserezték a papok előtt, az írásokra ráütötték a pecsétet és harmadnapra mindegyik úr beköltözött az új birtokába.

— Eb, aki megbánja — búcsúztak egymástól.

Hanem negyednapon a német hiába kereste a nádszálakkal a borforrásokat az egész környéken. Jó, iható víz, az volt, de bor csak nem fakadt a földből. A kavicsgödröt is hiába rostálta, túratta, nem került onnét elő többet egy szemnyi arany vagy ezüst kavics sem. Meg-megrázta egypárszor az öklét arra felé, ahol Csali Pali beleült az ő birtokába, de lenyelte a bosszankodást, mert csak nem neveltethette ki magát ország-világgal.

Később meg is békült, hisz ha borforrások nem voltak is a Hanságban, ha a kavics között nem akadt is arany meg ezüst, de vad az volt bőven és egész élete végéig kedvére vadászhatott.

Magyar rege az Ikva partjáról.

— Bés vezér csatája.¹⁾ —

Bés vezér, az utolsó pogány magyar, maradék maroknyi hadával, alig negyvened magával a Hanság erdőségeiben bujdosott. Veszprém alól menekültek, ahol Koppány seregeit megsemmisítették István király keresztény vitézei. A menekülők halálra fáradtan ballagtak még fáradtabb paripáik előtt. Kimélték a szegény párákat. Már azt sem bánták, ha utolérik őket. Számoltak vele, hogy nincs menekülés. Hova is mennek? Az egész ország meghódolt a keresztnek. Táltosaik nem tudtak le'ket verni beléjük. Hadúrnak már letűnt a csillaga. Messze vannak még a sárvizi besenyők, akikről az a hír, hogy dacolni akarnak és nem hajlandók széthányni fehér a ló vérével átitatott o'táraikat.²⁾

A Göncölszékérnek már mind a hét aranyszöge ott csillogott a fejük felett. Bés úr megállott. Kiállította csak úgy megszokásból az őrszemeket.

— Heverjünk le az utolsó éjszakára!

A paripák harsogva tépték a fűvet, a kimerült vitézek álomba borultak, de a vezér nem tudta lezárni a szemét.

Egyszer csak kürt riadt. Az őrszem két keresztény lovagot vezetett a vezér elé. Fáklyával jöttek fegyvertelenül. Bés megösmerte őket. Kolopin volt, meg Jekelin, a király zsoldjában álló lovagok. Ezek jártak Koppány úrnál is követségbe. Simanyelvű, szépszávú emberek, de a kardot is meg tudták markolni, ha kellett.

— A nyomodban vagyunk vezér. Látnod, hogy rád találunk. De a mi Istenünk és a mi királyunk nem akar több vért ontani. Ne fuss a halálba vezér és ne vidd magaddal hivedet. Kár volna értetek. Még csak fegyvereiteket sem kérjük. Gyertek

¹⁾ Ezt a regét *Bognár József* közölte a „Sopronvármegye” 1931. évi április hó 9 iki számában. Érdeklődésemre tudatta, hogy Mátrai Lajos nussaji származású segédlelkésztől hallotta, akinek a környékbeli öregek mesélték.

²⁾ A sármenti (lajtaparti), jánusi és zurányi (zúri) besenyők között valóban még él. egy ideig a pogányság.

velünk a király elé és ő kegyelmébe fogad benneteket. A keresztény Isten pedig áldást áraszt rátok és maradékaitokra.

Bés vezér összeráncolta homlokát.

— Megmondtam lovag, a király nem az én királyom, az ő Istene nem az én Istenem!

A lovagok távoztak, Bés vezér pedig leült a folyópartra és sokáig belebámult az Ikva fekete vizébe.

Egyszer csak csillag futott az égen és a víz tükrén egyszerre. De a fényesóva a folyóban meghalt, hanem az égen még sokáig megmaradt, mint valami tüzes, ragyogó kard.

A víz pedig mintha dagadni kezdett volna szemlátomást. Már elérte a partot, kiesapott és terjeszkedett a térségen, mint a tenger.

— Ez az én Uram jeladása, mormolta Bés vezér.

Nyomban lóra parancsolta kis seregét és megindult velük a keresztény lovagok tábora felé. Kirepültek hüvelyükből a kardok, suhogtak a nyílveesszők. Olyan hirtelen jött az éjjeli támadás, hogy a lovagok nehéz fegyverzetüket sem tudták felkapkodni. Ömlött a vér és aratott a halál.

És a magyar csapat, amilyen gyorsan jött, olyan gyorsan eltűnt. Bés úr ismerte a járást az ingoványok között. A lovasok üldözőbe vették, de vesztükre. Beleszorultak a mocsárba és ott veszttek valamennyien, vagy a vissza-visszaesapó vitézek csapásaitól hullottak el.

Mire a nap felkelt Bés úr csapatát már nem üldözte senki. Némán, szótlánul haladtak a szomorú győzelem után a még szomorúbb bizonytalan felé.

A lámpás.

— Lidérctüzek a Hanságban.¹⁾ —

Nyugalmukat a másvilágon sem találó szerencsétleneknek és elátkozott embereknek lelke feljár a sírból. Ott bolyong, ott szöguld tüzek alakjában az úszó gyepek felett, a vízpartokon, a nádasokban, az erdőszéleken, kiül a háztetőkre, bevilágít a lakások ablakain és borzadállyal, félelemmel tölti el a jámbor népeket.

Az öregek még azoknak a szerencsétleneknek az életéből is el tudnak egyet mást mondani, akiknek nyugtalan lelke lámpások²⁾ alakjában kísérti az eleveneket, de néhol még a sirokat is meg tudják mutatni, ahonnét előbukkannak a lobogó kékes lángok, tűzgolyóvá formálódnak és hömpölyögnek messze utakra az emberlakások közé. Sokszor évtizedekre kimaradnak, mintha örökre elpihentek volna, de időnkint ismét felemlegetik:

— Megint jár ám a lámpás!

Két-három helyen, elpusztult falvak helyén, régi temetőkben minden hét esztendőben megrázkódik és megnyílik a föld. És akkor mindig kiszáll a földből ugyanannyi lámpás, hogy hónapokig, évekig, bolyongjon a földön éjszakákon át, amíg a lélek bűneit le nem vezekelte.³⁾

A rossz lelkiismeretű ember este fél kimenni a házából, de még az ablakon is fél kitekinteni, mert attól retteg, hogy a lám-

¹⁾ Az alábbi kísérteties mesefoszlányokat, mint vidékünkön is jellemző szóbeszédet *Smuk Antal* feljegyzései nyomán, legtöbb helyen úgy szólván az ő szavaival közlöm több más forrásból eredő kiegészítéssel. Mosonszentjános, Pusztasomorja, Mosontarcsa, Mosonszentandrás, Ilmic, Mosonbátfalva, Valla, Pomogy és különösen Mosontétény vidékén, szóval az egész Fertőszögletben szívesen mesélnek magyarok és németek a lámpásokról, lidérclámgokról. Utalok e gyűjtemény „A Hanság tündére” című kerek regéjére is.

²⁾ A magyar vidékeken bolygó tüzeknek, lidérceknek, lidérclámgoknak, ludvérceknek, golyhóknak nevezik ezeket a lángocskákat, amik mocsaras, lápos vidéken nem ritka jelenségek nyári időben s amiknek megvan a természetes magyarázatuk. Nálunk a németajku nép között mindenütt általánosan „Lampe” elnevezéssel illetik őket. Ezért használtam itt gyakrabban a németes elnevezést.

³⁾ Feltevésem, hogy ezek a babonás hagyományok valami régi pogány, ősmagyar vagy besenyő hitrege töredékei, amelyek nemcsak itt, de ország-szerint fellelhetők.

pás eleje ugrik, nyomába szegődik, vagy beül az ablakába és nem lehet elűzni sem imádkozó jó szóval, sem durvasággal, amíg a kakas hajnalra nem kukorékol.

Egyszer egy javakorbéli gazdaember a mezőről tartott hazafelé Pomogyra. Amint ballagott a gyalogúton, egyszerre csak előtte táncolt a lámpás. Hozzá csapott a botjával és a lámpás felfutott a botján, fel a karján, a vállán és a kalapjára ült. Lekapta a kalapott és akkor a lámpás a sarkába szegődött. Futni kezdett, de a lámpás futott vele egész a háza küszöbéig. Reszketve, kimerülten dőlt ágynak és forró lázba csett. Hetekig nyomta az ágyat, de a lámpás minden este ott világított az ablakában. Mikor meghalt, akkor derült ki, hogy a kamrájában sok összepakodott, összerabolt holmit találtak.

A lámpás már hetek óta kísértett Mosontarcsán. A bátrabb férfiak egy Jankó nevű gulyás vezetésével megállapodtak, hogy megfogják. Amikor feltűnt, eleje mentek, de kiugrott hatszor is közülük és a hátuk mögött szaladt tovább. Másnap este Jankó egyedül ment az akolba és szembe jött vele a lámpás. Odaszólt neki, mert bátor ember volt, megjárta már a Bakonyt meg a váci fegyházat is:

— Gyere velem az akolba, ha kedved tartja.

Erre megzörrent az útmenti kukoricás és a lámpás eltűnt. Hanem mikor benyitott az akolba, a lámpás már ott világított az ágyán. Botot emelt és odavágott. Az ágy nagyot puffant, nagy csörömpöléssel kitörött az istállóablak és kívül zúgó, sivító hangokat lehetett hallani. Jankó kiment, körülnézett, hát uramfia, a lámpás az akol tetején világított.

— No, ha tőlem félsz, — kiáltotta —, látogasd meg a feleségemet.

A lámpás lefordult a tetőről és eltűnt. De reggel, amikor Jankó hazament, a felesége halálra ijedten beszélt, hogy a lámpa egész éjjel az ablakban világított. Ha kiment, nem látta, ha bejött, megint ott állt. És ez így tartott mindaddig, amíg Jankó feleségével meg nem gyönt, meg nem áldozott.

Sokszor látták asszonyok, férfiak a lámpást a vetések és gabonaföldek között és fölött, amint hol imbolyogva, hol száguldozva bolyongott.

Egy más alkalommal két öreg a konyhaajtóban pipázgatott.

Egyszer csak az árkon túl egy hosszú feketeruhás ember emelkedett fel és hosszú drótot hajított a fa ágai közé.

— Gyere csak oda, — mondja az egyik öreg —, ez fel akarja magát akasztani. Mire azonban odamentek, csak a drót himbálódzott a fán és rajta a lámpás világított. Le akarták akasztani, hát csak a drót maradt a kezükbe, a lámpás pedig, mint egy nagy tűzgombolyag, elgurult mindig nagyobb sebességgel a földek közé.

Volt egyszer egy szegény kanászfű, aki hetekig nem mert bazamezni, mert valahányszor nekiindult sötéttel, mindig a lámpással találkozott.

Dolgozott valamikor egy gonosz mérnök ezen a vidéken, akit az uraságok megvesztegettek és elmérte a szegény parasztok földjeit. A mérnököt sokan megátkozták, hogy még holta után se legyen nyugalma. Az átok megfogant és a mérnök lelke az a lámpás, amelyik a földek között úgy kóborol éjszakánként, hogy meg-megáll, megint lép egy hosszút, megint megáll, megint tovább szalad, majd ismét visszatér, mert a földet méri.

Mosontétény közelében van egy kis domb, rajta törpe ákác-fák. Ez alatt a domb alatt hősök pihennek, akiket árulás ölt meg. Ebből a dombból is sokszor törnek elő lidéretüzek és más lidéretüzek jönnek hozzájuk látogatóba.

Csütörtökhely elpusztult község helyén¹⁾ van egy emlékoszlop, amelynek tövéből is lidérelángok kelnek ki nyári éjszakákon, a néphit szerint a hajdani lakosok lelkei is ott lobognak elvillanó kékes lángocskákkal a térségek felett.

¹⁾ Albertkázmér és Pusztasomorja között.

A kimlei kincses molnár.

— Bűnök bűnhődése.¹⁾ —

Valamikor sok-sok malmos élt a Duna mentén és valamennyien gazdag emberek voltak, mert messze földről hordták a malmokba az áldott termést, hogy lisztet kapjanak. Leggazdagabb volt közöttük egy Barnabás nevű molnármester. De ez a Barnabás nem igaz úton szaporította a vagyonát, mert ahol lehetett, megkárosította a szegény embereket. Gögös is volt a vagyonára, zsugori is volt, nem adott soha sem kéregetőnek, sem templomnak. Meg is büntette az Isten, de még jobban megbüntette azt, aki megfosztotta a vagyonától.

Hogy egyik szavamat a másikba ne öltsem, ez a gazdag Barnabás nem merte odahaza tartani a kincseit. Rejtegette valahol, de hogy hol, azt senki sem tudta.

Volt a faluban egy másik molnármester is, akit Krujzinak neveztek. Ez a Krujzi már fiatal korában pazarló, dinom-dánom ember volt. Utálta a becsületes munkát, naphosszat a koresmában hejehujázott. El is verte nagy örökségét, el a kotyogó szép dunai malmot és még alig ért el az élet deléhez, már a falu toprongyos, koldus csavargója lett. Haragudott mindenkire, akinek volt mit a tejbe aprítani, de legjobban irigykedett Barnabásra, a gazdag molnárra. Leselkedett is utána szüntelenül. Ki is tapasztalta, hogy Barnabás lopva, titokban az egyik elhagyatott füzes szigetre szokott kijárni csónakon.

Krujzi bevette magát a kis Dunaszigetre és amikor Barnabás megint eljött, utána óvakodott. A gazdag malmos egy korhadtt, odvas fűzfából jókora vasládikát húzott elő. Kulccsal felnyitotta, egy darabig gyönyörködött tartalmában, majd zsebeiből ismét néhány marék pénzt szórt bele és a ládát visszatette helyére, azután gyanutlanul eltávozott.

¹⁾ Ezt a népmesét 1931-ben Gróf Lipót reálgymnáziumi tanuló bocsátotta rendelkezésemre azzal a megjegyzéssel, hogy Kolovits Donát öreg kimlei ember mondotta el, de a községben mások is ismerik és mesélni szokták.

Krujzi, a csavargó alig várta, hogy magára maradjon. Kivette az odvas fából a vasládát és messze attól a helytől elrejtette, azután szerszámot kerített és feltörte a láda lakatját. Elkáprázott a szeme azon a sok aranyon, ezüstön, drágaságon, ami a ládában volt. De akármennyire örült a bűnös úton szerzett vagyonnak, óvatos volt, nem árulta el magát és csak apródonkint adogatta el a kincseket, csak apródonkint használta fel a pénzt a maga céljaira.

Hanem Barnabás, a vagyonától megfosztott zsugori Barnabás, amikor hült helyét találta a kincsesládának, kétségbeesésében megtébolyodott. Éktelen átkozódással átkozta meg a rablót, tiz körömmel esett neki a korhadt fának, hogy szétmarcangolva keresse a ládát odujában. Rugta, tépte, harapta, amíg csak össze nem roskadt. Ott találták meg harmadnapra véresen, holtan a megtépett csonka fa mellett. Senkisémet tudta, hogy mi történt vele, csak a tolvaj Krujzi értette meg hirtelen halálát.

Krujzi a lopott vagyon segítségével lassanlassan megint urrá lett. Dolgozott is a látszat kedvéért. Viasszavásárolta eltékozolt házát, malmát és úgy tünt fel a falubelieknek, hogy megemberelte magát. Nem koresmázott, templomjáróvá változott. Meg is házasodott, de nem volt Istenáldás semmi cselekedetén.

A malmát egy jégzajlás összetörte, ujat kellett építeni. A házát saját kis fia gyújtotta fel, mert tűzzel játszott. A temetőben bűne engesztelésére kápolnát emeltetett, de azt egy villámcsapás hamvasztotta el. A fia feleséperedett, de éppen olyan léha, dorbézőző legény lett, mint ő volt fiatalkorában s egyszer, amikor részegen tért haza és a kútból vizet akart húzni, beleesett és ott veszett. A feleségére ráfogták, hogy a boszorkányokkal cimborál és eladta magát az ördögnek. Az is a kútba ugrott bánatában az egyetlen fia után.

Az öreg Krujzi maga maradt gyötrelmeivel és lelkifurdalásával. Sorvadt, mint a fogyó hold és még szálnalmat is keltett embertársaiban szomorúsága és elhagyatottsága. Mikor halálát közeledni érezte, magához vette egyik molnárlegényét ráhagyta házát, malmát, gazdaságát s azt mondta, neki, hogy még valami nagy titkot akar rábíznai valami nagy feladat teljesítését. De amikor rákerült a sor, hogy megadja utasításait, megnémult, nem tudott beszélni. Papirost kért, hogy leírja mondanivalóját, de a keze béműlt hanyatlott le, nem tudta papírra tenni szörnyű

titkait. Úgy halt meg, hogy magával vitte azt lelkifurdalásával együtt a sírba.

Évek múlva egy késő borus nyári éjszakán az örökbefogadott fiatal molnár a csűrben foglalkozott, amikor megzörrent mögötte a kukoricaszár. Ijedten fordult arra és ott állt előtte az öreg Krujzi, de olyan feketén, olyan szálnalmasan, mint maga az ördög.

— Könyörülj az én bűnös lelkemen édes fiam, rimánkodott az árnyék. És elmondotta egész élettörténetét. — A lopott kincs nem enged megpihenni a másvilágon. Együtt van, mind együtt van, visszaraktam a kis vasládába. Még többet is tettem bele, mint amennyi volt. Add vissza, add vissza. Van a megboldogult Barnabásnak egy rokona. Szegény zsellérember. Megmondta a nevét is. Vidd el neki és szolgáltass misét a lelkemért.

Mire a rémült fiatal molnár megkérdezhetette volna, hogy hol van a kincs, akkor már az árnyék szétfoszlott. Lázás izgalommal kereste mindenütt a kincsesládát, de nem találta sehol.

Egy hét múlva alkonyattal megint megjelent a molnárnak a bűnös Krujzi fekete árnyéka.

— A kincsesláda a szigeten van fiam. A harmadik nagy odvas fűzfában a parttól 30 lépésre. Most már tudom, de eddig nem tudtam. Elfelejtettem. Azzal is megbüntetett az Isten, hogy kivette a fejemből az emlékezést. Add vissza fiam, add vissza.

A fiatal molnárt a hideg rázta rémületében, de még azon éjjel kiment a szigetre. Megtalálta a ládát. Ugy volt, ahogy az árnyék beszélte. El is vitte reggel a szegény zsellérnek és három misét mondatott.

Egy hét múlva megint megjelent az öreg Krujzi szelleme a malmosnak. De már nem volt fekete, hanem világos és a szíve úgy ragyogott, mint a hold. Csak annyit mondott, hogy köszönöm, azután megcsókolta a malmos fejét.

A fiatal molnár haja azon a helyen, ahol Krujzi lelke megcsókolta, olyan fehér lett, mint a hó. Ujra felépítette a kis kápolnát a temetőben a váratlan nagy örökséghez jutott szegény zsellérrel együtt és boldogan, nagy családdal Isten áldásával éltek még nagyon sokáig.

Csallóköz.

— Csalóka Péter. —

A Vágduna meg a Nagyduna folyása úgy zárja körül Csallóközt, mint két ölelő kar, amelyek mindig szűkebbre szorítják.¹⁾ Azért nevezik Csallóköznek, mert a jövevényt becsalogatja, de ki nem ereszti soha. Lenyűgözi, magához köti szépségével, látszólagos gazdagságával, azután mostohán bánik vele. Megesalta a tündérvilágot megesalta a letelepedett magyarságot, megesalta a betévedt hadakat sokszor, mert moesarai, ingoványai, útvészto erei és folyóágai magyarnak, németnek, kuruenak, labanenak, franciának sírját jelentették. Évszázadokig csalta a bizakodó gazdát, mert az árvizek majdnem esztendőnkint elvitték reménységeit.²⁾

Csallóköz volt a hazája Csalóka Péternek is.³⁾ Hogy most már Csalóka Péterről ragadt-e Csallóközre az elnevezés, vagy megfordítva, bajos volna eldönteni, annyi azonban bizonyos, hogy nagy selyma volt ez a Péter, mert mindenkit becsapott.

Egyszer egy koresmába, ahol Péter borozgatott, idegenek tévedtek be. Péter titokban megégyezett a koresmárossal, nagyobb pénzösszeget adott neki és nagy hűhóval parancsolgatni kezdett.

— Hé, koresmáros, öt icee bort, hogy megkinálhassam felebarátaimat.

Ahogy a koresmáros odatette a bort az asztalra, Péter földhöz vágta süvegét.

— Ki van-e fizetve?

A koresmáros megnyugtatta, hogy ki van fizetve.

— Hé, koresmáros, sonkát, kenyeret.

Megint földhöz csapta a süveget, megint megismételte a kérdést, a koresmáros megint igazolta, hogy ki van fizetve.

¹⁾ A Nagyduna, míg a szabályozás gátak közé nem fogta, évszázadokig észak felé mosta magát és Szigetközt bővítette. Csallóközt szűkítette, a Vágduna pedig fokozatosan déli irányban anyja felé közeledett. Tudja ezt a nép évszázados hagyományokból.

²⁾ Mindmegannyi népszájon élő állítás.

³⁾ Nagy Pál VI. gimn. tanuló gyűjtése. Ezt a tréfás mesét más vidéken is ismerik ugyancsak Csalóka Péter névvel.

Az idegenek csodálkoztak és megkérdezték, hogy mi a titka a vendégeskedésnek.

— Csak ez a süveg ni, — mondotta Péter. Ha ezt én földhöz vágom, minden akaratom teljesedik. Igaz-e koresmáros?

És már puffant is a süveg a földön és a koresmáros nem győzte erősíteni a süveg bűvös erejét.

Nagy dárídót csaptak, a süveg pedig rendre kifizette mindennek az árát.

Egyszer csak elkezdtek az idegenek a süvegre alkudozni. Meg is vették jó pénzen. Siettek vele a szomszéd községbe, hogy kipróbálják. De hiába csapkodták a földhöz, a koresmáros csak nem ismerte el, hogy a rendelés ki van fizetve, végre is összeverekedtek és a koresmáros kihajigálta az utasokat.

Később tudták csak meg, hogy Csalóka Péterrel hozta őket össze a balszerencse.

A nagylozsi néma szüret.

Szent László ítélete.¹⁾

Szent László király egyik országlátó útjában elvetődött Sopronvármegye déli részére, a sopronmegyei besenyő utódok szép földjére is,²⁾ ahol az urak mindenütt nagy tisztességgel, a föld fiaí kitörő lelkesedéssel fogadták.

Annál jobban feltűnt tehát a királynak és kíséretének, hogy Lus (Loos) községben nem jött senki eléjük, néma és kihalt volt a falu. A falu fölötti dombokon azonban annál élénkebb, annál pezsgőbb volt a sürgés-forgás. Ott volt a nép apraja-nagyja. Szüreteltek. Hanem az a szüret is szomorú és egészen hangtalan volt. Még a megszokott síp és dudaszó is hiányzott, de még egy árva kurjantás sem árulta el, hogy tele mustoskádak és boroshordók közelében az ég egyik legszebb áldását aratják.

Ez a némaság ott a hegyen még jobban szöveget ütött a király fejébe. Hogy lehessen néma a szüret? Nem restellte a fáradságot, néhány úr kíséretében oda lovagolt. És látja ám, hogy valamennyi szüretelőnek, még a gyermekeknek is fel van peckelve a szája, hogy egyetlen szemét se ízelhessék meg az édes szőlőnek. A földesúr rendelte így.

A király roppant haragra lobbant és a kegyetlen, irigy, fősvény földesurat gazdáival, vincelléreivel és csőszzeivel együtt nyomban békóba verette, szíjra fűzte. A vallatásnál kitűnt, hogy a telhetetlen, kapzsi földesúr nemcsak az édes szőlőgerezdet sajnálta népétől, de olyan embernyomorító kegyetlen volt velük szemben mindig, hogy halálos szomorúságában és nyomorúságában a nép a legborzalmasabb sorsban tengődött. A földesúr parancsára vele egy húron pendültek bizalmas emberei. A cselédeknek

¹⁾ E kedves legendát *Jurecsky Lajos* közölte vázlatosan a „Soproni Hírlap” 1935. évi augusztus hó 8-iki számában. Belekiváncozott gyűjteményünkbe, mint egyik szép gyöngye környékünk néphagyományainak.

²⁾ Nemcsak a megye déli részén, de szétszórtan az egész megye területén s egész Nyugatmagyarország területén él a tudat a népben is a besenyő elődökről.

később a király kemény büntetés után megkegyelmezett, de a földesurat bebörtönöztette és halálra ítélte.

A gonosz földesúr rokonainak nagy közbenjárására csak évek múltán és igen súlyos váltságdíj árán szabadult börtönéből. A váltságdíjat a király a környék szegényei között osztotta ki és a birtokainak nagy részétől is megfosztott földesurat arra kötelezte, hogy bűnei engesztelésére Szent István tiszteletére templomot építsen. Meg is épült ez a templom, de abból is csak kápolna lett. Ott áll ma is a dombtetőn lózsissan a „Szentkirakápolna“, amelyhez körmenetben zarándokol minden esztendőben messze környék népe Szent István, meg Szent László napján.³⁾

³⁾ Szent István és Szent László tisztelete a környéken általános és a szentistvánnapi búcsú árást példátlan pompával szokták megünnepelni, mint azt *Mohl Lajos* is felemlíti „Lövő története“ című könyvében.

A galambos ház galambjai.

A sárfenéki agyaras várkisasszony.¹⁾

Van a soproni erdők mélyén egy nagy magános kőház vastag nagy falakkal, széles kőfalkerítéssel. Félig már romokban hever, romladozó falára bozótok települtek és egy karesú szálfa is megülte a tetejét. Lakója csak elvétve akad rövid időre. De galambja annyi van, mint a falevél. Ősidőktől fogva ott élnek, ott turbékolnak, ott szaporodnak. Még talán a sasok és vércsék is megkímélik őket.

Elt ennek a háznak a helyén valamikor nagyon régen egy szegény favágó, szénégető ember. Ennek az embernek az volt a hetedhét határon elterjedt hite, hogy mindenkivel jól tesz, mindenkinek a baján bánatán tud segíteni. Jártak is hozzá messze földről a gyógyulást keresők, a vigasztalást szomjazók és senki sem távozott tőle soha megkönnyebbülés, gyógyulás és öröm nélkül.

Eljutott a esodatevő ember hite a sárfenéki vár²⁾ urának a fülébe is, akinek az volt a mélységes szomorúsága, hogy egyetlen szépséges, jóságos lányának két csunya nagy vadkanagyara nőtt, ami annyira elesufította, hogy nem lehetett emberek szeme elé vinni.

Az elbúsult várúr mindent elkövetett, hogy dédelgetett leányát megszabadítsa a csúfságtól. Kuruzslókat, javasasszonyokat, híres orvosokat hozatott messze földről, de egyik sem tudott segíteni. A szegény szerencsétlen lány pedig sirt, epekedett, imádkozott és sorvadt bánatában és szégyenében. Már olyan lett mint a fogyó holdvilág, vagy az átlátszó üveg.

A kétségbeesett apa utolsó próbaként koc-ira tette szerencsétlen leányát és elvitte a híres ezermester szegény szénégetőhöz.

¹⁾ Domanovits István gimnáziumi tanuló 1937. évi mesegyűjtési feladata és gyakorlata nyomán.

²⁾ Sárfenék (Sarfeneck) hajdan erős vár, királyi vár volt a Lajtahegységben Fertőfőlegyháza, Feketeváros és Hóf között. Kezdetben Mosonvármegyéhez, a határvédelmi gyeptőhöz, később Sopronmegyéhez tartozott, ma elcsatolt német-osztrák terület. A helység és várom német neve az ősrégi magyar név német kiejtése.

A jó ember nagy illemtudással fogadta a nagyuri vendégeket, mert eddig csak szegény emberek keresték a segítségét és mikor megtudta, meglátta a szörnyűséget, amivel a gyönyörű szép leányt meglátogatta a gonosz természet, sokáig elgondolkodott, eltöprengett, de azután mégis kijelentette, hogy meggyógyítja, de a kis-asszonynak két hétig itt kell maradnia egymagában az ő szegény kunyhójában.

A lány is, az apa is beleegyezett, mert mibe nem egyeztek volna bele, még a biztos halálba is inkább, mint a további szenvedésbe.

Mikor a nagyúr távozott, a szegény szénégető azt parancsolta a leánynak, hogy zárkózzék be a kunyhóba és imádkozzék mindaddig, amíg ő nem zörget az ablakon. Amíg a leány imádkozott, az ezermester eltávozott hazulról és gyors léptekkel a város felé vette az útját. Már késő este volt, mikor hazatért. Kis batyut hozott magával, amiben volt minden leálynak való édesség, eledel, de voltak a batyuban üvegecskék, finom szerzőmök is.

Másnap reggel azután megfogadtatta a jó ember a kis-asszonnyal, hogy soha senkinek el nem árulja, mivel gyógyította meg. Mindenkinél azt kell mondani, hogy csak kenéssel, simogatással, ráolvasással, imádsággal gyógyított. Akkor elővett egy finom reszelőt és minden nap délelőtt délután reszelgette, vékonyította a borzalmas vadkanagylarakat.

Mikor két hét múlva megérkezett az úr a sárfenéki várból, alig hitt a szemének. Ott állott előtte az ő szépséges leánya minden testi hiba nélkül, viruló nevetéssel. Örömkönyveket sirt az apa is, a leánya is.

Hiába faggatta a szegény szénégetőt, hiába faggatta leányát a nagyúr, azok csak azt felelték, hogy köszönjék meg a jó Istennek a csodatételt.

— Mivel háláljam meg neked ezt a csodálatos gyógyítást, kérdezte a főúr a szegény embert, mert neked is meg akarom hálálni, nemcsak a jó Istennek.

— Építtess nekem — válaszolt a szegény szénégető — e helyett a kis fakunyhó helyett egy kis kőházat, nem a magam számára, mert én a kunyhóval is beérem, hanem azoknak, akik felkeresnek, hogy gyógyulásuk idejére tisztességesen elhelyezhessem őket. És építtess templomokat, kolostorokat és szegényházakat az Isten dicsőségére.

A gazdag úr megépíttette a kunyhó helyett a kőházat sokkal nagyobbra, sokkal szebbre, mint a szegény szénégető remélte volna. Ez lett az első kórház az országban, ahova még az öreg szénégető halála után is jártak a megtelepedett gyógyító barátokhoz a betegek messze vidékekről. És megépíttette a sárfenéki főúr a sásonyi, nyulási, kőbányai, félegyházi és feketevárosi templomokat az Isten dicsőségére és leánya meggyógyulásának emlékére.

Mikor már készen volt a szegény szénégető nagy kőháza, megint megállott az üveges batár az ajtaja előtt és a meggyógyított várkisasszony szállott ki belőle.

— Én az én legkedvesebb kincseimet, a turbékoló galambjaimat hoztam el neked jótevőm és gyógyító atyám, hogy a jó ember hajlékában turbékoljanak és szaporodjanak tovább és elmondják mindennap helyettem neked az én nagy-nagy hálámat és köszönetemet.

A gyógyító ezermester remete már régen elköltözött erdőborította jeltelen sírjába valahova a nagy kőházból, a gyógyító barátok is szerteszéledtek a nagy világba ki tudja hova merre, a kőház is romladozóban van, hanem a várkisasszony elszaporodott galambjai még mindig ott turbékolják a hálát és a mesét a galambos ház sziklafalai körül.

A kunszigeti szenthely,

A csodálatosan kivirágzott bokrétafa.¹⁾

A múlt század 60-as éveiben történt, hogy Kunsziget határában egy szép terebélyes bokrétafa²⁾ szeptember havában esodálatos virágzásba borult. Olyan teljes tavaszi virágpompába öltözött az öreg fa, hogy hozzá hasonlót még a legszebb tavasz idejében sem tapasztaltak soha. Csodájára jártak a virágzó fának, de csakhamar híre keletkezett, hogy nemcsak a virágpompát lehet megcsodálni az öreg fán, hanem azok, akik a fa közelében buzgó imádságba merülnek, égi fényességet is látnak a fa körül és a virágkoronában meg-megjelenik a jámbor emberek szeme előtt a boldogságos Szűz karján a kis Jézussal.

A búcsújárók százai keresték fel naponta a virágpompában viruló fát és közöttük mindig többen látták lombjai között az égi jelenséget, a fa körül pedig a különös, ragyogó fényességet. Csodálatos gyógyulások is történtek a beteg zarándokok között. Nyavalyatörősek, bénák, fulladósak, kelevényesek visszanyerték egészségüket.

A csodák és búcsújárások hírére — a nép felbuzdulása nyomán — a falu plébánosa is meg akart győződni az igazságról, de nem látott semmi mást, csak a virágzó fát. Megdorgálta az összesereglett embereket a hiresztelt babonáskodásért és amikor azok erősítették, hogy látják a fa körül az égi világosságot, a lombok között az égi jelenséget, belerúgott a mondott világosságba, hogy eloszlassa a képzelődők hiedelmét. De abban a pillanatban a lábát szörnyű göres rántotta össze, úgy, hogy csak nagy nehezen tudott mások segítségével hazavánszorogni és egész féloldala, amelyik lábával a fa felé rúgott, rövid idő alatt elsorvadt és megbénult.

¹⁾ Ludvig József gimnáziumi tanuló írta meg népregegyűjtő gyakorlatában 1937-ben. Ez a kis legenda élesen világít rá arra, hogy miként keletkeznek a nép között a regék, a mesék, a legendák, s hogyan lesznek azokból hagyományok és emlékek.

²⁾ Bokrétafának nevezik itt-ott vidékeinken a vadges/tenyefát.

A plébános a maga szigorú fellépésével a terjedő babonás hitet akarta eloszlatni, de szerencsétlenségét is égi csodának tartotta a nép növekedő vakhite és még többen, még buzgóbban látogatták az új búcsújáró helyet.

A plébános nem is gyógyult meg többé. Így is halt meg a csodahelyen rászakadt betegség következtében.

A fa heteken keresztül állott teljes virágpompájában és a zarándokok most már messze vidékekről is felkeresték a szent helyet. El is nevezték a határnak azt a részét „Szenhelyi föld”-nek s ma is úgy nevezik.

A búcsújárást később a hatóságok betiltották, de a falu népe ma is csodatévő helynek tartja azt a környéket, ahol a virágzó fa állott és az elnevezés is tovább él a nép ajkán a csodálatosan kivirágzott fa legendájával.

Pótjegyzetek.

Boldogasszony. 10. oldal. A Giletus családot valószínűleg a Gutkeled családdal tévesztették, vagy zavarták össze a régi mesemondók. Meri Gutkeled Miklós bánnak 1289 körül például Majád (Szentmargitbánya) szintén birtoka volt, mint megerősített magyar anyanyelvű hely s ezenkívül a családnak jelentékeny birtokai voltak az egész környéken. Hogy Fraknó és Boldogasszony a Gutkeledké volt-e, azt nem sikerült kimutatni. — Thirring Gusztáv közlése (Sopron és a Magyar Alpok. Utikalauz. Sopron, 1911) Mária anyját Ilona, Ilus névvel szerepelteti, az árulót pedig — aki spródként kísérte a herceget — Samu névvel. A hercegnő megköltöztetve vettette Ilust és Máriát a vízbe s azoknak holtteste másnap kötélkeiktől megszabadulva úszott a vizen. A hercegnő megőrült és úgy halt meg. Az áruló Samu a tavon kibukott csónakjából és az lett a halála. A herceg maga zárándokolt Rómába. Leányvölgyből és a többi elpusztult községekből menekült nép a tó legmagasabb partján telepedett meg s ők építették ott Nezsider (Neusiedl) községet.

Igába fogott magyar vitéz. 40. oldal. Haller János mosoni népiskolai tanító kimutatta, hogy a mese minden történelmi alapot nélkülöz és nem is népi termék, hanem egy bécsi író: Greiner Amalia „Die Widereroberung Ofen” című, az 1800-as évek elején megjelent regényének költött épizódja. Csak a török fogságba jutás ténye történelem. Így érthető, hogy a mese nem ment át a nép ajkára.

Lucsony keletkezése. 17. oldal. Más változat szerint *Lú* — lócsontot ragadott fel a várúr és azt lötte ki az ablakon.

Eszter tündérkirálynő. 51. oldal. Ehhez a regéhez dr. Kühne Lóránt nagy zenekölteményt komponált, amelyet 1937-ben elő is adott egy mosoni hangversenyen nagy hatással.

Aranyosi lapos. 6. oldal. A mesebeli vár nevét egyesek *Csepevár*-nak mondják.

Hibaigazítás.

15. oldal, 1. jegyzet. Schmuck Antal nevét mind itt, mind később néhány helyen *Smuk*-nak kell írni, mert az író maga később következetesen így írta.

17. oldal, 1. jegyzet. *Enthomologus* helyett *entomologus*.

UTÓHANG.

Tíz éven át, 1928-tól jelentek meg az e könyvbe foglalt regék, mesék és mondafélék a „Mosonvármegye“ hasábjain sokszor terjedelmesebb szünetekkel és időközökben, míg most végre könyv alakba gyűjtve átadhatom közönségünknek.

Meleg köszönettel adózom mindazoknak, akik a gyűjtéshez segítettek s könyvem előszavában említettekén kívül különösen *Láng Rezső* magyaróvári gimnáziumi tanár úrnak, aki két évenként rendszeresen megismételtette iskolai feladataiban a regegyűjtést a tanulókkal. Ezek az iskolai feladatok sok új változatot, sok új mondát és mesét hoztak és számos esetben ezeknek feljegyzései adták meg számomra a lehetőséget, hogy némi utánjárással, kiegészítéssel és kikerekítéssel megörökíthettem a népkaján már-már elhaló meséket és hagyományokat.

E szerény gyűjtemény még korántsem teljes. Máris több rege és mese van birtokomban, amelyek további közlésre várnak és a közléseket alkalmilag folytatni fogom. Talán a gyűjtemény második kötetére nem kell újabb tíz esztendő.

Ha munkámmal némi szolgálatot tehettem a magyar népköltési gyűjtés ügyének, ha sikerült megmentenem valami értéket a feledéstől, ha hel i viszonylatban különösen tanítóinknak szolgálatot tehettem azzal, hogy a regéket hozzáférhetővé tettem számukra, úgy máris megtaláltam munkám jutalmát.

1938 július hó.

R. A.

TARTALOM.

	Oldal
Előszóként	3
✓ Az Aranyosi lapos (Népmonda Halászi községből)	6
Boldogasszony (A Fertő születése)	10
Amit az Ikva mesél (Asszonyhűség)	15
Lucsöny keletkezése	17
Ásvány (Az igazságos Duna)	18
Pusztá-Somorja (Feketeváros pusztulása)	20
Az „Utolsó garas”	24
Vajka (Vajk herceg temploma)	25
Az Isten ujjá (A Fertő regéje)	28
A sérthetetlen hős (Akit a golyó nem fogott)	32
A hédervári Kont-fa (Hatszázéves eleven tand)	34
A Hanság tündére (Lidércelángok)	34
Igába fogott magyar vitéz (Szapáry Péter nemes bosszúja)	40
Az aranygyűjtő remete (A szívtelen gazdag)	42
Az altenburgi Patrona Hungariae	44
Cakóháza (A hűség diadala)	48
✓ Eszter tündérkirálynő (A kiszáradt tündértenger)	51
Az ördög és a somorjaik (Többet észlel, mint erővel)	54
Szent Anna csodája (A gátai kápolna)	56
Életmentő fehér paripa (A pogány magyarok megtérése)	58
A halembér (Hanyistók története)	60
Mikor az ördög elaludt (A szabadító forrás)	64
A mohácsi vész és a halászi vitéz (A halászi nemes Major-család eredete)	67
Leánytő (Ember tervez, Isten végez)	69
A gálósi kastély pusztulása (Megbosszult testvér)	72
A kálnoki kegykápolna (A csodaforrás legendái)	75
A Hanság őregéje (Manók és tündérek)	79
A lébényi templom legendája (A kővévált bárányok)	82
Krisztus és a fenyőfa (Miért nem hullik le a fenyő disze?)	84
A mosoniac „Minta Péter”-e (Hogy épült ujja a mosoni templom?)	86
A mosonszentmiklósi Akasztódomb (Bercsenyi kurucái)	89
Az ürgédi kápolna (A földből nőtt kereszt)	91
✓ A halászi „Salamonok” (A bujdosó király jutalma)	92
A barátfüldi csodapince (A kincses hordók meséje)	93
A kilyukadt magyar zacskó (A jó Isten és a pusztasomorjaik)	95
A szigetközi lókisértet (Kimle vezér szellemhadai)	96
A rajkai Törökmocsár (Kétszáz török iszapáírja)	98
A remetei Pogánygödrök (A hajdani tündérkert kincsei)	100

Egy elbujdosott történelmi család (A Zach-ok Mosonmegyében) . . .	102
A hivalkodó nyulasi atyafiak (Hogyan lett Macskád a nezsiderieké?) . .	103
A szentandrászi tó meséje (Az áruló testvér bűnhődése)	105
A lucsonyi templom (Az Úr kiengesztelése)	107
A Héderváry-család gyűrűje (A nemzeti szabadság postája)	108
A bezenyei templom ágyúja (Szerencsés vezedelem)	109
Akasztohegy (Mátyás, az igazságos)	111
Tard vezér halála (Hildegard barát kútja)	113
A szilágycsehi Csehyek (Menekülés a török harem elől)	115
A magyaróvári Háromtölgy kápolna (Farkaskaland)	117
A mosontétényi honvédsír (A hűséges és áruló testvér)	119
Katalin vára (A vajkai Fűzes kísértetei)	121
Borforrások (Osali Pali földcseréje)	123
Magyar rege az Ikva partjáról (Bés vezér csatája)	127
A lámpás (Lidércclángok a Hanságban)	129
A kimlei kincses molnár (Bűnök bűnhődése)	132
Csallóköz (Csallóka Péter)	135
A nagylozsi néma szüret (Szent László ítélete)	137
A galambos ház galambjai (A sárfenéki agyaras várkisasszony) . .	139
A kunszigeti Szenthely (A csodálatosan kivirágzott bokrétafa) . . .	142
Pótljegyzetek (Hibaigazítás)	144
Utóhang	145